

Eskiyeni

ISSN 1306-6218 eISSN 2636-8536 Başlangıç 2006

Yayıncı Anadolu İlahiyat Akademisi

Makale Süreç Raporu

Makale Başlığı: Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Rapor Tarihi: 20-03-2022

Süreç ve Raporlama Sistemi: DergiPark

Makale Başlığı(tr)	Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar
Makale Başlığı(en)	Sufi Concepts in Works Attributed to And Mentioning Shaykh Hamid-i Veli
Gönderilme Tarihi	05-01-2022
Öz (tr)	<p>Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir.</p> <p>Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmîyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen Şerhi Hadîs-i Erbaîn, Zikir Risâlesi ve Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir.</p>

<p>Öz (en)</p>	<p>Shaykh Hâmid-i Veli, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Veli, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malâmat”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views.</p> <p>In this study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named Sharhi Hadis-i Arbain, Risala Dhikr and Silâh al- Mürîdîn and the information in the sources. These concepts are repentance, wara’, zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, way faring, shaykh, murshid, disciple, mujahade, riyada (ascetic), seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart, soul and malâmat.</p>
<p>Anahtar Kelimeler (tr)</p>	<p>Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Zühd, Zikir, Somuncu Baba</p>
<p>Anahtar Kelimeler (en)</p>	<p>Sufizm, Shayk Hamid-i Wali, Somuncu Baba, ascetism, dhikr</p>
<p>Makale Türü (tr)</p>	<p>Araştırma Makalesi</p>
<p>Makale Türü (en)</p>	<p>Research Article</p>
<p>Konular (tr)</p>	<p>Din Bilimi</p>

2. YAZARIN EKLEDİĞİ MAKALE DOSYALARININ İLK HALİ

TAM METİN

Başlık: Tasavvufi Görüşleri eski yeni.docx

ŞEYH HÂMİD-İ VELÎ (SOMUNCU BABA) VE ONA ATFEDİLEN ESERLERDEKİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLER

Araştırma Makalesi

Mahmut ULU

Dr., Aksaray Valiliği, mahmut.ulu@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” lakabıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, IX/XV. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönüyle irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Anadolu’nun ilk Türk tarîkatı kabul edilen Bayrâmîyye’nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhidir. Ayrıca, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan “melâmet” anlayışını müstakil bir tarîkate dönüştüren silsilenin de öncüsü kabul edilebilir.

Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba’nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvufî Görüş, Zikir, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba.

Abstract

Sheikh Hamid-i Veli, better known by the nickname "Somuncu Baba", in addition to being one of the well-known sufis of the IX/XV. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It is in line with the Ebheriyye, Naqshbandiyya, Safavid and Halvetiyye orders. Somuncu Baba, to whom a sect is not attributed, is the sheikh of Hacı Bayram-ı Velî, the founder of Bayramiyye, which is accepted as the first Turkish sect of Anatolia. In addition, it can be accepted as the pioneer of the lineage that transforms the understanding of "melâmet", which is not an independent sect, but as a joy in sects, into an independent sect.

No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, *Zikir Risalesi* and *Silâhü'l-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, vera, zuhd, sidk, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, seyr ü süluk, sheikh, murshid, murid, mujahede, riyâzet, seclusion, love and conversation, fenâ, bekâ, tawhid, heart and soul.

Key Words: Sufi Opinions, Dhikr, Sheikh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba.

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufi görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*¹, *Zikir Risâlesi*² ve *Silâhü'l-Mürîdîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufi Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtmamak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç ıstılah, çalışmayı örnekleme açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen ıstılahlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu ıstılahlara bakışıdır. Kaldı ki bu ıstılahlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (ö. 815/1412), kaynakların çoğuna göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'atü'l-Işk* müellifi Abdurrahman el Askerî onun Aksaray'da doğduğunu⁵, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeden İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydeder.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin *Dîvan* adlı eserinde onun adı Abdullah olarak⁷ kaydedilmişken, eserin başka bir nüshasında Ubeydullah şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde onun adı genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî olarak geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekme dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

1 Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7)

2 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi*, (Manisa: Manisa İl Hlk. Ktp., Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2)

3 Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (İstanbul: Süleymâniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510)

4 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, Tercüme ve Şerh: Mahmud Lâmiî Çelebi, Sad.: Abdulkadir Akçiçek, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, Haz.: Abdulkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't- Tevârih*, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, c. 1-5, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no. 2456), 128a.

5 İsmail Erol Erünsal, *XV XVI. Asır Bayrami Melamiliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

6 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan*, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, trs.), 111.

7 Kemal Ümmî, *Dîvan*, (İstanbul: Süleymâniye Ktp., Ali Emiri Bl., no. 41), 101.

8 Kemâl Ümmî, *Dîvân*, (İstanbul: Bayezid Devlet Ktp., no.: 3357), 73b.

9 Osmanlı Arşivi (BOA).(1133). AE.SAMD. III. 45/4491; Osmanlı Arşivi (BOA) İE.EV. 66/7122; Osmanlı Arşivi (BOA). (1210. SB. 1/6)

10 Sarı Abdullah Efendi, *Semeratü'l-Fuad*, Çev.: Yakub Kenan Necef zâde, (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

Hem zâhir hem bâtin ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü'l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba ilk tahsilini babasıyla yapmıştır.¹¹ İlk eğitimini tamamladıktan sonra ilmini ve tasavvufî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹² Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî Rumi'den ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir. Mecdî, onun zâhir ve bâtin ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk eğitimini babasından aldığı gibi ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babası vasıtasıyla Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Şam'da Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulursa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddin Erdebilî'nin (ö. 735/1334) oğlu Sadreddin-i Erdebilî (ö. 794/1391)'nin rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.¹⁸ Bir süre sonra Hacı Bayrâm-ı Velî ile beraber Bursa'ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, ömrünün geri kalan kısmını müridlerinin eğitimiyle meşgul olarak geçirmiştir.²⁰

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında tarih ve tabakat türü kaynakların hemen tamamının kaydettiğine göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri Aksaray'da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

11 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

12 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, “Somuncu Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

13 İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (*Osmanlı Bilginleri*), Çev. Muharrem Tan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

14 Sarı Abdullah Efendi, *Semeratü'l-Fuad*, 248.

15 Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

16 Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası*, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

17 Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmiletü's-Şakâik*, Haz: Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

18 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyü Vakfı*, (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), I/19; Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bkz.: Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202, 203.

19 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, (Ankara: TDV Yayınları, 6. Baskı, 2008), 18.

20 Harîrizâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, no. 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

21 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

22 Lamiî, *Nefahat*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-Tevarih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semeratü'l-Fuad*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, C. 3, Haz.: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202.

23 Bkz.: Osmanlı Arşivi (BOA) (1188), C.EV., 163/8109.

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin (ö. 879/1475) bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁴ Mersiyede geçen Berat düninden hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*Tâc-ı ârifin terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁵

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarîkatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarîkat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye aktarması yönüyle Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Somuncu Baba talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerdendir denilebilir. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir tarîkat zikredilmeksizin bazı tasavvufi hususların ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynaktan Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da “... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım...*”³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba tarafından³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Darenevî tarafından yapılmıştır. Darenevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında

24 Kemal Ümmî, *Dîvân*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 101.

25 Osmânzâde Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*, I-V, Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 5/1 (2021), 138.

26 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

27 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

28 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt 2, s. 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, a.g.e., c. 1, s. 103.

29 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimeti La İlähe İllallah*, Manisa İl Halk Ktp., Zeynelzâde Kitaplığı, no. 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, Tercüme: Mustafa Özcan, Pamuk Ofset, İstanbul, 2011, s.13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, Kayseri, 1994 s. 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul, Buhara Yay, 2020, s. 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, trc.: İhsan Özkes, İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991, s. 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddün-i Velî ve Evradları, Akif Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 34-43.

30 Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, vr. 235b.

31 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Ktp., Esat Efendi Bl., 1441, vr. 13a-37a.

32 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, s. 26.

eserin ve şârihin adı “Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırraha Yûsuf” şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³³ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadîsi Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba’ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba’ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadîs-i Erbaîn’in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhu’l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba’ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynakta zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*’nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında “Risâle li Kutbi’l- Arif ve’l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî” ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*’nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁴ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Hk. Ktp., Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası - ki içerik olarak diğer nüshayla hemen hemen aynı - ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁵ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Hk. Ktp., Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesini bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*’nin Somuncu Baba’ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser Keşfüzzunûn³⁶, Esmâü’l-Müellifin ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba’ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhu’l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferağ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsada da bu üç eserin Somuncu Baba’dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*’i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba’nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*’in Somuncu Baba’ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba’ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba’ya ait olduğunu söylemekte beis görmemekteyiz.

33 Yusuf Hakîkî Baba, *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, vr. 13a-37a.

34 Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi, s. s. 79.

35 Ahmed Nedim Serinsu, “Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, Ed.: M.Sami Yıldız vd., Aksaray, 2017, s. 31. ss. 1-31.

36 Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, c. 1-5, trc.: Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

37 Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, s. 165. (dipnot)

3. Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibarıyla bakıldığında bu hususiyetlerin bir sūfide bulunması gereken hususiyetler olduğu görülecektir. Bir sūfî, gerek gündelik hayatında gerekse irşâd faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba'nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri ihtiva ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşîd, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım:

3.1. Tevbe:

Günahı terk, günahı duyan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Kur'ân-ı Kerim'de "*Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım.*"³⁹ Peygamber efendimiz tevbe hususunda şunu söyler: "*Vallahi ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah'tan beni bağışlamasını dilerim.*"⁴⁰

Sûfiler tevbeyi farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebû Yâkub Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: "*Tevbe, ilmin verdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*" Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tanımı mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tanımı tahkîk erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımı veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbe, zikre başlamanın bir şartı olarak bakar ve tevbe bu yönüyle ele alır. Onun tevbe yüklediği anlamın yukarıdaki sûfilerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe ya Allah'a niyetle olur ya da zahiri ve batını şeriat ile ve sıkı sıkıya takvaya bağlı olmakla süslenmiş bir müşîd-i kâmil tarafından yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: "*Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak.*"⁴²

3.2. Verâ:

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Vera, insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her

38 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fî işarâtı ehli'l-ilhâm*, 156.

39 Kur'ân-ı Kerim Meâli, Haz.: Hayrettin Karaman vd., (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara, 2/160.

40 Buhârî, *Deavât*, 3.

41 Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, Çev.: Hasan Kamil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

42 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 4a, 4b.

şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca vera, şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Vera’ makamı şerefli bir makamdır.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, vera’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde “*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*”⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle vera’ anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

*“Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.”*⁴⁷

33. Zühhd:

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzle mertebelerin temeli ve Allah’a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyrî, Ebu Osman’ın “*Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba’ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba’nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba’nın bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa’ya varınca kendini gizlemiş, Askerî’nin ifadesiyle sokaklarda “budela sıfat” dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa’da tanınca ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu teveccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa’dan ayrılmaya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

“Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid.”

*Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁵⁴

Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi

*Ridâyı hzimet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁵⁵

43 Kâşânî, *Letâifu’l-i’lâm fî işarâtu ehli’l-ilhâm*, 583.

44 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005), 379.

45 Serrâc, *el-Lüma’*, 44.

46 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 6a.

47 Kemal Ümmî, *Dîvân*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 102.

48 Kâşânî, *Letâifu’l-i’lâm fî işarâtu ehli’l-ilhâm*, 282.

49 Serrâc, *el-Lüma’*, 45.

50 Abdülkerim Kuşeyrî, *er- Risâle Haz.*: Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 7. Baskı, 2014), 209.

51 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 389.

52 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkî*, 204.

53 Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ’ili’l-Hakâik*, (İbrahim Efendi Bölümü, no. 430), 172a.

54 Kemal Ümmî, *Dîvân*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 100.

55 Kemal Ümmî, *Dîvân*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 102.

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁵⁶ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiirlerden birinin son kıtasında “*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*”⁵⁷ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur.

34. Sıdk:

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûfilere göre sözlerde, fiillerde ve hallerde gerçeğe uygunluk demektir. Sıddık ise dosdoğru kişi, peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁵⁸

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba'nın bu yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetti çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁵⁹

35. Tevekkül:

Güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme gibi anlamlara gelen tevekkül, Allah katında olana güvenip halkın elinde olana göz dikmemektir.⁶⁰ Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶¹ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*”⁶² diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çün kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden şiper kıldı.”*⁶³

36. Sabır:

56 Lamiî, *Nefahat*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, Haz.: Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Yasin Şen, (İstanbul: h Yayınları, 2017), 360, 361.

57 Kadir Özköse, “*Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri*”, Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, Ed.: Ali Çavuşoğlu, (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

58 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fî işarâtu ehli'l-ilhâm*, 328.

59 Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 102.

60 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 357.

61 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 6a.

62 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

63 Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 102.

*Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halîim benim*"⁷³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

*"Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı."*⁷⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaatı tercih etmiştir.

38. Fakr:

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁷⁵ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufînin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sûflikle aynı anlama gelir.⁷⁶ Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sûflilerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

*"Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz."*⁷⁷

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı "*Ziyet ve süsü terketmek imanun alametlerindendir.*" hadisini "hisse" başlığı altında "*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.*" şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁷⁸

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

*"Ne mâl u milkine kaldı ne rızk u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i şim ü zer kıldı."*⁷⁹

39. Zikir:

Kelime manası itibariyle tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁰ Tasavvuf ıstılahında ise zikir, kalp ve zihinle Allah'ı düşünmek⁸¹, din ve dünya saadetini elde etmek ve

73 Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, s. 180.

74 Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 102.

75 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtı ehli'l-ilhâm*, s. 437.

76 Dilâver Gürer, AbdülKâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri, 3. Baskı, İnsan Yayınları, 2006, 235.

77 Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938) 179.

78 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 241a.

79 Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri Bl., no. 41), 102.

80 İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, (Beirut: Dâr-ı Sâdir, 1994), c. IV, 308.

81 Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Haz.: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012), 508.

vaktini mamur etmek gayesiyle esmâ-i hüsnâ ile sesli veya sessizce, toplu veya tek başına Allah'ı anmak, böylece gaflet ve nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸² Zikir Allah'ın bir emridir. Kur'an-ı Kerim'deki âyetler bunu açıkça göstermektedir. Ahzab Suresi'nin "Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin."⁸³ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığı zaman da Hazreti Peygamberin zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde "Dilin hep Allah'ı zikretsün."⁸⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerince de ele alınmıştır. Zikrin, dilin zikri ve kalbin zikri olarak iki türünün olduğunu belirten Kuşeyrî, kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir ve zikretmenin belli bir şekli ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁵ Kâşânî zikri "*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*" diye tanımlamıştır.⁸⁶

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah'ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁸⁷

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah'ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "*Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*" diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁸⁸

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temeline de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra "*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur. Bu vesileyle gece gündüz; seferde, hazarda; yalnızken ve halk içindeyken vakitlerimizi bu kelimenin zikri için harcarız. Doğrusu böyle olmak bir hakikat, hakikatlerin en doğrusu ve Allah'a en yakın olanıdır.*" diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁸⁹

3.10. Dua:

Dua, kelime olarak yakarış, yalvarış, niyaz gibi anlamalara gelirken terim olarak, kulun Hakk'a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁰ Kur'an'ı Kerim'de "*Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin.*

82 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 393; Reşat Öngören, "Zikir", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

83 el-Ahzap, 33/41.

84 Tirmizî, *Daavât*, 4.

85 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

86 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fî işarâti ehli'l-ilhâm*, 248.

87 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 2b.

88 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 2b.

89 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 2b.

90 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 111

Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.”⁹¹ ve “Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size ne diye değer versin?”⁹² ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan “*Silâhü'l-Mürîdîn*” adlı eserinde Allah’ın isim ve sıfatlarıyla O’nu ta’zim ve tekbir eden ve dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiği görülür.⁹³ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”⁹⁴ “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanursa, kopmayan sağlam kulpa yapmıştır. Allah işitir ve bilir.*”⁹⁵

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “*Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından peygamber’e (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.*” Nitekim “*Müridlerin Silahı*” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.⁹⁶

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve günün herhangi bir zamanında Kur’an’ın bazı ayetlerini vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk:

Seyr ve sülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufî terim olarak seyr ü sülûk ise Hakk’a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/şeyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretiyle çabalar. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.⁹⁷

Seyr ü sülûkta asıl gaye Hakk’a vuslatır. Hakka vuslat, O’nu görüyormuşçasına yani ihsan mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O’nunla bir olmaktır. Sûfler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca nefsini dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah’a ulaşma yeteneği kazanmış olur.⁹⁸

Somuncu Baba’nın hayatına bakıldığı zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtın yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülkelere ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri’de

91 el-Âraf, 7/55.

92 el-Furkân, 25/77.

93 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

94 el-Bakara, 2/163.

95 el-Bakara, 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: Bakara, 2/257; Âl-i İmran, 3/16, 17; Âl-i İmran, 3/18)

96 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 6b.

97 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 316-325.

98 Büşra Coşanay, “*Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme*”, Anasay, 2017, S. 2/202.

başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtınî bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Şam'da Bayezidiyye Hankâhında bir süre bulunmuş, burada zâhirî ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî'nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam'da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil'de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil'e gittiği kayıtlıdır. İşte Somuncu Baba Erdebil'de Şeyh Sadreddîn-i Erdebilî'nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğuna dair eserlerinde bilgi vererek *Zikir Risâlesi* adlı eserinde sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*”⁹⁹

Bir diğer eseri olan “Kırk Hadis Şerhi”nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülûktan bahsederek sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, “*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi velhamdülillahi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefisini pazara çıkarır, kimisi nefisini azad eder, kimisi de kurtaramaz.*” hadisini “Hisse” başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

“*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın “Temizlik imanın yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve şehvani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*”¹⁰⁰

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmekte, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid:

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbiriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pir, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufî manası nefisinden fâni olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰¹ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep

99 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 2b.

100 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 237a.

101 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 334.

eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarîkate giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰²

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: “*Müridler, zikir yolundan daha doğru ve daha açık hiçbir yol tutmamıştır. Hiç kimse zikre devamdan başka bir yol ile Allah'a ulaşamaz.*” diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde: “... *zikir Allah'a giden yoldur. Mürid bu yola nasıl girmeli ki en kısa zamanda isteğini elde etsin? Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihün bu kelimeyi seçmesinin, bunu telkin etmesinin sebebi, telkinin şekli ve edebi nedir?*” meşayihün, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰³

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır: “*Tahkik ehli bazı kimseler ise zikrin altı kısım olduğunu söylemişlerdir. Bunlar: Zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bu zikirlerden zâhir ve bâtının zikri, başlangıç durumunda olan müridin zikridir. Kalbin ve sırrın zikri, orta derecede olan müridin zikridir. Ruhun ve hafinin zikri ise ileri seviye olan müridin zikridir. Bütün bu sözler birbirine yakındır. Zikir konusunda sözün özü şudur ki Hazreti Allah ile yakınlık kazanmak, halktan uzak olmaktır.*”¹⁰⁴

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle peygamber fendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.*”¹⁰⁵ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin suretini kendi yüzünün hizasında hayal etmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan başkasını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç duyduğu zaman şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden istediği yardımın peygamberden (s.a.v) yardım istemek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹⁰⁶

İşte mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulattırıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “*Meşayih-i kiram (k.s) hakikatin edasında bu yolun*

102 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

103 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 2b-3a.

104 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 4a.

105 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 4b.

106 Bkz.: Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 4b.

hekimleri olunca müridlerin hallerine göre “La ilahe illallah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bir takım sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.”¹⁰⁷

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbîlerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir: “... insanların ruhları, ruhlar âleminde Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hz. Allah, ergenlik zamanına kadar bunu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı rabbin hizmetine elverişli olunan zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun olunca bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl ile ya kalbin marifetlere uyanması ile ya Rabhani ruh ile ya da melek ile olmaktadır. Artık ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmetiyle muamele etsin - farklı durumlarına göre ruhu eğitmesi gelmektedir. Böylece ruh uyanır, hatırlar ve görür ki rabbinin civarından uzak kaldığı ve onu unuttuğu için beden perdesi ve bir takım hastalıklar ve fasit irade kazanmış bir duruma gelmiştir. Bu duruma gelmesinin bazı sebepleri vardır ki bunları burada anlatmak işi uzatır.”¹⁰⁸

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara’da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “*Burçak ek.*” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹⁰⁹

Somuncu Baba’nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alışı bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanım da Somuncu Baba’nın izahlarında da şeyh, mürşid yol gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet:

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁰ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹¹ Riyâzet v. mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹² Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sülûkîlerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yiyip az konuşsunlar. Avam arasına az karışsunlar. Daima şehvetten uzak*

107 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 3b.

108 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 3b.

109 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'i*, 203.

110 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

111 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Haz.: Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 7. Baskı, 2020), 264.

112 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fî işarâtı ehli'l-ilhâm*, 277.

113 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 259- 297.

*dursunlar.*¹¹⁴ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadis-i Erbâin* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefis-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹¹⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindedir.

3.14. Halvet:

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufi terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufi terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹¹⁶ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen halvet,¹¹⁷ tasavvufi mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹¹⁸ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹¹⁹

Somuncu Baba, tasavvufi terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmekçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.

3.15. Aşk ve Muhabbet:

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şehadette

114 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 5b-6a.

115 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 237a.

116 Bkz.: Halvetiyye.

117 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 156.

118 Kâşânî, *Letâifu’l-i’lâm fi işarâti ehli’l-ilhâm*, 234.

119 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

120 Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, 367.

121 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 48.

bulduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²²

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²³

Somuncu Baba'nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *"Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir."* Somuncu Baba bu hadisi "Hisse" başlığı altında şöyle izah eder: *"Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy."*¹²⁴ Şerhi Hadîs-i Erbâîn adlı eserinde ele aldığı bir başka hadisin izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırıldığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

"Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığının diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir." Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: *"Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir."*¹²⁵

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadiste de muhabbet konusuna değinir. "Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.*" Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: *"Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O'nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O'na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah'ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler."*¹²⁶

3.16. Fenâ - Bekâ:

Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹²⁷ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹²⁸ Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁰

122 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

123 Süleyman Uludağ, *"Aşk"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

124 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 241a-b.

125 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 243a.

126 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 243a.

127 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

128 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

129 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134.

130 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 70.

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardandır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: *Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığım diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.*” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “*Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.*”¹³¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Zikir yapan ile yapmayan arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*” Hisse: “*Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.*”¹³²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür.

3.17. Tevhid:

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³³ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁴ Tehid, sûfilerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyrî, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidten bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şühûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹³⁶

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde zikir konusunda “Kelime-i Tevhid” üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birlemek olan “Kelime-i Tevhid” zikirlerin en faziletlisidir.¹³⁷

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'de ele aldığı hadislerden birinde zikir hususuna şöyle yer verir: “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Size amellerinizin en hayırlısını, Rabbimiz katında en temiz olanını, derecenizi en çok yükseltenini; altın ve gümüş infak etmekten, düşmanla karşılaşp onları öldürmenizden veya şehit düşmenizden daha hayırlı olanını haber vereyim mi? Evet, ya rasulallah. Allahu Teâlâ'yı zikretmek.*” “Hisse” başlığı altında ise hadisin izahını tevhid odaklı yapar: “*Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali*

131 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 243a.

132 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 239b-240a.

133 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fî işarâtı ehli'l-ilhâm*, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

134 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

135 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

136 Detaylı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, “Tevhid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

137 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 3a.

ve bedeni yakınlaştırıcı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili ve bütün cismani ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.”¹³⁸

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır.

3.18. Kalp:

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufî manası, ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası, Allah'ın evi demektir.¹³⁹ Bu yönüyle kalp, ilahi emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir ayna gibidir. Bunun yanında kalp, sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴¹ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir.

3.19. Mârifet:

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan; ¹⁴² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefsinin kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

138 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7), 239b.

139 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 205.

140 Süleyman Uludağ, “Kalb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

141 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 3b.

142 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 205.

143 Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fî işarâti ehli'l-ilhâm*, 526.

144 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder: “*Hz. Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda bulundurmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üst kısmında mutlaka köpük ve başka şeyler birikir. Tencerede bulunan şeyi yiyerek lezzetini tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan nesnenin üzerinde toplanan gereksiz şeyleri atması icap eder. İşte ahireti isteyen mürid kalbini gözetlemez ve orada bulunan havatırı, yani Allah'tan başka düşünceleri atmazsa Allah'ın kalbe koyduğu ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.*”¹⁴⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmalla mümkün olacağını söyler.

Sonuç:

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sülûhlerin sözlerine önem verir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadî'den, Sühreverdî'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufî düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan tahalluka ve tahakkuka dair yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüznülenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Nitekim sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarındandır. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçer. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatır kimi zaman da misallerle zenginleştirir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmez. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temeline yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçüğünde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmaz, dostlarına ve takipçilerine tavsiye eder.

145 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2), 3a-3b.

Kaynakça:

Abdulkerim Kuşeyrî. *er- Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*, 7. Baskı, Haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.

Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.

Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, Haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 7. Baskı, 2020.

Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.

Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyı Vakfı, C. 1*, Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.

BOA, Osmanlı Arşivi. (1133). AE.SAMD. III., 45/4491.

BOA, Osmanlı Arşivi. (1133). İE.EV. 66/7122.

BOA, Osmanlı Arşivi. (1188). C.EV., 163/8109.

BOA, Osmanlı Arşivi. (1210). SB. 1/6)

Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6. Baskı, 2008.

Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/199-216.

Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, trs.

Dikici, Recep, Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları, Akif Yayınları, İstanbul, 2017.

Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*, Çev.: Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.

Erünsal, İsmail Erol. *XV XVI. Asır Bayramı Melamiliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.

Evliyâ Çelebi. *Seyahatname*, 1. Kitap, C. 3, Haz.: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2006.

Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.

Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't- Tevârih*, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, c. 1-5, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.

İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, Haz.: Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Yasin Şen, İstanbul: h Yayınları, 2017.

Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 1-5, trc.: Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

Kemal Ümmî, *Dîvan (yz)*. (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri Bl., no. 41).

Kemâl Ümmî, *Dîvân (yz)*. (İstanbul: Bayezid Devlet Ktp., no.: 3357).

Kur'an-ı Kerim Meâli. Haz.: Hayrettin Karaman vd., Ankara: TDV Yayınları. 2018.

La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt(yz)*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nu. 2456.

M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik (yz)*. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, Nr. 430.

Mecdî Mehmed Efendî. *Hadâiku's-Şakâik*, Haz.: Abdulkadir Özcan, , İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.

Molla Câmî. *Nefahâtü'l-ÜnsMinHadarâti'l-Kuds*, Tercüme ve Şerh: Mahmud Lâmiî Çelebi, Sad.: Abdulkadir Akçiçek, İstanbul:Huzur Yayınevi, 2016.

Nev'izâde Atâî. *Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmîleti's-Şakâik*, Haz: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*, (I-V. Ciltler) Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Öngören, Reşat. “Zikir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özköse, Kadir. “Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”, Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, Ed.: Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları 2012.

Özler, Mevlüt. “Tevhid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 41/18-20, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Sarı Abdullah Efendî. *Semeratü'l-Fuad*. Çev.:Yakub Kenan Necef Zade, İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.

Serinsu, Ahmed Nedim, “Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, Ed.: M.Sami Yıldız vd., Aksaray, 2017, ss. 1-31.

Şahin, Haşim. “Somuncu Baba”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Şemseddîn Sâmi. *Kâmûs-ı Türki*, Haz.: Raşit Gündoğan, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (yz)*. Süleymâniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, no. 1510, ss. 306-315.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn, (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*, Ank. Üniv. İlahiyat Fak., vr. 177b-182b.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*, Millet Ktp., Ali Emiri Arapça, 7305, vr. 10-14

Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn (yz)*. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi Bl., 2047-7.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi(yz)*. Manisa İl Hlk. Ktp., Zeynelzâde Kitaplığı, Nu. 81/2.

Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul, Buhara Yayınları, 2020,

Taşköprülüzâde İsâmuğdin Ebu'l- Hayr Ahmed. *Osmanlı Bilginleri eş- Şakâiku 'n-Nu 'mâniyye fi ulemâi 'd- Devleti 'l- Osmâniyye*, Çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.

Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü 'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 5/1, (2021), 135-146.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2. Basım, 2005

_____. “Kalb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 24/229-232, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

_____. “Tevhid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 41/21-22, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

_____. “Aşk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4/11-17, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yusuf Hakîkî Baba, *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, Süleymaniye Ktp., Esat Efendi Bl., 1441, vr. 13a-37a.

Ön Kontrol Formu*Article Preliminary Review Form***Makale Adı**
*Title of the Article***ŞEYH HÂMİD-İ VELÎ (SOMUNCU BABA) VE ONA ATFEDİLEN ESERLERDEKİ
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLER**

İncelenen Hususlar	Evet Yes	Kısmen PARTIALLY	Hayır No
Makale başlığı incelenen konuyu tam olarak yansıtıyor mu? <i>Does the ARTICLE title reflect the subject MATTER studied ACCURATEly?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Makalede kullanılan başlıklandırma formatı İSNAD Atıf Sistemi'ne uygun mu? <i>Does the title FORMAT used in the ARTICLE conform to the lsnAD CiTATION Style?</i>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Öz, yeterli ve uygun mu? <i>Is the Turkish ABSTRACT of the Article ADEQUATE And APPROPRIATE?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Anahtar Kelimeler makale içeriğini tam olarak yansıtıyor mu? <i>Does the Turkish Keywords reflect the content of the article accurately?</i>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Abstract yeterli ve uygun mu? <i>Is the ABSTRACT of the Article ADEQUATE And APPROPRIATE?</i>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Keywords uygun olarak seçilmiş mi? <i>Does the specified English Keywords reflect the content of the Article ACCURATEly?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Arapça özel isimlerin imlasında İSNAD'a uyulmuş mu? <i>Does the Author follow the lsnAD CiTATION Style on writing the NAMES of Arabic works?</i>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Müracaat edilen âyetlerin kaynak gösterimi İSNAD'A uygun mu? <i>Does the source presentation of the APPLIED verses conform to the lsnAD CiTATION Style?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Müracaat edilen hadislerin kaynak gösterimi İSNAD'A uygun mu? <i>Does the source presentation of the APPLIED HADITH conform to the lsnAD CiTATION Style?</i>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çalışmada kullanılan Kısaltmalar, İsnad Atıf Sistemi'ne uygun mu? <i>Abbreviations used in the study do they conform to the lsnAD CiTATION Style?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Atıf ve alıntılar uygun mu? <i>Is the footnotes of the Article prepared in ACCORDANCE with CiTATION style?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kaynakça İSNAD'A uygun olarak hazırlanmış mı? <i>Is the bibliOGRAPHY of the ARTICLE prepared in ACCORDANCE with the lsnAD CiTATION Style?</i>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Ek-1: Ön İnceleme Rapor Eki <i>Annex: 1 Pre-Review Form Attachment</i>	Eklendi <i>Attached</i> <input checked="" type="checkbox"/>	Eklenmedi <i>Not ATTACHED</i> <input type="checkbox"/>
Ek-2: İntihal Tarama Benzerlik Raporu <i>Annex-2: Originality Report - Similarity Index</i>	% 19	
<p>* Benzerlik oranı %15'ten azdır. Bu açıdan dergi yayın ilkelerine uygundur . <i>The similarity rate is less THAN 15%. Therefore, the Article complies with the publication principles of the Journal.</i></p> <p>** Benzerlik oranı %15'ten fazladır, düşürülmelidir. Bu açıdan dergi yayın ilkelerine uygun değildir. <i>The similarity rate is more THAN 15%. Therefore, the Article does not comply with the publication principles of the Journal.</i></p>		
Karar <i>Decision</i>		
<input type="checkbox"/> İncelenen makale, hakem değerlendirmesine gönderilebilir. <i>The Article reviewed can be sent to the referees to EVALUATION.</i>		
<input type="checkbox"/> Makale, Derginin yazım ilkeleri dikkate alınmadan hazırlandığı için yazara iade edilmelidir. Yazar, gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra isterse yeniden müraaat edebilir. <i>The Article should be returned to the Author since it is prepared without complying with the Guidelines for Author. The AUTHOR, if s/he WANTS, MAY APPLY AGAIN AFTER the NECESSARY corrections ARE MADE.</i>		
<input checked="" type="checkbox"/> Yazar, belirtilen eksiklikleri düzelterek makale metnini editöre iletmelidir. <i>The author should send the article to the editor with making specified corrections</i>		
Tarih <i>Date</i>	09.01.2022	
İncelemeyi Yapan Editörün Ad ve Soyadı <i>Title Name And SurName of the Editor</i>	Abdullah Demir	

Editörün Ön İnceleme Notu: Makale metni, Dergi Yazım İlkeleri ve İSNAD Atf Sistemi'ne uygunluk açısından incelenmiştir. Eksik veya hatalar var ise metinde belirtilmiş ve her bir hata türünde hatalı yazım SARI ile doğrusu YEŞİL metin vurgu rengi ile işaretlenmiştir. Metinde OLabilecek diğer hatalar VEYA eksikliklerin TARAFINIZDAN TASHİH edilebilmesi metni güçlendirecektir.

Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki

Tasavvufî Görüşler

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği (Ar-Ge)

Dr. Aksaray Governorship (Research and Development)

Aksaray/Türkiye

mahmut.ulu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Veli, IX/XV. asrın tanınmış sûfilerinden olması

yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönüyle irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayramiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan "melâmet" düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir.

Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sidk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Zikir.

Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) and Mystical Views in The Works Attributed To Him

Abstract

Sheikh Hamid-i Veli, better known by the name "Somuncu Baba" in addition to being one of the well-known sufis of the IX/XV. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyye, Naqshbandiyya, Safavid and Halvetiyye sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hacı Bayrâm-ı Veli, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyye. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of "malamet", which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect.

No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, *Zikir Risalesi* and *Silâhü'l-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, vera, zuhd, sidk, tawakkul,

Açıklama [Yzr1]: Roma rakamı kullanılmaması önerilmektedir.

patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, seyrü sülük, sheikh, murshid, disciple, mujahade, riyâzet, seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart and soul.

Key Words: **Keywords:** Basic Islamic Sciences, Sufizm, Sheikh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Dhikr.

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbaîn*¹, *Zikir Risâlesi*² ve *Silâhü'l-Mürîdîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülük, şeyh, mürişid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtmamak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç istilâh, çalışmayı örnekleme açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen istilâhlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu istilâhlara bakışıdır. Kaldı ki bu istilâhlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Veli (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'âtü'l-İşk* müellifi Abdurrahman el-Askerî onun Aksaray'da⁵, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydeder.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Divan* adlı eserinde onun adı Abdullah olarak⁷ kaydedilmişken, eserin başka bir nüshasında Ubeydullah şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde onun adı genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Veli şeklinde geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekmeğe dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba ilk tahsilini babasıyla yapmıştır.¹¹ İlk eğitimi tamamlandıktan sonra zâhirî

¹ Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

² Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi*, (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

³ Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

⁴ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, çev./trc. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdi Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü'l-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁵ İsmail Erol Erünsal, *XI-XVII. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşk*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁶ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan*, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

⁷ Kemal Ümmî, *Divan*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

⁸ Kemâl Ümmî, *Divân*, (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

¹⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, çev. Yakub Kenân Necfezâde, (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

Açıklamalı [Yzr2]: Sn. Hocam,

- 1- Tercüme eden için "çev." ve "trc." ikisinden biri tercih edilmelidir.
 - 2- Dipnotlarda parantez öncesinde virgül kullanılmamalıdır.
 - 3- Cilt ve basım gibi bilgilerinin dipnotlarda verilmemesi önerilmektedir.
 - 4- Sayfa numarası yahut sayfa aralığı verilirken "s. ve ss." kısaltmaları kullanılmamalıdır. bk. İSNAD
- Makale bu hususlara göre yeniden gözden geçirilmelidir.

ve bâtnî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹² Bayezidiye Hankâhî şeyhi Şadî Rumi'den ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiye Hankâhında bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirlerdir. Mecdî, onun zâhir ve bâtnî ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk eğitimini babasından aldığı gibi ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdîye'nin Ebherîye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyüddîn Erdebilî'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddîn-i Erdebilî (öl. 794/1391)'nin rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.¹⁸ Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmeççilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılış sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle iştigal etmiştir.²⁰

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Divân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: "Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat gününde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı."²⁴ Mersiyede geçen Berat gününden hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*'de "Tâc-ı ârifin terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412'yi iş'âr eder." diyerek zikretmiştir.²⁵

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sülflerendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı

¹² Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

¹³ İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (Osmanlı Bilginleri), çev. Muharrem Tan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, 248.

¹⁵ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

¹⁶ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası*, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

¹⁷ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmilîti's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

¹⁸ Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyı Vakfı*, (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202, 203.

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁰ Harîrizâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²¹ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²² Lamîî, *Nefâhat*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-Tevarîh*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, 1. Kitap, Cilt 3, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202.

²³ Bk. bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁴ Kemal Ümmî, *Divân*, (Ali Emiri, 41), 101.

²⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2021), 138.

Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmilik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Veli silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye aktarması yönüyle Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sülûflerden sayılır. Ondandır bahsedilen ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufi hususların ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynaktan Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühim bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebinin kaydettiği gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadîsi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım..."³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakiki Baba tarafından³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Darendevî tarafından yapılmıştır. Darendevî'nin şerhi daha sonra M. Şeymus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmid-zâde liibnihi Yûsuf ve sırâha Yûsuf"³³ şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁴ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlk Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî"³⁵ ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁶ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası - ki içerik olarak diğer nüshayla hemen hemen aynı - ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁷ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Veli Aksarâyî*" ifadesi yer

²⁶ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

²⁷ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

²⁸ Vassaf, *Sefîne-i Evlânâ*, Cilt 2, s. 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s. 103.

²⁹ Şeyh Hâmid-i Veli, *Risâle fî Zikri Kelîmeti La İlâhe Illallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, trc. Mustafa Özcan, Pamuk Ofset, İstanbul, 2011, s. 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, Kayseri, 1994, s. 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safevîyye*, İstanbul, Buhara Yay, 2020, s. 29; Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbi*, trc.: İhsan Özkes, İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991, s. 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Veli Taceddîn-i Veli ve Evradları*, Akif Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 34-43.

³⁰ Şeyh Hâmid, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, vr. 235b.

³¹ Yusuf Hakiki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, vr. 13a-37a.

³² Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safevîyye*, s. 26.

³³ Yusuf Hakiki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, vr. 13a-37a.

³⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, s. 79.

³⁵ Ahmed Nedim Serinsu, "*Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında*", 1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, ed. M.Sami Yıldız vd., Aksaray, 2017, s. 31.

Açıklamalı [Yzr3]: Eğer dipnota atıf yapılıyorsa; bu aktarıma girmektedir. Dipnotun

Ebû İshâk İbrâhîm ez-Zâhid es-Saffâr, *Telhîşü'l-edille li-kavâ'idü'l-tevhîd*, thk. Angelika Brodersen (Beyrut: el-Ma'hadü'l-Almâni li'l-Ebhâsi'l-Şarkîyye, 2011), 2/143 akt. Abdullah Demir, *Ebû İshâk Zâhid es-Saffâr'ın Kelâm Yöntemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 122. Şeklinde düzenlenmesi önerilmektedir. bk. <https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/akademik-yazim/21-aktarim-yapmak/>

almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmayacak şekilde değildir. Bununla birlikte eser Keşfüzzunun³⁶, Esmâü'l-Müellifin ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdin adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istisna tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibariyle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdin* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibariyle bakıldığında bu hususiyetlerin bir süfide bulunması gereken hususiyetler olduğu görülecektir. Bir süfi, gerek gündelik hayatında gerekse irşad faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba'nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri tercih ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Günahı terk, günahattan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Kur'an-ı Kerim'de "Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım."³⁹ Peygamber efendimiz tevbe hususunda şunu söyler: "Vallahî ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah'tan beni bağışlamasını dileirim."⁴⁰

Süfler tevbeyi farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebû Yâkub Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: "Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir." Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak

³⁶ Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, trc. Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

³⁷ Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, s. 165. (dipnot)

³⁸ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*, 156.

³⁹ Kur'an-ı Kerim Meâli, haz. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara 2/160.

⁴⁰ Buhârî, *Deavât*, 3.

mürüderin makamları gösterilmiştir. Buna göre Süsi'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımı veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbeyle, zikre başlamanın bir şartı olarak bakar ve tevbeyle bu yönüyle ele alır. Onun tevbeyle yüklediği anlamın yukarıdaki süfîlerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe Allah'a niyetle veya zâhiri ve bâtinî şeriat ile ve takvaya sıkı sıkıya bağlı olması yönüyle süslenmiş bir kâmil mürşid eliyle yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: "Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak."⁴²

3.2. Verâ

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımlardan verâ anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Verâ, insanın manevî veya bedeni yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca vera, şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, "*Vera makamı şerefli bir makamdır.*" diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, vera'yı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde "*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*"⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle vera' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle ikfata ettiğini kaydetmiştir:

"*Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbindan hazer kıldı.*"⁴⁷

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühhd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühhdü hoş hallerin, güzle mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyri, Ebu Osman'ın "*Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*" sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrele değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba'nın bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askeri'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa'da tanınca ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu

⁴¹ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

⁴² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

⁴³ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*, 583.

⁴⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 379.

⁴⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

⁴⁶ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁴⁷ Kemâl Ümmî, *Dîvân*, (Ali Emiri, 41), 102.

⁴⁸ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*, 282.

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 389.

teveccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa'dan ayrılmaya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

“*Kanı ol şeyhümüz hâmid, said-i müttakî, zâhid.*”
*Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁵⁴

Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi
*Ridâyi hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁵⁵

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁵⁶ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevi arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiirlerden birinin son kıtasında “*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*”⁵⁷ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Siddik ise dosdoğru kişi, peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁵⁸

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba'nın bu yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

Kodî mahlûkı ol âşık gözetti çehre-i hâlık
*Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁵⁹

3.5. Tevekkül

Güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, Allah'ın takdir ettiğine güvenip halkın elindekinden yüz çevirmektir.⁶⁰ Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶¹ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*”⁶² diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

“*Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı*
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁶³

⁵² Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 204.

⁵³ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâilü'l-Hakâik*, 172a.

⁵⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri, 41), 100.

⁵⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri, 41), 102.

⁵⁶ Lamîî, *Nefahat*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd., (İstanbul: h Yayınları, 2017), 360, 361.

⁵⁷ Kadir Özköse, “*Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri*”, Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, Ed.: Ali Çavuşoğlu, (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁵⁸ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 328.

⁵⁹ Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 357.

⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁶² Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁶³ Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri), 102.

3.6. Sabır

Kelime anlamı dayanma, dayanıklılık⁶⁴ olan sabır, belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tavsif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁶⁶ Kuşeyrî sabırla ilgili kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde bir izah getirmiştir.⁶⁷

Tasavvuf kitaplarında yer alan sabır kavramı, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde de yer almıştır. Somuncu Baba, kırk hadisi derlediği eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O:

“Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallahi ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine yada aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefisini pazara çıkarır, kimisi nefisini âzad eder, kimisi de kurtaramaz.” hadisini “hisseye” başlığı altında şu şekilde şerhetmiştir:

“... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalarından oluşan sofraları hazırlarsa, Allah'ın sapaşağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...” diyerek, sabrı tavsiye etmiştir.⁶⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Zîynet ve süsü terketmek imanın alametlerinden-dir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁶⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

*“Kamî ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılu tâcir ki her yükün güher kıldı.”*⁷⁰

3.7. Kanaat

Tutumlu, tok gözlü ve gönül zenginliği olarak tanımlanan kanaat⁷¹, Kuşeyrî, alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde açıklamıştır.⁷² Kanaat kavramını Somuncu Baba'nın hem hayatında hem de eserlerinde görmek mümkündür. Zira Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceken o bunu tercih etmemiş, kendisine bir ocak temin ederek ekmeççilik işiyle meşgul olmuştur.

Malum şiiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini düşünmüştür. Bu husus şiiirine şu şekilde yansımıştır:

*“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm”*⁷³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hurs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”*⁷⁴

⁶⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 302.

⁶⁵ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 326.

⁶⁶ Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

⁶⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

⁶⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 238a.

⁶⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁷⁰ Kemal Ümmî, *Divan*, (Ali Emiri, 41), 102.

⁷¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 206.

⁷² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

⁷³ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, s. 180.

⁷⁴ Kemal Ümmî, *Divan*, (Ali Emiri), 102.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaati tercih etmiştir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁷⁵ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufinin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sülûlele aynı anlama gelir.⁷⁶ Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sülûlerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁷⁷

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terk etmek imanın alametlerindedir.” hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁷⁸

Onun tasavvufi düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

“Ne mâl u mülkine kaldı ne rızk u şöhrate kaldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁷⁹

3.9. Zikir

Kelime anlamı olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁰ Tasavvuf istilahında ise kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek⁸¹, hem din hem dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸² Şüphesiz zikir Allah'ın emridir. Âyetler bunu açıkça göstermektedir. el-Ahzab Süresi'nin “Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.”⁸³ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığında zaman da Hazreti Peygamberin zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde “Dilin hep Allah'ı zikretsin.”⁸⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerinde de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁵ Kâşânî zikri “riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet” diye tanımlamıştır.⁸⁶

⁷⁵ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, s. 437.

⁷⁶ Dilâver Güner, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İnsan Yayınları, 2006, 235.

⁷⁷ Sadettin Nühzet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁷⁹ Kemal Ümmî, *Dîvan*, (Ali Emiri), 102.

⁸⁰ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994), Cilt 4, 308.

⁸¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁸² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁸³ el-Ahzap 33/41.

⁸⁴ Tirmizî, *Daavât*, 4.

⁸⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

⁸⁶ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 248.

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzere yatariken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah'ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁸⁷

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah'ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz." diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁸⁸

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'i diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, senâ, salât ve selamdan sonra "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir." diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁸⁹

3.10. Dua

Dua, kelime manası itibarıyla yakarmak, yalvarmak ve niyaz gibi anlamlara gelirken terim olarak, kulun Hakk'a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁰ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmeyiz."⁹¹ ve "De ki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"⁹² ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan "*Silâhü'l-Mürîdîn*" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.⁹³ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: "İlahımız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmandır, rahimdir."⁹⁴ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapmıştır. Allah işittir ve bilir."⁹⁵

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde:

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "*Mürîdlerin Silâhı*" adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.⁹⁶

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ve sülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi

⁸⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 111

⁹¹ el-A'râf 7/55.

⁹² el-Furkân 25/77.

⁹³ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

⁹⁴ el-Bakara 2/163.

⁹⁵ el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

⁹⁶ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b.

anamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufî terim olarak seyr ü sülûk ise Hakk'a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/şeyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretle çabalar. Mürîdin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.⁹⁷

Seyr ü sülûkta asıl gaye Hakk'a vuslattır. Hakka vuslat, O'nu görüyormuşcasına yani ihşan mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O'nunla bir olmaktır. Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca nefsinin dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah'a ulaşma yeteneği kazanmış olur.⁹⁸

Somuncu Baba'nın hayatına bakıldığı zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtin yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülkelere ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri'de başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtinî bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitelik daha önce de zikredildiği üzere Şam'da Bayezidiyye Hankâhında bir süre bulunmuş, burada zâhirî ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî'nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam'da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil'de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil'e gittiği kayıtlıdır. İşte Somuncu Baba Erdebil'de Şeyh Sadreddin-i Erdebilî'nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğuna dair eserlerinde bilgi vererek *Zikir Risâlesi* adlı eserinde sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'i hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: "*Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nâfileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*"⁹⁹

Bir diğer eseri olan "Kırk Hadis Şerhi"nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülûktan bahsederek sülûkün kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, "*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallahî velhamdülillahî cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*" hadisini "Hisse" başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

"*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın "Temizlik imanın yarısıdır." sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezeme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shehevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur.*"¹⁰⁰

⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 316-325.

⁹⁸ Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202.

⁹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹⁰⁰ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmekte, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbirleriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pîr, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufî manası nefisinden fânî olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰¹ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰²

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: "Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır. Hiç kimse zikre devam dışında bir yol ile Allah'a ulaşamaz." diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde "...Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihin bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebî nedir?" şeklinde bir soruyla meşayihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰³

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır:

"Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübedî müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassut müridin zikri; ruhun ve hâfinin zikri ise müntehi müridin zikridir..."¹⁰⁴

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle peygamber fendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. "Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir."¹⁰⁵ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹⁰⁶

İşte mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulatırıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem böyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: "Meşayih-i kiram hakikatın edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre "Lâ ilâhe illâllah" zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir."¹⁰⁷

¹⁰¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 334.

¹⁰² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a.

¹⁰⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

¹⁰⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹⁰⁶ Bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹⁰⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbanî ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹⁰⁸

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara’da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “*Burçak ek.*” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹⁰⁹

Somuncu Baba’nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, müşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alışı bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanımda da Somuncu Baba’nın izahlarında da şeyh, müşid yol gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkün başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁰ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹¹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹² Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile islah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsunlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹¹⁴ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadeleye etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadis-i Erbâin* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilelere ahır zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹¹⁵

¹⁰⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁰⁹ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk'ı*, 203.

¹¹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

¹¹¹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

¹¹² Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 277.

¹¹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 259- 297.

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindedir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufi terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufi terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹¹⁶ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen halvet,¹¹⁷ tasavvufi mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹¹⁸ Kuşeyri, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹¹⁹

Somuncu Baba, tasavvufi terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa'da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeççilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray'da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örneklerdir.

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanî bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Kuşeyri, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah'ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şehadette bulunduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²²

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle süfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Süfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²³

Somuncu Baba'nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. Rasulullah (s.a.v) dedi ki: "*Zîynet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.*" Somuncu Baba bu hadisi "Hisse" başlığı altında şöyle izah eder: "*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giyer.*"¹²⁴ Şerhi Hadis-i Erbâin adlı eserinde ele aldığı bir başka hadis izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırıldığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

"Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığı-mın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir." Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: "*Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur*

¹¹⁶ Bk. Halvetiyye.

¹¹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 156.

¹¹⁸ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtı ehli'l-ilhâm*, 234.

¹¹⁹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 197.

¹²⁰ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

¹²¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 48.

¹²² Kuşeyri, *er-Risâle*, 404.

¹²³ Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹²⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir."¹²⁵

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadise de muhabbet konusuna değinir. "Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.*" Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: "*Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O'nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O'na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah'ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.*"¹²⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kuşeyrî, süfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹²⁷ Buradan anlaşılacağına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünlüycisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹²⁸ Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufi bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufi bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. "Allah Teâlâ Nebi-sinin lisanı ile dedi ki: *Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış işem onun her isteği yerine gelir.*" Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: "*Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.*"¹³¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadı değerincede zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: "Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayan arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*" Hisse: "*Hayy ve kayyumun zâtı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerincede zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.*"¹³²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³³ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁴ Tehid, süfilerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyrî, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre

¹²⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹²⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹²⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

¹²⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

¹²⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134.

¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 70.

¹³¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹³² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a.

¹³³ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtü ehli'l-ilhâm*, 166; Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹³⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

Allah, kul muvahhiddir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şühûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹³⁶

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risalesi* adlı eserinde zikir konusunda "Kelime-i Tevhid" üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birlemek olan "Kelime-i Tevhid" zikirlerin en faziletlisidir.¹³⁷

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadis-i Erbâin*'de ele aldığı "Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya rasulallah. Allahu Tealâ'yı zikretmek." hadisini "Hisse" başlığı altında tevhid odaklı şerh eder. "Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır."¹³⁸

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır.

3.18. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufi manası, ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası, Allah'ın evi demektir.¹³⁹ Bu yönüyle kalp, ilahi emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtin ameller olarak nitelemiş ve bâtin amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risalesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴¹ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufi olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁴² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyri, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapisında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona

¹³⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386, 387.

¹³⁶ Detaylı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹³⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a.

¹³⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin*, (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 205.

¹⁴⁰ Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

¹⁴¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 205.

¹⁴³ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi şarâtu ehli'l-ilhâm*, 526.

güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risalesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde katı olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetelemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefs de marifetlerin tadını dılamaz.”¹⁴⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söyler.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufi düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış süfîlerin sözlerine önem verir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadî'den, Sühreverdî'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufi düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Nitekim sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarından biridir. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçer. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatır kimi zaman da misallerle zenginleştirir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmez. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufi düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörüdür. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmaz, dostlarına ve takipçilerine tavsiye eder.

¹⁴⁴ Kuşeyri, *er-Risâle*, 398.

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi*, (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b.

Kaynakça

- Abdulkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*, 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Alib. Osman Cüllâbi Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alaşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynı, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soy Vakfı*, Cilt 1, Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyrî Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikiçî, Recep. *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, Akif Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Ertünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmiliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşkî*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evliyâ Çelebi. *Seyahatname*, 1. Kitap, Cilt 3, haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't- Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd., İstanbul: h Yayınları, 2017.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, trc. Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemal Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd., Ankara: TDV Yayınları. 2018.

- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrizâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430.
- Mecdi Mehmed Efendi. *Hadâiku 'ş-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-ÜnsMinHadarâtü'l-Kuds*, çev./trc. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akççek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'izâde Atâi. *Hadâiku'l-Hakâik Fi Tekmîleti 'ş-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri", Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları 2012.
- Özler, Mevlüt, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/18-20, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-Fuâd*, çev. Yakub Kenan Necef Zade, İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim, "Somuncu Baba'nun Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, ed. M. Sami Yıldız vd., Aksaray, 2017, ss. 1-31.
- Şahin, Haşim, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğan vd., İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, ss. 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*, (Evrâd Hamîdüddîn Hâmid Aksarayî), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, vr. 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*, Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, vr. 10-14
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*, Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selâmî, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâdı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020,
- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l- Hayr Ahmed. *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5/1, (2021), 135-146.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- _____, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/229-232, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- _____, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/21-22, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- _____, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4/11-17, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yusuf Hakîkî Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, vr. 13a-37a.

Açıklamalı [Yzr4]: İSNAD'a göre kaynakça da çizgi kullanılmamalı ve tekrar eden müellif ismi açıklolarak yazılmalıdır.

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Ve Ona Atfedilen Eserlerdeki Tasavvufî Görüşler

Yazar : Mahmut ULU Sayfa Sayısı : 23 Kelime Sayısı : 8068 Karakter Sayısı : 60362

ORJİNALLİK RAPORU

BENZERLİK ENDEKSİ

İNTERNET KAYNAKLARI

YAYINLAR

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

%19

-

-

-

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Milli Kültür Araştırmaları Dergisi - ŞEYH HÂMİD-İ VELÎ (SOMUNCU BABA) VE SİLÂHÜ'L-MÜRİDİN ADLI ESERİ	%8
2	umutrehberi.com - Internet Source	%5
3	Necmettin Erbakan Üniversitesi - IX/XV. asır Osmanlı toplumunda halvetîlik ve halvetîler	%3
4	0 - Anasınıfı ve sınıf öğretmenlerinin mesleki yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması	<%1
5	[ÇIKARILAN KAYNAK] # OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (Dergipark)- Farklı Kültürler İçerisinde Eğitim Gören 12-17 Yaş Grubu Türk Çocuklarının Estetik Beğeni Düzeylerinin Karşılaştırılması	<%1
6	[ÇIKARILAN KAYNAK] # openaccess.cu.edu.tr - The Effects of Irrigation-related Drought Stress on Some Eggplant Cultivars	<%1
7	[ÇIKARILAN KAYNAK] # OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi - Yöresel Yiyeceklerin Pazarlanması Hususunda Yönetici Tutumlarının İncelenmesi	<%1
8	[ÇIKARILAN KAYNAK] # İslam Araştırmaları Dergisi - Somuncu Baba'nın Mezarı Üzerine Bazı Tespitler	<%1

9	[ÇIKARILAN KAYNAK] # www.ktp.isam.org.tr - Yol Oğlunun Ehlîbeyt Muhibliğinden İki Kızılbaşlıktan Birini Tercih Zorlanması	<%1
10	0 - Muhyiddin Mehî'nin Müfîd (Nazmü't-Teshil) Adlı Eserinin Türk Dili ve Tıp Tarihindeki Yeri ve Önemi	<%1
11	Celal Bayar Üniversitesi - Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî hayatı, sanatı, eserleri ve Miftâhu's-Sa'âde' adlı manzûm Kasîde-i Bürde şerhi	<%1
12	Ebook - _ doğudan batıya düşünce serüveni insan/Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni 8	<%1
13	[ÇIKARILAN KAYNAK] # İslam Araştırmaları Dergisi - Akbiyyık Sultan: Hayatı, Eserleri ve Hikâyât - Nây Mesnevisi = Akbiyyık Sultan: His Life, Works and Masnavi Named Hikayat -i Nay	<%1
14	[ÇIKARILAN KAYNAK] # İstanbul Üniversitesi - Cevheretü'l - Bidaye ve Dürretü'n - Nihaye: Metin - inceleme - sözlük; Cilt I - I	<%1
15	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi - Ahmed Rûmî Akhisârî'nin Risâle fi Enne'n-Nübüvve Efdal mine'l-Velâye Adlı Eseri ve Tasavvuf Eleştirisi = Ahmad Rumi Akhisari's Books of Called Risale fi enne al-Nubuvve Efdal min al-Velaye and His Islamic Mysticism Criticism	<%1
16	İslam Araştırmaları Dergisi - Bayramiyyenin Teşekkül ve Gelişim Seyri	<%1
17	Cumhuriyet Üniversitesi - Hamza Nigari'nin hayatı eserleri ve tasavvufî düşüncesi	<%1
18	Çukurova Üniversitesi - Hz. İsa'da zühd ve diğer tasavvufî unsurlar	<%1
19	Sakarya Üniversitesi - İnsan-ı Kâmil anlayışı bağlamında ahlak eğitimine kuramsal bir yaklaşım	<%1
20	Sakarya Üniversitesi - Trabzonlu Mehmed Marûf'un Şerh-i Kasidetu't-Tâiyye'si (Metin-inceleme)	<%1
21	[ÇIKARILAN KAYNAK] # Niğde Üniversitesi - VIII. ve -XIII. yüzyıllar arası Türkçe eserlerde hayvan adları	<%1
22	[ÇIKARILAN KAYNAK] # Karabük Üniversitesi - Tasavvufî gelenekte hürriyet algısı	<%1

23	[ÇIKARILAN KAYNAK] # Eskiyesi- Kendini 'Dindar' Olarak Tanımlayan Erkeklerin Kadının Çalışmasına Bakışı	<%1
24	[ÇIKARILAN KAYNAK] # Sivas Cumhuriyet Üniversitesi- Seyyid Ahmed Cemâli divanı (İnceleme-metin)	<%1
25	www.dervisler.net - Internet Source	<%1
26	Üsküdar Üniversitesi - Meşkûre Sargut'un hayatı ve eserleri	<%1
27	[ÇIKARILAN KAYNAK] # İstanbul Üniversitesi- Bayramî Şemsî tarikatı menâkıpnamelerinin toplum hayatına etkileri bağlamında değerler bakımından incelenmesi	<%1
28	İstanbul Üniversitesi - Yazıcızâde kardeşlerin tasavvufi görüşleri ve Osmanlı'ya tesirleri	<%1
29	[ÇIKARILAN KAYNAK] # Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi- XV. Yüzyıl Rifâi Şeyhi İbnü's-Serrâc'ın tasavvufi düşünceleri	<%1
30	[ÇIKARILAN KAYNAK] # Bursa Uludağ Üniversitesi- Ken'ân Rifâi: Hayatı eserleri ve tasavvuf anlayışı	<%1
31	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi - IX/XV. Asır Osmanlı Anadolu'sunda Öne Çıkan Tarikatlar ve Temsilcileri = Prominent Sects and Their Representatives in IX/XV.th Century in Ottoman Anatolia	<%1

Editörün Ön İnceleme Notu: MAKALE metni, Dergi YAZIM İlkeleri ve İSNAD Atf Sistemi'ne uygunluk açısından incelenmiştir. Eksik veya HATALAR var ise metinde belirtilmiş ve her bir HATA türünde HATALI yazım SARI ile doğrusu YEŞİL metin vurgu rengi ile İŞARETLENMİŞTİR. Metinde OLABİLECEK diğER HATALAR VEYA eksikliklerin TARAFIMIZDAN İTİHARİ edilebilmesi metni güçlendirecektir.

NOT:

Açıklamalı [MOK1]: 1-Metin: İSNAD Font (<https://www.isnadsistemi.org/indirmeler/>) ile 10 punto büyüklüğünde, üstten 0 nkalıttan 6 nk olarak düzenlenmeli, 1.25 cm paragraf başı olacak şekilde ayarlanmalı ve her iki yana hizalanmalıdır.

2- Dipnot: 9 punto büyüklüğünde, üstten 0 nkalıttan 0 nk olarak düzenlenmeli, 0.5 asıllı olacak şekilde ayarlanmalı ve her iki yana hizalanmalıdır.

3- Dipnotlarda ilk satırların aynı hizada olması Asılı; 0, 5 şeklinde ayarlandıktan sonra aynı hizaya gelmesi Tab tuşu ile sağlanabilir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.youtube.com/watch?v=U2b66YthYto>

4- Türkçe eserlerin dipnot gösterimi isnad atf sistemindeki esaslara göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

5- Arapça eserlerin dipnot gösterimi isnad atf sistemindeki esaslara göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir

6- Dergilerin dipnot gösterimi isnad atf sistemindeki esaslara göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir

Kaynakçanın isnad atf sistemindeki esaslara göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir

Açıklamalı [MOK2]: Künye bilgilerinin İSNAD'a bakılarak düzenlenmesi tavsiye edilmektedir.

<https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/akademik-yazim/3-yazar-ve-kurum-bilgisinin-yazimi/>

Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki

Tasavvufi Görüşler

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği (Ar-Ge)

Dr. Aksaray Governorship (Research and Development)

Aksaray/Türkiye

mahmut.ulu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Veli, 9/15. asrın tanınmış süflilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönüyle irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan “melâmet” düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir.

Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufi görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufi görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufi düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdin* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) and Mystical Views in The Works Attributed to Him

Abstract

Sheikh Hamid-i Veli, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safaviyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hacı Bayrâm-ı Veli, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyye. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malamet”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect.

No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and

poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named Şerh-i Hadisi Erbaîn, Zikir Risalesi and Silâhü'l-Mürîdîn and the information in the sources. These concepts are repentance, wara, zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, seyr and süluk (sufi education), sheikh, murshid, disciple, mujahade, ascetic, seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart and soul.

Keywords: Sufizm, Sheikh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufi görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbaîn*¹, *Zikir Risalesi*² ve *Silâhü'l-Mürîdîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini yansıttığı düşünülen ve bazıları doğrudan tespit edilen, bazıları ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sîdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşîd, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufi Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtmamak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmiştir. Yalnızca birkaç istilâh, çalışmayı örneklemesi açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen istilâhlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu istilâhlara bakışıdır. Kaldı ki bu istilâhlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Veli (ö. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'âtü'l-İşk* müellifi Abdurrahman el Askerî onun Aksaray'da⁵, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydeder.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (ö. 879/1475) *Dîvân* adlı eserinde onun adı Abdullah olarak⁷ kaydedilmişken, eserin başka bir nüshasında Ubeydullah şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde onun adı genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Veli şeklinde geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekme dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

¹ Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

² Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risalesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

³ Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

⁴ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁵ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁶ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

⁷ Kemal Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

⁸ Kemal Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

⁹ Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

¹⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

Hem zâhir hem bâtin ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü'l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba ilk tahsilini babasıyla yapmıştır.¹¹ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtinî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹² Bayezidiyye Hankâhî şeyhi Şadî Rûmî'den ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhî'nde bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikir. Mecdî, onun zâhir ve bâtin ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk eğitimini babasından aldığı gibi ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdîyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulursa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyüddîn Erdebilî'nin (öf. 735/1334) oğlu Sadreddîn-i Erdebilî (öf. 794/1391)'nin rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.¹⁸ Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerak orada ekmeççilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle iştigal etmiştir.²⁰

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Divân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dönünde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.”²⁴ Mersiyede geçen Berat dönünden hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*'de “Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder.” diyerek zikretmiştir.²⁵

¹¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

¹² Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, “Somuncu Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

¹³ İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş- Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi' ulemâ' d-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, 248.

¹⁵ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

¹⁶ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

¹⁷ Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik Fi' Tekmilati's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

¹⁸ Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyut Vakfı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202, 203.

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁰ Harîrîzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fi' Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²¹ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²² Lamîî, *Nefâhat*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü'l- Tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202.

²³ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁴ Kemal Ümmî, *Divân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁵ Osmânîzâde Hüseyin Vassâf Sefîne-i Evliyâ, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, *Millî Kütüphane Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2021), 138.

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan süflilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmilik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye aktarması yönüyle Melâmiyye'nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif süflilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhu'l-Mürîdin* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufi hususların ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadisi Erbaîn* muahhar birkaç kaynaktan Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu işteklere uyarak böyle bir risale hazırladım..."³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba tarafından³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Darende'vi tarafından yapılmıştır. Darende'vi'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadis-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde lübnihî Yûsuf ve sırâha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³³ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadisi Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadis-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhu'l-Mürîdin* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l- Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddin b. Suftan tarafından istinsah edilmiştir.³⁴ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası - ki içerik olarak diğer nüshayla hemen hemen aynı - ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihli ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu

²⁶ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

²⁷ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhu'l-Mürîdin Adlı Eseri*, 138.

²⁸ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

²⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fi Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011, 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994, 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdi ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul, Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Adâbi*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddin-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

³⁰ Şeyh Hâmid, *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, 235b.

³¹ Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³² Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdi ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

³³ Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, 13a-37a.

³⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79. (Eser isimlerinin italik yazılması önerilmektedir.)

Açıklamalı [MOK3]: Eser isimlerinin italik yazılması önerilmektedir

olarak kaydedilmiştir.³⁵ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesini bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki keşide kaydı *Zikir Risâlesi*’nin Somuncu Baba’ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırır mahiyette değildir. Bununla birlikte eser Keşfüzzunûn³⁶, Esmâü’l-Müellifin ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba’ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü’l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevi nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsın da bu üç eserin Somuncu Baba’dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*’i istisna tutmak kaydıyla istisna tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba’nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*’in Somuncu Baba’ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba’ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba’ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Somuncu Baba’nın Tasavvufî Görüşleri

Somuncu Baba’ya atfedilen *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü’l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibarıyla bakıldığında bu hususiyetlerin bir sūfide bulunması gereken hususiyetler olduğu görülecektir. Bir sūfî, gerek gündelik hayatında gerekse irşad faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba’nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri tercih ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müreşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Günahı terk, günahattan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Kur’ân-ı Kerim’de “*Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım.*”³⁹ Peygamber efendimiz

³⁵ Ahmed Nedim Serinsu, “*Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında*”, 1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, ed. M.Sami Yıldız vd., Aksaray, 2017, 31. (Bildiri ve sempozyumların dipnot gösterimi için ISNAD’a bakmanız önerilmektedir <https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/isnad-dipnotlu/15-bildiri-teblig/>)

³⁶ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zumûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

³⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-Arifin Esmâü’l-Müellifin ve Asâru’l-Musanîfin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

³⁸ Kâşânî, *Letâifu’l-i’lâm fi işarâtü ehli’l-ilhâm*, 156.

³⁹ Kur’ân-ı Kerim Meâlî, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara 2/160.

tevbe hususunda şunu söyler: “Vallahi ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah'tan beni bağışlamasını dilerim.”⁴⁰

Sûfiler tevbeyle farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebü Yâ'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyle günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifleri mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifî tahkik erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımı veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbeyle, zikre başlamanın bir şartı olarak bakar ve tevbeyle bu yönüyle ele alır. Onun tevbeyle yüklediği anlamın yukarıdaki sûfilerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe Allah'a niyetle veya zâhiri ve bâtinî şeriat ile ve takvaya sıkı sıkıya bağlı olması yönüyle süslenmiş bir kâmil mürşid eliyle yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: “Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak.”⁴²

3.2. Verâ

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Verâ, insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca vera, şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “Vera' makamı şerefli bir makamdır.” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, vera'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risalesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde “Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.”⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle vera' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle ikifa ettiğini kaydetmiştir:

“Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.”⁴⁷

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühhd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühhdü hoş hallerin, güzle mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyrî, Ebu Osman'ın “Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.” sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid isedünyaya

⁴⁰ Buhârî, Deavât, 3.

⁴¹ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

⁴² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

⁴³ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtı ehli'l-ilhâm*, 583.

⁴⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 379.

⁴⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

⁴⁶ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁴⁷ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

⁴⁸ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtı ehli'l-ilhâm*, 282.

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba'nın bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askeri'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa'da tanınca ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu teveccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa'dan ayrılmaya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"*Kanı ol şeyhümüz hâmid, said-i müttakî, zâhid.*"
*Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁵⁴

Başında tâc idüp ahdi geyüben hurka vü cehdi
*Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁵⁵

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünü taraf sizindir demesi üzerine: "*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*"⁵⁶ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiirlerden birinin son kıtasında "*Bırak ey Hâmid var! Görsem dersin ol yâr! Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*"⁵⁷ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Sıddık ise dosdoğru kişi, peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁵⁸

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba'nın bu yönünü ondan bahsedilen kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

Kodî mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
*Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁵⁹

3.5. Tevekkül

Güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, Allah'ın takdir ettiğine güvenip halkın elindekinden yüz çevirmektir.⁶⁰ Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında

⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 389.

⁵² Erünsal, *Abdurrahman el-Askeri'nin Mür'atü'l-İşkî*, 204.

⁵³ Harirîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik*, 172a.

⁵⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁵⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵⁶ Lamîî, *Nefahât*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: İ Yayınları, 2017), 360, 361.

⁵⁷ Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri", *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211. (editörlü eserlerin dipnot gösterimi için ISNAD'a bakmanız önerilmektedir.)

⁵⁸ Kaşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 328.

⁵⁹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 357.

“İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.” diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶¹ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “Ancak Allah'a tevekkül ettim.”⁶² diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁶³

3.6. Sabır

Kelime anlamı dayanma, dayanıklılık⁶⁴ olan sabır, belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tavsif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁶⁶ Kuşeyrî sabırla ilgili kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde bir izah getirmiştir.⁶⁷

Tasavvuf kitaplarında yer alan sabır kavramı, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde de yer almıştır. Somuncu Baba, kırk hadisi derlediği eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O:

“Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine yada aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pa- zara çıkarır, kimisi nefsini âzad eder, kimisi de kurtaramaz.” hadisini “hisse” başlığı altında şu şekilde şerhetmiştir:

“... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat keşesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...” diyerek, sabrı tavsiye etmiştir.⁶⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Zîynet ve süsü terketmek imanın alametlerinden dir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile tîrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁶⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kaı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılu tâcir ki her yükün güher kıldı.”⁷⁰

3.7. Kanaat

Tutumlu, tok gözlü ve gönül zenginliği olarak tanımlanan kanaat⁷¹, Kuşeyrî, alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde açıklamıştır.⁷² Kanaat kavramını Somuncu Baba'nın hem hayatında hem de eserlerinde görmek mümkündür. Zira Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceksen o bunu tercih etmemiş, kendisine bir ocak temin ederek ekmeççilik işiyle meşgul olmuştur.

Malum şiiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini düşünmüştür. Bu husus şiiirine şu şekilde yansımıştır:

⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁶² Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁶³ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁶⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 302.

⁶⁵ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 326.

⁶⁶ Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

⁶⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

⁶⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 238a.

⁶⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁷⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁷¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 206.

⁷² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n’ola halüm benüm”⁷³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimeğu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁷⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaatı tercih etmiştir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmak şeklinde tanımlanırken⁷⁵ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufînin Allah’tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah’ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sülflikle aynı anlama gelir.⁷⁶ Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba’nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sülflerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁷⁷

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.” hadisini “hisseye” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁷⁸

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*’da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızk u şöhrate daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁷⁹

3.9. Zikir

Kelime anlamı olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁰ Tasavvuf istilahında ise kalben ve zihnen Allah’ı tefekkür etmek⁸¹, hem din hem dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah’ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah’ı anmak sure-

⁷³ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁷⁴ Kemâl Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷⁵ Kâşânî, *Letâifu’l-ilâm fi işârâtı ehli’l-ilhâm*, 437. **eser isimlerinin italik olması önerilmektedir**

⁷⁶ Dilâver Güner, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁷⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁷⁹ Kemâl Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁰ İbn Manzûr Ebû’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994),

308. **[Lügat kitaplarının dipnot gösterimi için ISNAD’A bakmanız önerilmektedir.]**

<https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/isnad-dipnotlu/12-sozluk/12-1-sozluk-arap-harfl/>

⁸¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

tiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸² Şüphesiz zikir Allah'ın emridir. Âyetler bunu açıkça göstermektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “*Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.*”⁸³ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığı zaman da Hazreti Peygamberin zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde “Dilin hep Allah'ı zikretsin.”⁸⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerince de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁵ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.⁸⁶

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzerine yatarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah'ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁸⁷

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah'ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, “*Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁸⁸

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁸⁹

3.10. Dua

Dua, kelime manası itibarıyla yakarmak, yalvarmak ve niyaz gibi anlamlara gelirken terim olarak, kulan Hakk'a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁰ Kur'an'ı Kerim'de “*Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.*”⁹¹ ve “*Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?*”⁹² ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan “*Silâhü'l-Müridin*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Alah'ta'zim ve tekkbir eden aynı zamanda dua ve münacât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.⁹³ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*İlahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”⁹⁴ “*Dinde zorlama yoktur.*”

⁸² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁸³ el-Ahzap 33/41.

⁸⁴ Tirmizî, *Daavât*, 4. [Hadislerin dipnot gösterimi için İSNAD'A bakmamız önerilmektedir]
<https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/isnad-dipnotlu/6-hadis-kaynaklari/6-1-hadis-kitab-adi-bab-no-sistemi/>

⁸⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

⁸⁶ Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*, 248.

⁸⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 111

⁹¹ el-A'râf 7/55.

⁹² el-Furkân 25/77.

⁹³ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Müridin* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

⁹⁴ el-Bakara 2/163.

Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir."⁹⁵

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde:

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "Müridlerin Silahı" adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.⁹⁶

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk **Seyrüsülûk (yazım şeklinin DIA esaslı olması önerilmektedir.**
<https://islamansiklopedisi.org.tr/suluk--tasavvuf>

Seyr ve sülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufî terim olarak seyr ü sülûk ise Hakk'a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/seyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretiyle çabalar. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.⁹⁷

Seyr ü sülûkta asıl gaye Hakk'a vuslattır. Hakka vuslat, O'nu görüyormuşçasına yani ihsan mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O'nunla bir olmaktır. Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca nefsinin dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah'a ulaşma yeteneği kazanmış olur.⁹⁸

Somuncu Baba'nın hayatına bakıldığında zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtin yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülkelere ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri'de başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtinî bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Şam'da Bayezidiye Hankâhında bir süre bulunmuş, burada zâhiri ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî'nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam'da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil'de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil'e gittiği kayıtlıdır. İşte Somuncu Baba Erdebil'de Şeyh Sadreddin-i Erdebilî'nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur."⁹⁹

⁹⁵ el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

⁹⁶ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b.

⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 316-325.

⁹⁸ Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay* [2017], 2/202.

⁹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

Bir diğer eseri olan “Kırk Hadis Şerhi”nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülükten bahsederek sülükün kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, “*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanal-lahi velhamdülillahi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur’an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*” hadisini “Hisse” başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

“*Aleyhisselatu vessalam iman yoluna sülük edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatu vessalamın “Temizlik imanın yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle be-zenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofraları hazırlarsa, Allah’ın sapa-sağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kâdillerini aydınlatırsa Allah onun hasenatı kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybe-denlerden olur. Helak olur.”¹⁰⁰*

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk’a ulaşmanın yolu olarak süluku görmekte, sülükün tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer’i hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbiriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pir, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufi manası nefsinde fâni olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰¹ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰²

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk’tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: “*Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır. Hiç kimse zikre devam dışında bir yol ile Allah’a ulaşamaz.*” diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde: “*Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah’tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihün bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*” şeklinde bir soruyla meşayihün, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰³

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır:

“*Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hafînin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtın zikri, mübedî müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassut müridin zikri; ruhun ve hafînin zikri ise müntehî müridin zikridir...*”¹⁰⁴

¹⁰⁰ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdath Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹⁰¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 334.

¹⁰² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a.

¹⁰⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle peygamber fendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “Mürîd, zikir yapmak istediği zaman Muhammed’e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.”¹⁰⁵ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah’tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹⁰⁶

İşte mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulatıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “Meşayih-i kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.”¹⁰⁷

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhânehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhlâ ya da melekke olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹⁰⁸

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara’da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “Burçak ek.” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹⁰⁹

Somuncu Baba’nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alış bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanımda da Somuncu Baba’nın izahlarında da şeyh, mürşid yol gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁰ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹¹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹² Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmek-

¹⁰⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹⁰⁶ bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹⁰⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁰⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁰⁹ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mir’âtü’l-İşk’i*, 203.

¹¹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

¹¹¹ Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

¹¹² Kâşânî, *Letâifu’l-i’lâm fi işarâtu ehli’l-ihâm*, 277.

tedir.¹¹³ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer süfîlerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.”¹¹⁴ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹¹⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindedir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹¹⁶ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen halvet,¹¹⁷ tasavvufî mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹¹⁸ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzletî vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹¹⁹

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeççilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvîrî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Tancye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²²

¹¹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 259- 297.

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁶ bk. Halvetiyye.

¹¹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 156.

¹¹⁸ Kâşânî, *Letâifü'l-i'lâm fi îşarâtü ehli'l-ilhâm*, 234.

¹¹⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

¹²⁰ Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 367.

¹²¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 48.

¹²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle süfler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Süflerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²³

Somuncu Baba'nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. Rasulullah (s.a.v) dedi ki: "*Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.*" Somuncu Baba bu hadisi "Hisse" başlığı altında şöyle izah eder: "*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.*"¹²⁴ Şerhi Hadis-i Erbâin adlı eserinde ele aldığı bir başka hadisin izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

"Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımanın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir." Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: "*Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.*"¹²⁵

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadiste de muhabbet konusuna değinir. "Resulullah (s.a.v) dedi ki: *Ümmetim içinde beni seyme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.*" Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: "*Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O'nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O'na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah'ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasında girerler.*"¹²⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kuşeyrî, süflerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹²⁷ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹²⁸ Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufi bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufi bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardandır. Somuncu Baba, Şerhi Hadis-i Erbâin adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. "Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: *Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımanın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.*" Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: "*Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.*"¹³¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadi değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder.

¹²³ Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹²⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

¹²⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹²⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹²⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

¹²⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

¹²⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134.

¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 70.

¹³¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayan arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*” Hisse: “*Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfatın ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah aslı istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.*”¹³²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³³ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁴ Tevhid, süflerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyri, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhidir. Burada kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidten bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şühûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹³⁶

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risalesi* adlı eserinde zikir konusunda “Kelime-i Tevhid” üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birlemek olan “Kelime-i Tevhid” zikirlerin en faziletlisidir.¹³⁷

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadis-i Erbâin*'de ele aldığı “*Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya rasulallah. Allahu Tealâ'yı zikretmek.*” hadisini “Hisse” başlığı altında tevhid odaklı şerh eder. “*Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.*”¹³⁸

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır.

3.18. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufî manası, ilahî hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası, Allah'ın evi demektir.¹³⁹ Bu yönüyle kalp, ilahî emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk süfler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir,

¹³² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a.

¹³³ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işaretü ehli'l-ilhâm*, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹³⁴ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386.

¹³⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386, 387.

¹³⁶ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹³⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a.

¹³⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 205.

kalp fiillerini de bâtin ameller olarak nitelemiş ve bâtin amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sūfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi sūpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴¹ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sūfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sūfilerin ruhânî halleri yaşıyarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁴² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

"Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaymayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaymayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetelemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri tezmilemezse Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz."¹⁴⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söyler.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sūfilerin sözlerine önem verir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadi'den, Sühreverdi'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufî düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve mu-

¹⁴⁰ Süleyman Uludağ, "Kalb", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

¹⁴¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 205.

¹⁴³ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtı ehli'l-ilhâm*, 526.

¹⁴⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b.

habbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Nitekim sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarındandır. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçer. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatır kimi zaman da misallerle zenginleştirir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmez. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufi düşüncesinin temeline yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmaz, dostlarına ve takipçilerine tavsiye eder.

Kaynakça

- Abdulkemim Kuşeyri. *er- Risâle (Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyri Risâlesi)*. 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucviri. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-müellifin ve Âsârü'l-Musanifin*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyu Vakfı*, Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddin-i Velî ve Evradları*, Akif Yayınları, İstanbul, 2017.

Açıklama [MOK4]: 1-“Kaynakçanın paragraf yapısı, tek satır aralığı ve asılı (ilk satırlar hariç girintili) olacak şekilde ayarlanmalıdır. Asılı metinde girinti ölçüsü, paragraf başı girintisi ile eşit olarak ayarlanmalı, paragraf başı girintisi yoksa sayfa boyutuna uygun bir değer belirlenmelidir. ör. A4 boyutunda bir sayfa için 1,25 cm girinti tercih edilebilir.”
<https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/akademik-yazim/26-kaynakca-olusturmak/>
birinci ve ikinci kaynaklar buna göre düzenlenmiştir.
2-Dipnotlarda istenilen düzeltmeler ISNAD sistemine uygun olacak şekilde “kaynakçaya” uyarlanması önerilmektedir.
Eser isimlerinden sonra virgül yerine nokta konulması önerilmektedir.

- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Eürnsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmiliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşki*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't- Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Taççı vd., İstanbul: h Yayınları, 2017.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balei, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemal Ümmî, *Dîvan*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî. haz. Hayrettin Karaman vd., Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrizâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâikî Beyânî Selâsili't-Tarâ'ik*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'izâde Atâi. *Hadâiku'l-Hakâik Fi Tekmîleti's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri", *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları 2012. Editörlü eserlerin yazımı için İSNAD'a bakmanız önerilmektedir <https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/isnad-dipnotlu/2-kitap/2-5-kitap-editorlu/>
- Özler, Mevlüt, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/18-20, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-Fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade, İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, ed. M. Sami Yıldız vd., Aksaray, 2017, 1-31.
- Şahin, Haşim, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türki*, haz. Raşit Gündoğdu vd., İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdin*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn* (Evrâd Hamîdüddîn Hâmid Aksarayî), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*, Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*, Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.

Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.

Taşköprülüzâde İsamuddin Ebu'l- Hayr Ahmed. *Osmanlı Bilginleri eş- Şakâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.

Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2. Basım, 2005.

Uludağ, Süleyman. "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/229-232, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman. "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/21-22, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Uludağ, Süleyman. "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4/11-17, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yusuf Hakikî Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbâin*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki Tasavvufî Görüşler

Yazar : Mahmut Ulu Sayfa Sayısı : XO Kelime Sayısı : 8046 Karakter Sayısı : 60599

ÖZİMLİLİK RAPORU

BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖZİMLİ ÖDEVLERİ
%11	-	-	-

İNCİL KAYNAKLAR

1	Milli Kültür Araştırmaları Dergisi - ŞEYH HÂMİD-İ VELÎ (SOMUNCU BABA) VE SİLÂHÜ'L-MÜRİDİN ADLI ESERİ	%4
X	Necmettin Erbakan Üniversitesi - IX/XV. asır Osmanlı toplumunda halvetîlik ve halvetîler	%1
3	0 - Anasınıfı ve sınıf öğretmenlerinin mesleki yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması	<%1
4	OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (Dergipark) - Farklı Kültürler İçerisinde Eğitim Gören 12-17 Yaş Grubu Türk Çocuklarının Estetik Beğeni Düzeylerinin Karşılaştırılması	<%1
5	openaccess.cu.edu.tr - The Effects of Irrigation-related Drought Stress on Some Eggplant Cultivars	<%1
6	Bursa Uludağ Üniversitesi - Tasavvuf tarihi araştırmalarına kaynaklık açısından Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye	<%1
7	www.ktp.isam.org.tr - Yol Oğlunun Ehlibeyt Muhibliğinden İki Kızılbaşlıktan Birini Tercihe Zorlanması	<%1
8	Ihsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi - Evliyâ'nın sesi padişahın gölgesi: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde kurmaca	<%1
9	İslam Araştırmaları Dergisi - Akbiyyık Sultan: Hayatı, Eserleri ve Hikâyât-ı Nây Mesnevîsi = Akbiyyık Sultan: His Life, Works and Masnavi Named Hikayat-i Nay	<%1
10	İslam Araştırmaları Dergisi - Bayramiyye	<%1

14	Yûsuf Hakîkî Dîvânî'nda Zikrin Çok Boyutlu Faydası	<%1
15	Harran Üniversitesi - Yusuf B. Hâmid hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri	<%1
16	0 - InternetSource	<%1
17	Kocaeli Üniversitesi - Cumhuriyet Dönemi Türk romanında din ve din adamı (1923-1950)	<%1
18	Dergiabant - . Helallerde İtidal: Vera ¹ -Kapsamı ve Kazanımlarına Dair Analitik Bir İnceleme-	<%1
19	Istanbul Üniversitesi - İlk dönem sufilerinde bir nefis terbiye yöntemi olarak açıklık	<%1
X0	İslam Araştırmaları Dergisi - Bayramiyyenin Teçekkül ve Gelişim Seyri	<%1
X1	Sakarya Üniversitesi - İnsan-ı Kâmil anlayışı bağlamında ahlak eğitime kuramsal bir yaklaşım	<%1
XX	ttkb - İslam Ansiklopedisi - Cilt 29	<%1
X3	Kastamonu Üniversitesi - Türk halk çiri antolojileri bibliyografyası	<%1
X4	Dergiabant - . Süleyman Hasbî'nin "Kitâb-ı Mirkât-i Merâtib-i İlm-i Ledünnî fî Menâkıb-i Abdülkâdir-i Geylânî" Adlı Menâkıbnâmesindeki Bazı Tasavvufî Kavramlar	<%1
X5	Eskiyeni - Kendini 'Dindar' Olarak Tanımlayan Erkeklerin Kadının Çalıçmasına Bakıçı	<%1
X6	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - Seyyid Ahmed Cemâlî divanı (İnceleme-metin)	<%1
X7	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Sabûhî Ahmed Dede'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri	<%1
X8	0 - Polytheism and Desire of Immediate Torment in Qur'an	<%1
X9	Siirt Üniversitesi - İbrâhim Hakî Erzurûmî'nin itikâdi görüşleri	<%1
30	- Abone Kurumlar Kullanıcı Dosyası	<%1
31	İslam Araştırmaları Dergisi - Kur'ân'da Cennet ve Cennetliklerin Yaçına Dair Tartıçmalar = Discussions on the Age of Heaven and Paradise in the Qur'an	<%1
3X	Marmara Üniversitesi - Ebu Davud'un Sünen'i İciğında ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi müfredatındaki	<%1

35	Okul öncesi eğitim bağlamında tasavvufî eğitim (Tasavvufî ahlak bazında manevî eğitim)	<%1
36	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi - Cüneyd-i Bağdâdî'nin Halifesi Ebû Muhammed el-Cerîrî: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri = Abu Muhammad al-Jariris as the Successor of Junayd al-Baghdadi: His life and Sufi Views	<%1
37	Sakarya Üniversitesi - Yûsuf Hakikî Baba Dîvânı'nın dinî-tasavvufî kelime, tâbir ve kavramlar bakımından tahlili	<%1
38	Karabük Üniversitesi - Tasavvufî gelenekte hürriyet algısı	<%1
39	İstanbul Üniversitesi - Yazıcızâde kardeşlerin tasavvufî görüşleri ve Osmanlı'ya tesirleri	<%1
40	umutrehberi.com - Internet Source	%X

EskiYeni

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Değerlendirme

Hakem Değerlendirmesi-1

Değerlendirme Tarihi: 06-02-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 06-02-2022 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: Araştırma / Research

(Yazara Açık)

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No* (Yazara Açık)

Yazara Not: *Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra yayınlanabilir.* (Yazara Açık)

Editöre Not: *Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra yayınlanabilir.*

Öneri: *Minör Revizyon* (Yazara Açık)

Hakemin Yükleği Değerlendirme Dosyaları

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki Tasavvufî Görüşler

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Naksbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu’nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan “melâmet” düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba’nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhu’l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyrüsülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) and Mystical Views in The Works Attributed to Him

Abstract

Shaykh Hâmid-i Velî, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Velî, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malamet”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh-i Hadisi Arbain*, *Risala Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, wara’, zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, way faring, sheikh, murshid, disciple, mujahade, riyada (ascetivc), seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart and soul.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Sildi: yle

Açıklamalı [A1]: Doğru yazılım: Silâhu’l-Mü...

Açıklamalı [A2]: Doğru yazılım: seyr ü sülûk

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufi görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*¹, *Zikir Risâlesi*² ve *Silâhü'l-Mürîdîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini yansıttığı dü- şünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kav- ram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyrüsülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufi Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtma- mak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç ıstılah, çalışmayı örnekleme açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen ıstılahlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu ıstılahlara bakışıdır. Kaldı ki bu ıstılahlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'âtü'l-İşk* müellifi Abdurrahman el-Âskerî onun Aksaray'da⁵, Şinasi Çoruh ise her- hangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğdu- ğunu kaydeder.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde onun adı "Abdullah" olarak⁷ kaydedilmişken, eserin başka bir nüshasında "Ubey- dullah" şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde onun adı genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid- i Velî şeklinde geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise

¹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

² Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

³ Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

⁴ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds, eser isimlerinin ilk harfi hariç diğerleri küçük verilmeli* çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdi Efendi, *Hadâiku'ş-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü'l- Tevârih*, haz. İsmet Parmaksı- zoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüpha- nesî, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁵ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Âskerî'nin Mür'âtü'l-İşk* (An- kara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁶ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

⁷ Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

⁸ Kemal Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

⁹ Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6).

Açıklamalı [A3]: Bazı şahısların vefat tarihleri verilmiş, bazı- sının verilmemiş!!!!!!!1

Sildi:

Bursa’da bulunduğu sıralarda “Somunlar müminler, Somunlar müminler.” diyerek ekmeğe dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

Hem zâhir hem bâtin ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü’l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babasıyla yapmıştır.¹¹ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtinî bilgisini artırmak için Şam’a gitmiş¹² Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadiî Rûmî’den ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam’da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı’nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirlerdir. Mecdî, onun zâhir ve bâtin ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk eğitimini babasından aldığı gibi ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye’nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam’da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi’nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil’e gitmiş, Safiyüddin Erdebilî’nin (ö. 735/1334) oğlu Sadreddin-i Erdebilî (ö. 794/1391)’nin rehberliğinde **seyrüsülûkunu** tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil’de sülûkünü tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu’ya gönderilmiştir. Kayseri’de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara’da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Veli’yi Kayseri’ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri’de buluşmuşlardır.¹⁸ Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Veli ile Bursa’ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa’da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmeğeçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami’nin açılışı sırasında Emir Sultan’ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa’dan ayrılmıştır. Bursa’dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray’a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle iştigal etmiştir.²⁰

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray’da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray’da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa

¹⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

¹² Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, “Somuncu Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

¹³ İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *es-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, 248.

¹⁵ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

¹⁶ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

¹⁷ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik Fi Tekmîleti's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

¹⁸ Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Veli, Yaşamı Soyü Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana’da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202, 203.

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram-ı Veli* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁰ Haririzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²¹ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²² Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't- Tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202.

Açıklamalı [A4]: Aşağıda da geçiyor, babasının adı verilmediğidir

Biçimlendirdi: Vurgulu

da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dönünde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁴ Mersiyede geçen “*Berat dönünden*” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁵

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye aktarması yönüyle Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondandır bahsedilen ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir **4** *tarikat* zikredilmeksizin bazı tasavvufî hususların ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da “... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale*

²³ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV]., No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁴ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 138.

²⁶ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

²⁷ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

²⁸ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

²⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddin-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

hazırladım...³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakiki Baba,³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihi Yûsuf ve sırraha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³³ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhu'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlk Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l- Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁴ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası - ki içerik olarak diğer nüshayla hemen hemen aynı - ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁵ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*³⁶, *Esmâü'l-Müellifîn* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhu'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte

³⁰ Şeyh Hâmid, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

³¹ Yusuf Hakiki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³² Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdî ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

³³ Yusuf Hakiki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

³⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

³⁵ Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M.Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 31.

³⁶ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

³⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsa da bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadis-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerh-i Hadis-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığı korunmaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerh-i Hadis-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibarıyla bakıldığında bu hususiyetlerin bir sūfide bulunması gereken hususiyetler olduğu görülecektir. Bir sūfi, gerek gündelik hayatında gerekse irşad faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba'nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazarî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri tercih ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyrüsülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Günahı terk, günahattan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Kur'ân-ı Kerim'de "*Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çokça kabul eden ve merhametli bol olanım.*"³⁹ Peygamber efendimiz tevbe hususunda şunu söyler: "*Vallahi ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah'tan beni bağışlamasını dilerim.*"⁴⁰

Sûfîler tevbeyi farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: "*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*" Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir.

³⁸ Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayınları, 2004), "tevbe", 156.

³⁹ Kur'ân-ı Kerim Meâli, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara 2/160.

⁴⁰ Buhârî, Deavât, 3.

Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımını veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbeyle, zikre başlamanın bir şartı olarak bakar ve tevbeyle bu yönüyle ele alır. Onun tevbeyle yüklediği anlamın yukarıdaki sūfîlerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe Allah'a niyetle veya zâhiri ve bâtnî şeriat ile ve takvaya sıkı sıkıya bağlı olması yönüyle süslenmiş bir kâmil mürşid eliyle yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: “Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak.”⁴²

3.2. Verâ'

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriate göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Verâ' makamı şerefli bir makamdır.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risalesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde “*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*”⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

“*Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.*”⁴⁷

3.3. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühdt, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzle mertebelerin temeli ve

⁴¹ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

⁴² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

⁴³ Kâşânî, “verâ”, 583.

⁴⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kibalci Yayınevi, 2005), “verâ”, 379.

⁴⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

⁴⁶ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁴⁷ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁴⁸ Kâşânî, “zühdt”, 282.

Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyrî, Ebu Osman'ın "*Zühhdünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*" sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba'nın bir zâhid ve yaşantısının zühhdü temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa'da tanınan ahalinin yoğun tevaccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu tevaccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa'dan ayrıl- maya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

*"Kanı ol şeyhümüz hâmid, saâd-i müttakî, zâhid."
Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁵⁴

*Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi
Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁵⁵

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlaşı vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: "*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*"⁵⁶ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiirlerden birinin son kıtasında "*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersin ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*"⁵⁷ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sūfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Siddik ise dosdoğru kişi, peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁵⁸

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

⁵¹ Uludağ, "zâhid", 389.

⁵² Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 204.

⁵³ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-Hakâik*, 172a.

⁵⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁵⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵⁶ Lamîî, *Nefahat*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360, 361.

⁵⁷ Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁵⁸ Kâşânî, "sıdk", 328.

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba'nın bu yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁵⁹

3.5. Tevekkül

Güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, Allah'ın takdir ettiğine güvenip halkın elindekinden yüz çevirmektir.⁶⁰ Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*" diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶¹ *Silâhü'l- Müridîn* adlı eserinde ise "*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*"⁶² diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

*"Tevekkül kıldı ol hoş hu yîmedu rızkı çün kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı."*⁶³

3.6. Sabır

Kelime anlamı dayanma, dayanıklılık⁶⁴ olan sabır, belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tavsif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁶⁶ Kuşeyri sabırla ilgili kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde bir izah getirmiştir.⁶⁷

Tasavvuf kitaplarında yer alan sabır kavramı, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde de yer almıştır. Somuncu Baba, kırk hadisi derlediği eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O:

"Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallahî ve'l-hamdülillâhî cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyâdır. Kur'an, lehine yada aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin âzâd eder, kimisi de kurtaramaz." hadisini "hisse" başlığı altında şu şekilde şerhetmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah

⁵⁹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁰ Uludağ, "tevekkül", 357.

⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁶² Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁶³ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁶⁴ Uludağ, "sabır", 302.

⁶⁵ Kâşânî, "sabır", 326.

⁶⁶ Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

⁶⁷ Kuşeyri, *er-Risâle*, 266.

onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...” di-yerek, sabrı tavsiye etmiştir.⁶⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Zîynet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁶⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıf-ları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kam ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılı tâcir ki her yükün güher kıldı.”⁷⁰

3.7. Kanaat

Tutumlu, tok gözlü ve gönül zenginliği olarak tanımlanan kanaat⁷¹, Kuşeyri, alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde açıklamıştır.⁷² Kanaat kavramını Somuncu Baba'nın hem hayatında hem de eserlerinde görmek mümkündür. Zira Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecekken o bunu tercih etmemiş, kendisine bir ocak temin ederek ekmeççilik işiyle meşgul olmuştur.

Malum şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini düşünmüştür. Bu husus şiirine şu şekilde yansımıştır:

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halîm bentüm”⁷³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden şiper kıldı.”⁷⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaatı tercih etmiştir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadis-lerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁷⁵ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufînin Allah'tan başka hiçbir şeyi

⁶⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 238a.

⁶⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

⁷⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁷¹ Uludağ, “kanaat”, 206.

⁷² Kuşeyri, *er-Risâle*, 246.

⁷³ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁷⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷⁵ Kâşânî, “fakr”, 437.

olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sūfilikle aynı anlama gelir.⁷⁶ Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sūfilere fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

*“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁷⁷*

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve sūsü terketmek imanın alametlerindedir.” hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbi- sesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya sūsüne karşı Allah ona yeter. Batnını takva ile sūsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁷⁸

Onun tasavvufi düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvân*'da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

*“Ne mâl u milkinê kaldı ne rızık u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁷⁹*

3.9. Zikir

Kelime anlamı olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁰ Tasavvuf istilahında ise kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek⁸¹, hem din hem dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸² Şüphesiz zikir Allah'ın emridir. Âyetler bunu açıkça göstermektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “*Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.*”⁸³ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığında zaman da Hazreti Peygamberin zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.”⁸⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerince de ele alınmıştır. Kuşeyri, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasil olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da

⁷⁶ Dilâver Güner, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁷⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁷⁹ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri), 102.

⁸⁰ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikr”, 4/308.

⁸¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁸² Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁸³ el-Ahzap 33/41.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), III, 68.

zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁵ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.⁸⁶

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah’ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah’ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁸⁷

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah’ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O’na şükreder. O, “*Yüce Allah’ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O’na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanun şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁸⁸

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer’î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁸⁹

3.10. Dua

Dua, kelime manası itibarıyla yakarmak, yalvarmak ve niyaz gibi anlamalara gelirken terim olarak, kulun Hakk’a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁰ Kur’an’ı Kerim’de “*Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.*”⁹¹ ve “*Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?*”⁹² ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah’ı ta’zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.⁹³ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”⁹⁴ “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir.*”⁹⁵

⁸⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-303.

⁸⁶ Kâşânî, “zikir”, 248.

⁸⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹⁰ Uludağ, “dua”, 111

⁹¹ el-A’râf 7/55.

⁹² el-Furkân 25/77.

⁹³ Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

⁹⁴ el-Bakara 2/163.

⁹⁵ el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde:

“Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından peygamber’e (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.” Nitekim “Müridlerin Silahı” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.⁹⁶

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur’an’dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. Seyrüsülûk

Seyrüsülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufî terim olarak seyrüsülûk ise Hakk’a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/şeyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretle çabalar. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.⁹⁷

Seyrüsülûkta asıl gaye Hakk’a vuslattır. Hakka vuslat, O’nu görüyormuşçasına yani ih-san mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O’nunla bir olmaktır. Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca nefsinin dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah’a ulaşma yeteneği kazanmış olur.⁹⁸

Somuncu Baba’nın hayatına bakıldığı zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtn yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülke ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri’de başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtnî bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Şam’da Bayezidiyye Hankâhı’nda bir süre bulunmuş, burada zâhirî ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî’nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam’da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil’de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil’e gittiği kayıtlıdır. İşte

⁹⁶ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b.

⁹⁷ Uludağ, “seyrüsülûk”, 316-325.

⁹⁸ Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 2017, 2/202.

Somuncu Baba Erdebil’de Şeyh Sadreddin-i Erdebili’nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, seyrüsülükünü tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğuna dair eserlerinde bilgi vererek *Zikir Risâlesi* adlı eserinde sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer’î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*”⁹⁹

Bir diğer eseri olan “Kırk Hadis Şerhi”nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülûktan bahsederek sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, “*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarı- sıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi velhamdülillahi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur’an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*” hadisini “Hisse” başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

“*Aleyhisselatü vesselâm iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselâmın “Temizlik imanın yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofraları hazırlarsa, Allah’ın sapaşağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kaşifelerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*”¹⁰⁰

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk’a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmekte, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer’î hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de zikir dilden düşürmeme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbirleriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pir, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufî manası nefsinde fâni olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰¹ Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında

⁹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹⁰⁰ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹⁰¹ Uludağ, “şeyh”, 334.

tasavvufî olarak tarîkate giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰²

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: “Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır. Hiç kimse zikre devam dışında bir yol ile Allah'a ulaşamaz.” diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde: “...Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihün bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?” şeklinde bir soruyla meşayihün, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyrüsülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰³

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır:

“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübtedî müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafnin zikri ise müntehî müridin zikridir...”¹⁰⁴

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.”¹⁰⁵ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹⁰⁶

İşte mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyrüsülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulatıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr

¹⁰² Uludağ, “mürid”, 263.

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a.

¹⁰⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

¹⁰⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹⁰⁶ bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “*Meşayih-ı kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*”¹⁰⁷

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹⁰⁸

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara’da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “*Burçak ek.*” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹⁰⁹

Somuncu Baba’nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alışı bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanımda da Somuncu Baba’nın izahlarında da şeyh, mürşid yol gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyrüsülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁰ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹¹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹² Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitme, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

¹⁰⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁰⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹⁰⁹ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 203.

¹¹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

¹¹¹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

¹¹² Kâşânî, “riyâzet”, 277.

¹¹³ Uludağ, “mücâhede - riyâzet”, 259-297.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilardan farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.”¹¹⁴ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.”¹¹⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindedir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹¹⁶ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen halvet,¹¹⁷ tasavvufî mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹¹⁸ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹¹⁹

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeççilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.

3.15. Aşk ve Muhabbet

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁶ bk. Halvetiyye.

¹¹⁷ Uludağ, “halvet”, 156.

¹¹⁸ Kâşânî, “halvet”, 234.

¹¹⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükümü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah'ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şehadette bulunduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²²

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak **askla** olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²³

Somuncu Baba'nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *"Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir."* Somuncu Baba bu hadisi "Hisse" başlığı altında şöyle izah eder: *"Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batnını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy."*¹²⁴ Şerhi Hadis-i Erbâin adlı eserinde ele aldığı bir başka hadisin izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoş- luğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

"Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alır- sam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir." Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: *"Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir."*¹²⁵

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadiste de muhabbet konusuna değinir. "Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır."* Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: *"Aleyhissalatü vesselam- dan ümmeti içindeki O'nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O'na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah'ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler."*¹²⁶

¹²⁰ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

¹²¹ Uludağ, "aşk", 48.

¹²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

¹²³ Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹²⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

¹²⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹²⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

3.16. Fenâ - Bekâ

Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹²⁷ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹²⁸ Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. "Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: *Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.*" Bu hadisi "Hisse" başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: "*Al-lah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.*"¹³¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: "Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayanın arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*" Hisse: "*Hayy ve kayyumun zâtı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.*"¹³²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³³ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁴ Tevhid, sûfilerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyrî, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhididir. Burada

¹²⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

¹²⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

¹²⁹ Uludağ, "fenâ", 134.

¹³⁰ Uludağ, "bekâ", 70.

¹³¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹³² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a.

¹³³ Kâşânî, "tevhid", 166; Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹³⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidten bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şuhûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹³⁶

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde zikir konusunda "Kelime-i Tevhid" üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birmek olan "Kelime-i Tevhid" zikirlerin en faziletlisidir.¹³⁷

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*'de ele aldığı "Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya rasulallah. Allahu Tealâ'yı zikretmek." hadisini "Hisse" başlığı altında tevhid odaklı şerh eder. "Allah'a en iyi yaklaşılacak yol ve kendisi ile kurbîyet sağlanan mali ve bedeni yaklaşılacak yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır."¹³⁸

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır.

3.18. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufi manası, ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli ay-nası, Allah'ın evi demektir.¹³⁹ Bu yönüyle kalp, ilahi emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtin ameller olarak nitelemiş ve bâtin amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴¹ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile

¹³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

¹³⁶ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹³⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a.

¹³⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹³⁹ Uludağ, "kalp", 205.

¹⁴⁰ Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

¹⁴¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfîlerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan; ¹⁴² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefsini kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri tezmilemezse Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁴⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söyler.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'î hükümler ile **Rasulullah**'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfîlerin sözlerine önem verir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadî'den, Sühreverdi'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufî düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyrüsülûk, şeyh-

¹⁴² Uludağ, “mârifet”, 205.

¹⁴³ Kâşânî, “mârifet”, 526.

¹⁴⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b.

mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Nitekim sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarındandır. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçer. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatır kimi zaman da misallerle zenginleştirir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermezlik etmez. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufi düşüncesinin temelinde yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı önlemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmaz, dostlarına ve takipçilerine tavsiye eder.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu 'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyri. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risâlesi)*. 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alaşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyu Vakfı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Ertümsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't- Tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkîretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî, *Dîvan*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmîleti's-Şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-Fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.

- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l- Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

Hakem Değerlendirmesi-2

Değerlendirme Tarihi: 08-02-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 08-02-2022 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: Araştırma / Research

(Yazara Açık)

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Kullanılan esere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Hayır / No* (Yazara Açık)

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No* (Yazara Açık)

Yazara Not: 1. Makalede geçen "rasulallah" ifadesinin ilk harfini büyük yazalım özel isim olması hasebiyle. 2. "Seyrüsülûk" ifadesini "Seyr ü sülûk" şeklinde yazalım, doğru yazılımı bu şekildedir. (Yazara Açık)

Editöre Not:

Öneri: *Minör Revizyon* (Yazara Açık)

Hakemin yüklediği değerlendirme dosyası bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi-3

Değerlendirme Tarihi: 18-02-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 18-02-2022 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: Bilgi Aktarma, Derleme / Composition (Yazara Açık)

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: Hayır / No (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: Evet / Yes (Yazara Açık) Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? / Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: Evet / Yes (Yazara Açık)

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? / Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya

olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Yazara Not: *Yapılan çalışma ve konusu yerinde bir girişimdir. Ancak yapılan çalışma bir araştırma ve incelemeden çok derleme mahiyetindedir. Yazarın analiz, tahlil, tetkik ve değerlendirmeleri maalesef bulunmamaktadır. Somuncu Baba'nın eserlerindeki fikirleri aktarılmasından dolayı faydalı bir çalışmadır.*

Kullanılan verilerin tasavvuf disiplini açısından alana katkısı, tasavvuf disiplinine sağladığı katkı, Somuncu Baba'nın o fikirlerindeki orijinalite çalışmaya yansıtılamamıştır. (Yazara Açık)

Editöre Not:

Öneri: *Ret (Yazara Açık)*

Hakemin yüklediği değerlendirme dosyası bulunmamaktadır.

ESKİYE

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Büşra Betül PUNAR

Rol: Alan Editörü

E-posta: busrabetulpunar@gmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

Karar Tarihi: 21-02-2022

Yazara Not: Sn. Hocam, Makaleniz hakemlere sunulmuş ve gelen raporlar online olarak karar metninde tarafınıza açılmıştır. Hakemlerin sisteme yükledikleri ek değerlendirme metinleri varsa bunları DOSYALAR sekmesinde görebilirsiniz. Sürecin ilerlemesi için çalışmanızı hakem raporları çerçevesinde tashih ederek en kısa sürede dergi sistemine yüklemenizi bekleyeceğiz. Hakemlerin yaptığınız tashihleri kolayca fark edebilmesi için tashihe başlamadan önce Word'ün "Gözden Geçir/İzleme/Değişiklikleri İzle" özelliğini aktif edebilirsiniz. Bunu kullanmak istemiyorsanız tashihlerinizi KIRMIZI yazı tipi rengi ile belirtebilirsiniz. Metinde yaptığınız değişikliklerin fark edilmesi önemlidir. Hakem görüşlerinden katılmadıklarınız varsa "Hakem A/B/C'ye Bilgi Notu" şeklinde ek bir dosyada gerekçenizi belirtebilirsiniz. Bilgilerinize sunarım.

Karar: Majör Revizyon

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Somuncu Baba - Tas. Görüşleri.docx

Tarih:21-02-2022

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki Tasavvufî Görüşler

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu’nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan “melâmet” düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba’nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, **seyr ü sülûk**, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) and Mystical Views in The Works Attributed to Him

Abstract

Shaykh Hâmid-i Velî, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufî tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Velî, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malamet”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufî tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufî views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh-i Hadisi Arbain*, *Risala Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, wara’, zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, way faring, shaykh, murshid, disciple, mujahade, riyada (ascetivc), seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart and soul.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*¹, *Zikir Risâlesi*² ve *Silâhü'l-Mürîdîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, *seyr ü sülûk*, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtmamak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç ıstılah, çalışmayı örneklemesi açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen ıstılahlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu ıstılahlara bakışıdır. Kaldı ki bu ıstılahlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (ö. ?) onun Aksaray'da⁵, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak⁷ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise

1 Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

2 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

3 Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

4 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiü Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Meccî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

5 İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-ışk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

6 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

7 Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

8 Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

9 Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6).

Bursa’da bulunduğu sıralarda “Somunlar müminler, Somunlar müminler.” diyerek ekmek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü’l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası **Şemseddin Musa el-Kayserî** (ö. ?) ile yapmıştır.¹¹ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam’a gitmiş¹² Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî Rûmî’den (ö. ?) ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam’da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı’nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir. Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye’nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam’da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi’nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil’e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebilî’nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddîn-i **Erdebilî’nin** (öl. 794/1391) rehberliğinde **seyr ü sülûk**unu tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil’de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu’ya gönderilmiştir. Kayseri’de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara’da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî’yi (ö. 833/1430) Kayseri’ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri’de buluşmuşlardır.¹⁸ Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa’ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa’da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami’nin açılışı sırasında Emir Sultan’ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa’dan ayrılmıştır. Bursa’dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray’a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁰

10 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

11 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

12 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, “Somuncu Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

13 İsmâuddîn Ebu’l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku’n-Nu’mâniyye fî ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

14 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, 248.

15 Mecdî, *Hadâiku’s-Şakâik*, 74.

16 Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

17 Nev’îzâde Atâî, *Hadâiku’l-hakâik fî tekmileti’s-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

18 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyu Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana’da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkı*, 202, 203.

19 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

20 Harîrîzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ’ili’l-hakâik fî beyâni selâsili’t-tarâ’ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray’da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray’da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray’da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba’nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî’nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba’yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁴ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba’nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*’de “*Tâc-ı ârifin terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412’i iş’âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁵

Somuncu Baba, Anadolu’da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halîfe yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu’da kurulan Bayrâmiyye’nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede’ye (ö. 880/1475) aktarması yönüyle Melâmiyye’nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba’ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî hususların ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba’nın eseri olarak

21 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

22 Lamîî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü’l-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-ıışı*, 202.

23 bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV]., No. 163, Gömlek No. 8109.

24 Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 101.

25 Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 138.

26 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

27 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

28 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

29 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimeti La İlâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdî ve Evrâd-ı Safeyiyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da “... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî’ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım...*”³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî’nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba’ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı “Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırâha Yûsuf” şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³³ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba’ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba’ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadîs-i Erbaîn’in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba’ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynakta zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*’nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında “Risâle li Kutbi’l- Arif ve’l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî” ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*’nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁴ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁵ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesini bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*’nin Somuncu Baba’ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*³⁶, *Esmâü’l-Müellifîn* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir

30 Şeyh Hâmid, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

31 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

32 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

33 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

34 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

35 Ahmed Nedim Serinsu, “Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M.Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 31.

36 bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

37 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedîyyetü’l-Ârifîn Esmâü’l-Müellifîn ve Âsârü’l-Musannifîn* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmaları Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibarıyla bakıldığında bu hususiyetlerin bir sûfide bulunması gereken hususiyetler olduğu görülecektir. Bir sûfi, gerek gündelik hayatında gerekse irşâd faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba'nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazarî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri tercih ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, **seyr ü sülûk**, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Günahı terk, gûnahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "*Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben*

³⁸ Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayınları, 2004), "tevbe", 156.

*tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım.*³⁹ buyurmuştur. **Peygamber Efendimiz** tevbe hususunda şunu söyler: “*Vallahi ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah’tan beni bağışlamasını dilerim.*”⁴⁰

Sûfiler tevbeyle farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebû Ya’kûb Hamdân Sûsî’nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyle günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî’nin ve Sehl’in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd’in tarifi tahkîk erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımı veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbeyle, zikre başlamamanın bir şartı olarak bakar ve tevbeyle bu yönüyle ele alır. Onun tevbeyle yüklediği anlamın yukarıdaki sûfilerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe Allah’a niyetle veya zâhirî ve bâtinî şeriat ile ve takvaya sıkı sıkıya bağlı olması yönüyle süslenmiş bir kâmil mürşid eliyle yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: “Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak.”⁴²

3.2. Verâ’

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ’ anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Verâ’, insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriate göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca verâ’, şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Verâ’ makamı şerefli bir makamdır.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde “*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*”⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle verâ’ anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

39 Kur’ân-ı Kerim Meâli, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara 2/160.

40 Buhârî, Deavât, 3.

41 Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

42 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

43 Kâşânî, “verâ”, 583.

44 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabı Yayinevi, 2005), “verâ”, 379.

45 Serrâc, *el-Lüma’*, 44.

46 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

*“Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.”⁴⁷*

3.3. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzle mertebelerin temeli ve Allah’a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyrî, Ebu Osman’ın “*Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba’ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba’nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba’nın bir zâhid ve yaşantısının zühd temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa’ya varınca kendini gizlemiş, Askerî’nin ifadesiyle sokaklarda “budela sıfat” dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa’da tanınca ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu teveccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa’dan ayrılmaya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

“Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid.”

Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁵⁴

Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi

Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.⁵⁵

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁵⁶ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiirlerden birinin

⁴⁷ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁴⁸ Kâşânî, “zühd”, 282.

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma*, 45.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

⁵¹ Uludağ, “zâhid”, 389.

⁵² Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkî*, 204.

⁵³ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ’ili’l-hakâik*, 172a.

⁵⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁵⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵⁶ Lamîî, *Nefahat*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü’l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360, 361.

son kıtasında “*Bırak ey Hâmidâ varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*”⁵⁷ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddîk ise dosdoğru kişi, **Peygamberin** getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁵⁸

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba'nın bu yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁵⁹

3.5. Tevekkül

Güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, Allah'ın takdir ettiğine güvenip halkın elindekinden yüz çevirmektir.⁶⁰ Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶¹ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*”⁶² diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”*⁶³

3.6. Sabır

Kelime anlamı dayanma, dayanıklılık⁶⁴ olan sabır, belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tavsif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁶⁶ Kuşeyrî sabırla ilgili kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde bir izah getirmiştir.⁶⁷

57 Kadir Özköse, “Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

58 Kâşânî, “sıdk”, 328.

59 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

60 Uludağ, “tevekkül”, 357.

61 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

62 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

63 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

64 Uludağ, “sabır”, 302.

65 Kâşânî, “sabır”, 326.

66 Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

67 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

Tasavvuf kitaplarında yer alan sabır kavramı, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde de yer almıştır. Somuncu Baba, kırk hadisi derlediği eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O:

“Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallah ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine yada aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin âzad eder, kimisi de kurtaramaz.” hadisini “hisse” başlığı altında şu şekilde şerhetmiştir:

“... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlattırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsinin arzularının köleliğinden özgür kılar...” diyerek, sabrı tavsiye etmiştir.⁶⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Ziyinet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁶⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

*“Kanı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assilu tâcir ki her yükin güher kıldı.”⁷⁰*

3.7. Kanaat

Tutumlu, tok gözlü ve gönül zenginliği olarak tanımlanan kanaatı⁷¹, Kuşeyrî, alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde açıklamıştır.⁷² Kanaat kavramını Somuncu Baba'nın hem hayatında hem de eserlerinde görmek mümkündür. Zira Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecekken o bunu tercih etmemiş, kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik işiyle meşgul olmuştur.

Malum şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini düşünmüştür. Bu husus şiirine şu şekilde yansımıştır:

*“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm”⁷³*

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

68 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 238a.

69 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

70 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

71 Uludağ, “kanaat”, 206.

72 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

73 Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı

Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁷⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaatı tercih etmiştir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁷⁵ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufinin Allah’tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah’ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sûfilikle aynı anlama gelir.⁷⁶ Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba’nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sûfilerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

*“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁷⁷*

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir.” hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy. ” şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁷⁸

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*’da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

*“Ne mâl u milkine kaldı ne rızk u şöhrete daldı
Ne begler bahşışin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁷⁹*

3.9. Zikir

Kelime anlamı olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁰ Tasavvufî istilahında ise kalben ve zihnen Allah’ı tefekkür etmek⁸¹, hem din hem dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah’ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah’ı anmak suretiyle gaflet ve

74 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

75 Kâşânî, “fakr”, 437.

76 Dilâver Gürer, *AbdülKâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

77 Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

78 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

79 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

80 İbn Manzûr Ebû’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab* (Beirut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikr”, 4/308.

81 Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸² Şüphesiz zikir Allah'ın emridir. Âyetler bunu açıkça göstermektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “*Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.*”⁸³ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığında zaman da **Hazreti Peygamberin** zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.”⁸⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerince de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasil olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁵ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.⁸⁶

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzere yatariken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah'ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁸⁷

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah'ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, “*Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁸⁸

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁸⁹

3.10. Dua

Dua, kelime manası itibarıyla yakarmak, yalvarmak ve niyaz gibi anlamalara gelirken terim olarak, kulun Hakk'a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁰ Kur'an'ı Kerim'de “*Rabbimize*

⁸² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁸³ el-Ahzap 33/41.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), III, 68.

⁸⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

⁸⁶ Kâşânî, “zikir”, 248.

⁸⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁸⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹⁰ Uludağ, “dua”, 111

yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.”⁹¹ ve “Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?”⁹² ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan “*Silâhü'l-Mürîdîn*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah’ı ta’zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.⁹³ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.”⁹⁴ “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.”⁹⁵

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde:

“Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından **Peygamber’e** (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.” Nitekim “*Müridlerin Silahı*” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.⁹⁶

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur’an’dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. **Seyr ü sülûk**

Seyr ü sülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufî terim olarak **seyr ü sülûk** ise Hakk’a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/şeyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretiyle çabalar. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.⁹⁷

Seyr ü sülûkta asıl gaye Hakk’a vuslattır. Hakka vuslat, O’nu görüyormuşçasına yani ihsan mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O’nunla bir olmaktır. Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca

91 el-A’râf 7/55.

92 el-Furkân 25/77.

93 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

94 el-Bakara 2/163.

95 el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

96 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b.

97 Uludağ, “**Seyr ü sülûk**”, 316-325.

nefsini dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah'a ulaşma yeteneği kazanmış olur.⁹⁸

Somuncu Baba'nın hayatına bakıldığı zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtin yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülke ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri'de başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtinî bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Şam'da Bayezidiyye Hankâhı'nda bir süre bulunmuş, burada zâhirî ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî'nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam'da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil'de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil'e gittiği kayıtlıdır. İşte Somuncu Baba Erdebil'de Şeyh Sadreddîn-i Erdebilî'nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, **seyr ü sülûk**unu tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğuna dair eserlerinde bilgi vererek *Zikir Risâlesi* adlı eserinde sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: *"Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur."*⁹⁹

Bir diğer eseri olan "Kırk Hadis Şerhi"nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülûktan bahsederek sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, *"Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallahi velhamdülillah cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz."* hadisini "Hisse" başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

"Aleyhisselatu vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissaleti vesselamın "Temizlik imanın yarısıdır." sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa,

98 Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde **Seyr ü Sülûk** Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202.

99 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve şehevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.”¹⁰⁰

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmekte, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbiriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pir, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufî manası nefisinden fâni olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰¹ Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰²

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: “Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır. Hiç kimse zikre devam dışında bir yol ile Allah'a ulaşamaz.” diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde: “...Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihın bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?” şeklinde bir soruyla meşayihın, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların **seyr ü sülûk** yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰³

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır:

“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...”¹⁰⁴

100 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

101 Uludağ, “şeyh”, 334.

102 Uludağ, “mürid”, 263.

103 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a.

104 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle **Peygamber Efendimize** salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed’e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.*”¹⁰⁵ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah’tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin **Hazreti Peygamberden** (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹⁰⁶

İşte mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun **seyr ü sülûk** yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulattırıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “*Meşayih-ı kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*”¹⁰⁷

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“*...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbanî ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...*”¹⁰⁸

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara’da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “*Burçak ek.*” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹⁰⁹

Somuncu Baba’nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alışı bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanımda da Somuncu Baba’nın izahlarında da şeyh, mürşid yol

105 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

106bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

107 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

108 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

109 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mir’âtü’l-İşk’i*, 203.

gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet **seyr ü sülûk** yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁰ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹¹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹² Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹¹⁴ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadîs-i Erbâîn* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefis-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹¹⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsânî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindendir.

3.14. Halvet

110 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

111 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

112 Kâşânî, “riyâzet”, 277.

113 Uludağ, “mücâhede - riyâzet”, 259-297.

114 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

115 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹¹⁶ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen halvet,¹¹⁷ tasavvufî mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹¹⁸ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹¹⁹

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmekçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örneklerdir.

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²²

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak **aşkla** olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²³

Somuncu Baba’nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. **Rasulullah** (s.a.v) dedi ki: “*Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şöyle izah eder: “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın*

116 bk. Halvetiyye.

117 Uludağ, “halvet”, 156.

118 Kâşânî, “halvet”, 234.

119 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

120 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

121 Uludağ, “aşk”, 48.

122 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

123 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

*cemalinden elbise giy.*¹²⁴ *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde ele aldığı bir başka hadisin izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

“Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: *“Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”*¹²⁵

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadiste de muhabbet konusuna değinir. **“Rasulullah** (s.a.v) dedi ki: *Ümmetim içinde beni sevmeye konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.*” Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: *“Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O'nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O'na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah'ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”*¹²⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹²⁷ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹²⁸ Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. *“Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.”* Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: *“Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”*¹³¹

124 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

125 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

126 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

127 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

128 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

129 Uludağ, “fenâ”, 134.

130 Uludağ, “bekâ”, 70.

131 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “**Rasulullah** (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayanın arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*” Hisse: “*Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.*”¹³²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³³ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁴ Tehid, sûfilerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyrî, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidten bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şuhûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹³⁶

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde zikir konusunda “Kelime-i Tevhid” üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birlemek olan “Kelime-i Tevhid” zikirlerin en faziletlisidir.¹³⁷

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*'de ele aldığı “*Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulallah. Allahu Tealâ'yı zikretmek.*” hadisini “Hisse” başlığı altında tevhid odaklı şerh eder. “*Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbîyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.*”¹³⁸

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır.

132 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a.

133 Kâşânî, “tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

134 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

135 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

136 Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

137 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a.

138 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

3.18. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufî manası, ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası, Allah'ın evi demektir.¹³⁹ Bu yönüyle kalp, ilahi emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴¹ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁴² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefsinin kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

139 Uludağ, "kalp", 205.

140 Süleyman Uludağ, "Kalb", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

141 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

142 Uludağ, "mârifet", 205.

143 Kâşânî, "mârifet", 526.

144 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri tezmilemezse Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁴⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söyler.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufi düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile **Rasulullah**'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfîlerin sözlerine önem verir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadî'den, Sühreverdî'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufi düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, **seyr ü sülûk**, şeyh-mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefisî hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Nitekim sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarındandır. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçer. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatır kimi zaman da misallerle zenginleştirir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmez. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufi düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır.

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b.

İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmaz, dostlarına ve takipçilerine tavsiye eder.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu 'l-i'lâm fi işarâti ehli 'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyı Vakfı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-Işkı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994.

- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî, *Dîvan*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku'ş-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fî tekâmüli'ş-şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim, "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.

- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l- Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku 'n-nu'maniyye fi ulemâi 'd-Devleti 'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî ve **Silâhü'l**-Mürîdîn Adlı Eseri”. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Uludağ, Süleyman. “Aşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Kalb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba, *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

ESKİYENİ

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Ek Dosya-1

Başlık: hakem 3- bilgi notu.docx

Tür: Ek Dosya

Tarih:21-02-2022

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Büşra Betül PUNAR

Rol: Alan Editörü

E-posta: busrabetulpunar@gmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

Karar Tarihi: 21-02-2022

Yazara Not: Sn. Yazar, Revizyon metniniz editör kurulunca incelenmiştir. İlgili hakemin "Kullanılan verilerin tasavvuf disiplini açısından alana katkısı, tasavvuf disiplinine sağladığı katkı, Somuncu Baba'nın o fikirlerindeki orijinalite çalışmaya yansıtılmamıştır." ifadesinden Somuncu Baba'nın ne dediğinin/görüşlerinin tasavvuf düşüncesi açısından özgün olup olmadığı, hangi katkıları sağladığı bahislerinin de metne eklenmesini istediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Somuncu Baba'nın sadece ne dediği değil görüşlerinin önemi de ortaya çıkarılmalıdır. Yorum ve değerlendirmelerinizle çalışmanız daha güçlü hale gelecektir. Çalışmanızı yeniden tashih ederek en kısa sürede dergi sistemine yüklemenizi bekleyeceğiz. Hakemlerin yaptığınız tashihleri kolayca fark edebilmesi için tashihe başlamadan önce Word'ün "Gözden Geçir/İzleme/Değişiklikleri İzle" özelliğini aktif edebilirsiniz. Bunu kullanmak istemiyorsanız tashihlerinizi KIRMIZI yazı tipi rengi ile belirtebilirsiniz. Metinde yaptığınız değişikliklerin fark edilmesi önemlidir. Hakem görüşlerinden katılmadıklarınız varsa "Hakem A/B/C'ye Bilgi Notu" şeklinde ek bir dosyada gerekçenizi belirtebilirsiniz. Bilgilerinize sunarım.

Karar: Majör Revizyon

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: YAZARIN TASHİH ETTİĞİ METİN (1).docx

Tarih:03-03-2022

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki Tasavvufî Görüşler

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu’nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan “melâmet” düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba’nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) and Mystical Views in The Works Attributed to Him

Abstract

Shaykh Hâmid-i Velî, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Velî, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malamet”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh-i Hadisi Arbain*, *Risala Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, wara’, zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, way faring, shaykh, murshid, disciple, mujahade, riyada (ascetivc), seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart and soul.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbaîn*¹, *Zikir Risâlesi*² ve *Silâhü'l-Müridîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtmamak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç ıstılah, çalışmayı örneklemesi açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen ıstılahlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu ıstılahlara bakışıdır. Kaldı ki bu ıstılahlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (ö. ?) onun Aksaray'da⁵, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak⁷ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise

1 Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

2 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

3 Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Müridîn* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

4 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-iîns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmi Çelebi, sad. Abdulkadir Akçipek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku'ş-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

5 İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-ışk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

6 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

7 Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

8 Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

9 Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6).

Bursa’da bulunduğu sıralarda “Somunlar müminler, Somunlar müminler.” diyerek ekmek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü’l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (ö. ?) ile yapmıştır.¹¹ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam’a gitmiş¹² Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî Rûmî’den (ö. ?) ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam’da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı’nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir. Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye’nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam’da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi’nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil’e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebilî’nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddîn-i Erdebilî’nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil’de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu’ya gönderilmiştir. Kayseri’de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara’da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî’yi (ö. 833/1430) Kayseri’ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri’de buluşmuşlardır.¹⁸ Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa’ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa’da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami’nin açılışı sırasında Emir Sultan’ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa’dan ayrılmıştır. Bursa’dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray’a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁰

10 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

11 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

12 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, “Somuncu Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

13 İsmâuddîn Ebu’l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş- Şakâiku’n-Nu’mâniyye fi ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

14 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, 248.

15 Mecdî, *Hadâiku’s-Şakâik*, 74.

16 Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

17 Nev’izâde Atâî, *Hadâiku’l-hakâik fi tekmileti’s-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

18 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyı Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana’da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkı*, 202, 203.

19 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

20 Harîrizâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ’ili’l-hakâik fi beyâni selâsili’t-tarâ’ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray’da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray’da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray’da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba’nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî’nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba’yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁴ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba’nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*’de “*Tâc-ı ârifîn terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412’i iş’âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁵

Somuncu Baba, Anadolu’da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halîfe yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu’da kurulan Bayrâmiyye’nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede’ye (ö. 880/1475) aktarması yönüyle Melâmiyye’nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba’ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî hususların ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba’nın eseri olarak

21 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

22 Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü’l-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-ıfki*, 202.

23 bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV]., No. 163, Gömlek No. 8109.

24 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 101.

25 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 138.

26 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

27 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

28 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

29 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimetü La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdi ve Evrâd-ı Safeyiyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdabı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da “... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım...*”³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı “Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihi Yûsuf ve sırâha Yûsuf” şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³³ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında “Risâle li Kutbi'l- Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî” ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁴ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁵ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*³⁶, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir

30 Şeyh Hâmid, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

31 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

32 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâdı Safeviyye*, 26.

33 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

34 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

35 Ahmed Nedim Serinsu, “Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M.Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 31.

36 bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

37 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada da bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmaları Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibariyle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibariyle bakıldığında bu hususiyetlerin bir sûfide bulunması gereken hususiyetler olduğu görülecektir. Bir sûfi, gerek gündelik hayatında gerekse irşâd faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba'nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazarî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri tercih ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "*Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben*

³⁸ Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayınları, 2004), "tevbe", 156.

tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım.”³⁹ buyurmuştur. Peygamber Efendimiz tevbe hususunda şunu söyler: “Vallahi ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah’tan beni bağışlamasını dilerim.”⁴⁰

Sûfiler tevbeyi farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebû Ya’kûb Hamdân Sûsî’nin tanımını şu şekilde nakleder: “Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî’nin ve Sehl’in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd’in tarifi tahkîk erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımı veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbeye, zikre başlamanın bir şartı olarak bakar ve tevbeyi bu yönüyle ele alır. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe Allah’a niyetle veya zâhirî ve bâtinî şeriat ile ve takvaya sıkı sıkıya bağlı olması yönüyle süslenmiş bir kâmil mürşid eliyle yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: “Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak.”⁴²

Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba’nın tevbeye yüklediği anlamın ilk dönem sûfilerin tevbe anlayışlarından farklı olmadığı aynı zamanda yukarıdaki sûfilerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.

3.2. Verâ’

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ’ anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Verâ’, insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriate göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca verâ’, şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “Verâ’ makamı şerefli bir makamdır.” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde “Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.”⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle verâ’ anlayışını

39 Kur’ân-ı Kerim Meâli, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara 2/160.

40 Buhârî, Deavât, 3.

41 Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

42 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

43 Kâşânî, “verâ”, 583.

44 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabı Yayınları, 2005), “verâ”, 379.

45 Serrâc, *el-Lüma’*, 44.

46 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

*“Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.”⁴⁷*

Gerek Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve gerekse ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde onun verâ' düşüncesinin belirgin bir şekilde hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği açıktır. Öte yandan Somuncu Baba'nın tasavvufun mühim kavramlarından olan verâ' hususunda kendinden önceki sûfîlerin düşüncelerinden farklı bir düşünce içerisinde olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla onun verâ' anlayışı verâ' kavramının ilk dönemlerdeki tanımı olan dünyaya rağbet ve hırsın terki olan tanımlamasına uygun olduğu gibi yukarıdaki tanım da görüldüğü üzere zamanla mübahların da terki şeklindeki anlam genişlemesine uğrayan manasıyla da uygun olduğu söylenebilir.

3.3. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzle mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyrî, Ebu Osman'ın “*Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba'nın bir zâhid ve yaşantısının zühd temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda “budela sıfat” dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa'da tanınca ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu teveccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa'dan ayrılmaya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

*“Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid.”
Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁵⁴
Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi*

⁴⁷ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

⁴⁸ Kâşânî, “zühd”, 282.

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma*, 45.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

⁵¹ Uludağ, “zâhid”, 389.

⁵² Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 204.

⁵³ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik*, 172a.

⁵⁴ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 100.

*Ridâyı hzimet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁵⁵

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.*”⁵⁶ şeklindeki nasihatıyla zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁵⁷ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiiirlerden birinin son kıtasında “*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*”⁵⁸ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur. **Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁵⁹ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.**

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûflere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddîk ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁰

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba’nın bu yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶¹
Bunun yanında Somuncu Baba’nın

3.5. Tevekkül

Güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, Allah’ın takdir ettiğine güvenip halkın elindekinden yüz çevirmektir.⁶² Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan*

⁵⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵⁶ Şeyh Hâmîd-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁵⁷ Lamiî, *Nefahat*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü’l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360, 361.

⁵⁸ Kadir Özköse, “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁵⁹ Serrâc, *el-Lüma’*, 46.

⁶⁰ Kâşânî, “sıdk”, 328.

⁶¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶² Uludağ, “tevekkül”, 357.

ümidi kessinler.” diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶³ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah’a tevekkül ettim.*”⁶⁴ diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı

*Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”*⁶⁵

Onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfîlerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfîlerin tevekkül anlayışlarını “Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir.”⁶⁶ şeklindeki tanımlamalarıyla birebir örtüştüğü görülür.

3.6. Sabır

Kelime anlamı dayanma, dayanıklılık⁶⁷ olan sabır, belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁸ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tavsif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁶⁹ Kuşeyrî sabırla ilgili kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde bir izah getirmiştir.⁷⁰

Tasavvuf kitaplarında yer alan sabır kavramı, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde de yer almıştır. Somuncu Baba, kırk hadisi derlediği eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O:

“Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallah ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır...” hadisini “hisse” başlığı altında şu şekilde şerhetmiştir:

“... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapa sağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...” diyerek, sabrı tavsiye etmiştir.⁷¹

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “*Ziynet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.*” hadisini “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır*

63 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

64 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

65 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

66 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

67 Uludağ, “sabır”, 302.

68 Kâşânî, “sabır”, 326.

69 Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

70 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

71 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 238a.

ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁷² şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kanı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assilu tâcir ki her yükin güher kıldı.”⁷³

3.7. Kanaat

Tutumlu, tok gözlü ve gönül zenginliği olarak tanımlanan kanaat⁷⁴, Kuşeyrî, alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde açıklamıştır.⁷⁵ Kanaat kavramını Somuncu Baba'nın hem hayatında hem de eserlerinde görmek mümkündür. Zira Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecekken o bunu tercih etmemiş, kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik işiyle meşgul olmuştur.

Malum şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini düşünmüştür. Bu husus şiirine şu şekilde yansımıştır:

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm”⁷⁶

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁷⁷

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaatı tercih etmiştir. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele aldığı görülmektedir. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁷⁸ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş bir manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufinin Allah'tan başka

72 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

73 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

74 Uludağ, “kanaat”, 206.

75 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

76 Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

77 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

78 Kâşânî, “fakr”, 437.

hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sūfilikle aynı anlama gelir.⁷⁹ Ünlü sūfi Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁰

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sūfilerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁸¹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve sūsü terketmek imanun alametlerindendir.” hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya sūsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁸²

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁸³

3.9. Zikir

Kelime anlamı olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁴ Tasavvuf ıstılahında ise kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek⁸⁵, hem din hem dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ Şüphesiz zikir Allah'ın emridir. Âyetler bunu açıkça göstermektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.”⁸⁷ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığı zaman da

⁷⁹ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁸⁰ Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41.

⁸¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁸² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁸³ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁴ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikir”, 4/308.

⁸⁵ Şemseddîn Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁸⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁸⁷ el-Ahzap 33/41.

Hazreti Peygamberin zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah’ı çokça zikredin.”⁸⁸ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur’an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerince de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁹ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.⁹⁰

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzere yatariken zikretmenin Allah’ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah’ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁹¹

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah’ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O’na şükreder. O, “*Yüce Allah’ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O’na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁹²

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer’î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁹³

3.10. Dua

Dua, kelime manası itibarıyla yakarmak, yalvarmak ve niyaz gibi anlamalara gelirken terim olarak, kulun Hakk’a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁴ Kur’an’ı Kerim’de “*Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.*”⁹⁵ ve “*Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?*”⁹⁶ ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1995), III, 68.

⁸⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

⁹⁰ Kâşânî, “zikir”, 248.

⁹¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹⁴ Uludağ, “dua”, 111

⁹⁵ el-A’râf 7/55.

⁹⁶ el-Furkân 25/77.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah’ı ta’zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.⁹⁷ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”⁹⁸ “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir.*”⁹⁹

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde:

“*Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber’e (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.*” Nitekim “*Müridler Silâhı*” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹⁰⁰

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur’an’dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü sülûk

Seyr ü sülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufi yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufi terim olarak seyr ü sülûk ise Hakk’a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/şeyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretiyle çabalar. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.¹⁰¹

Seyr ü sülûkta asıl gaye Hakk’a vuslattır. Hakka vuslat, O’nu görüyormuşçasına yani ihsan mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O’nunla bir olmaktır. Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca nefsinin dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah’a ulaşma yeteneği kazanmış olur.¹⁰²

97 Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

98 el-Bakara 2/163.

99 el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

100 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b.

101 Uludağ, “Seyr ü sülûk”, 316-325.

102 Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 2017, 2/202.

Somuncu Baba'nın hayatına bakıldığı zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtın yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülke ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri'de başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtîni bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Şam'da Bayezidiyye Hankâhı'nda bir süre bulunmuş, burada zâhiri ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî'nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam'da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil'de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil'e gittiği kayıtlıdır. İşte Somuncu Baba Erdebil'de Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğuna dair eserlerinde bilgi vererek *Zikir Risâlesi* adlı eserinde sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. *Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur."*¹⁰³

Bir diğeri eseri olan "Kırk Hadis Şerhi"nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülûktan bahsederek sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, "Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallah velhamdülillah cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz." hadisini "Hisse" başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

"*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın "Temizlik imanın yarısıdır." sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapsağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur."*¹⁰⁴

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹⁰⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmekte, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbiriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pir, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufî manası nefsinden fâni olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰⁵ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰⁶

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: “Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır. Hiç kimse zikre devam dışında bir yol ile Allah'a ulaşamaz.” diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde“...Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihın bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?” şeklinde bir soruyla meşayihın, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁷

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır:

*“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bânının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bânının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...”*¹⁰⁸

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.”¹⁰⁹ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler

105 Uludağ, “şeyh”, 334.

106 Uludağ, “mürid”, 263.

107 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a.

108 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

109 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹¹⁰

İşte müşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulattırıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “*Meşayih-ı kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*”¹¹¹

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbîlerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbanî ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹¹²

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara'da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “*Burçak ek.*” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹¹³

Somuncu Baba'nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, müşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alışı bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanımda da Somuncu Baba'nın izahlarında da şeyh, müşid yol gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet

110 bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

111 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

112 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

113 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 203.

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁴ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁵ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹⁶ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁷ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹¹⁸ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadîs-i Erbâîn* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefs-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹¹⁹

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsânî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindedir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹²⁰ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen

114 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

115 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

116 Kâşânî, “riyâzet”, 277.

117 Uludağ, “mücâhede - riyâzet”, 259-297.

118 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

119 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

120 bk. Halvetiyye.

halvet,¹²¹ tasavvufî mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹²² Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹²³

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmekçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvetanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebinin hayatın aşlının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁴ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²⁵ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şehadette bulunduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²⁶

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²⁷

Somuncu Baba’nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. Rasulullah (s.a.v) dedi ki: “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir.” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şöyle izah eder: “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.”¹²⁸ Şerhi Hadîs-i Erbâîn adlı eserinde ele aldığı bir başka hadisin izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

121 Uludağ, “halvet”, 156.

122 Kâşânî, “halvet”, 234.

123 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

124 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

125 Uludağ, “aşk”, 48.

126 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

127 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

128 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

“Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımin diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹²⁹

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadiste de muhabbet konusuna değinir. “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.” Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹³⁰

3.16. Fenâ - Bekâ

Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹³¹ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹³² Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹³³ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁴

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımin diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹³⁵

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın aslı istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Zikir yapan ile yapmayanın arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.” Hisse: “Hayy ve kayyumun zatı ile

129 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

130 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

131 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

132 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

133 Uludağ, “fenâ”, 134.

134 Uludağ, “bekâ”, 70.

135 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever."¹³⁶

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba'nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sûfilerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³⁷ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁸ Tehid, sûfilerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyrî, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁹ Bununla birlikte genel olarak tasavvufî gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şuhûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹⁴⁰

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde zikir konusunda "Kelime-i Tevhid" üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birlemek olan "Kelime-i Tevhid" zikirlerin en faziletlisidir.¹⁴¹

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*'de ele aldığı "Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ'yı zikretmek." hadisini "Hisse" başlığı altında tevhid odaklı şerh eder. "Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır."¹⁴²

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûfilerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûfilerin tanımlarından "halkın Hakk için tevhidi" yani kulun Allah birdir demesi ve

136 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a.

137 Kâşânî, "tevhid", 166; Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

138 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

139 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

140 Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

141 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a.

142 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi" şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını uygulamalarından görmek mümkündür.

3.18. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufî manası, ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası, Allah'ın evi demektir.¹⁴³ Bu yönüyle kalp, ilahi emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁴

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴⁵ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. **Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üslenmiştir.**

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁴⁶ kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁷ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁸ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve

143 Uludağ, "kalp", 205.

144 Süleyman Uludağ, "Kalb", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

145 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

146 Uludağ, "mârifet", 205.

147 Kâşânî, "mârifet", 526.

148 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefsini kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. **Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. Zikir Risâlesi adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:**

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havâtırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri tezmilemezse Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁴⁹

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söyler.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadî'den, Sühreverdi'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufî düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. **Onun tasavvuf anlayışının ilk dönem sûfilerinin tasavvuf anlayışıyla paralel olduğu, tespit edilen tasavvufî kavramlara yüklediği mana ve bu kavramları kullandığı yer itibariyle kavramların tasavvuf geleneğinde kullanılan manasıyla da uygun olduğu söylenebilir.**

Somuncu Baba, tasavvufun önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, aslına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarındandır. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçmiştir. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatırken kimi zaman da hususların anlaşılma durumuna göre misallerle zenginleştirerek anlaşılması yolunu tercih etmiştir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmemiştir. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temeline yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

Kaynakça

Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.

Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.

Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.

Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.

Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.

Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.

Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyü Vakfı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.

BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.

BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.

BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.

Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.

Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.

Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.

- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-Işkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî, *Dîvan*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akççek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim, "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

YAZARIN TASHİH ETTİĞİ

- Şemseddîn Sâmi. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l- Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba, *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

3. Değerlendirme

Hakem Değerlendirmesi-1

Değerlendirme Tarihi: 05-03-2022

Değerlendirdiği Dosya: Revizyon-2

Form Cevabı:

Eskiyei dergisi Yayın Kurulu, Mart 2022 tarihinde yayımlanacak sayısından itibaren, yayımlanan tüm makalelerin hakem raporlarını da hakem isimlerini gizli tutarak yayımlama kararı almıştır.: *Anladım (Yazara Açık)*

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: *Araştırma / Research (Yazara Açık)*

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: *Kısmen, düzeltilmelidir / Partially, should be revised (Yazara Açık)* Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: *Kısmen / Partially (Yazara Açık)*

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: *Kısmen / Partially (Yazara Açık)*

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: *Kısmen / Partially (Yazara Açık)*

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: *Kısmen / Partially* (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? /Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: *Evet / Yes* (Yazara Açık) **Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?:** *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Kısmen / Partially* (Yazara Açık)

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tarafınızdan tekrar incelenmesi gerekir mi?: *Hayır / No* (Yazara Açık)

Yazara Not: (Yazara Açık)

Editöre Not:

Öneri: *Minör Revizyon* (Yazara Açık)

Hakemin Yükleği Değerlendirme Dosyaları

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Eserlerdeki Tasavvufî
Görüşler Kavramlar

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfîlerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu’nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan “melâmet” düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba’nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) and Mystical Views in The Works Attributed to Him

Abstract

Shaykh Hâmid-i Velî, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15. century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Velî, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malamet”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal his mystical thoughts based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh-i Hadisi Arbain*, *Risala Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, wara’, zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, way faring, shaykh, murshid, disciple, mujahade, riyada (ascetive), seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart and soul.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Bu çalışmada, Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan bu konuyla ilgili olarak ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*¹, *Zikir Risâlesi*² ve *Silâhü'l-Mürîdîn*³ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezkûr eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi dört kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserler ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri" başlığı altında ele alınmıştır. Ele alınan kavramların tamamının detaylı tanımına ve izahına konuyu dağıtmamak adına ve hacmi olabildiğince sınırlı tutmak amacıyla yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç ıstılah, çalışmayı örneklemesi açısından görece detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı hususlar bahsi geçen ıstılahlar olmayıp Somuncu Baba'nın bu ıstılahlara bakışıdır. Kaldı ki bu ıstılahlar doğrudan bu konuya odaklanan çalışmalarda yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınan her bir kavramın sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiştir.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁴ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (ö. ?) onun Aksaray'da⁵, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁶

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak⁷ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh

1 Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

2 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

3 Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

4 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akççek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

5 İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-ışk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

6 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

7 Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

8 Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.⁹ Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda “Somunlar müminler, Somunlar müminler.” diyerek ekmek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹⁰

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü'l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (ö. ?) ile yapmıştır.¹¹ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtını bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹² Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (ö. ?) ders almıştır.¹³ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁴ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirlerdir. Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.¹⁶ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulursa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebilî'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddîn-i Erdebilî'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.¹⁷

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (ö. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.¹⁸ Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.¹⁹ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁰

9 Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

10 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

11 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009), 55.

12 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Haşim Şahin, “Somuncu Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

13 İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

14 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

15 Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

16 Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melamet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

17 Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

18 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyuk Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202, 203.

19 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

20 Harîrîzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²¹ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray’da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray’da bulunmaktadır.²² Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray’da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²³

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba’nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî’nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba’yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁴ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba’nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*’de “*Tâc-ı ârifîn terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412’i iş’âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁵

Somuncu Baba, Anadolu’da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu’da kurulan Bayrâmiyye’nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî’yi yetiştirmiştir.²⁶ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede’ye (ö. 880/1475) aktarması yönüyle Melâmiyye’nin de öncülerinden sayılabilir.²⁷

2. Somuncu Baba’ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmektedir.²⁸ Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmektedir.²⁹

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî **hususların** ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir **husus** hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba’nın eseri olarak

21 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

22 Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü’l-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-ıfki*, 202.

23 bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV]., No. 163, Gömlek No. 8109.

24 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 101.

25 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 138.

26 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

27 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

28 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

29 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimetü La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeyiyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdabı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da “... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım...*”³⁰ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³¹ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² İlk şerh *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı “Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihi Yûsuf ve sırâha Yûsuf” şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³³ Gerek Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından gerekse buradan hareketle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlk Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında “Risâle li Kutbi'l- Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî” ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁴ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁵ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırır mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*³⁶, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.³⁷ Eserin başka bir

30 Şeyh Hâmid, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

31 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

32 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâdı Safeviyye*, 26.

33 Yusuf Hakîki Baba, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

34 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

35 Ahmed Nedim Serinsu, “Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M.Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 31.

36 bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

37 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmaları Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibariyle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Somuncu Baba'nın Tasavvufî Görüşleri Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, özellikle *Zikir Risâlesi*, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerine dair birtakım hususiyetler bulmak mümkündür. Genel itibariyle bakıldığında bu **hususiyetlerin** bir sūfide bulunması gereken **hususiyetler** olduğu görülecektir. Bir sūfi, gerek gündelik hayatında gerekse irşâd faaliyetleri sırasında hangi vasıflara sahip olmalı ise Somuncu Baba'nın bu vasıflara sahip olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bunun yanında onun meselelere nazarî ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı görülür. Bu nedenle onun eserlerinde kavramların tasnif ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esasları ve tavsiyeleri tercih ettiği söylenebilir.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufî düşüncelerini yansıtan yirmi dört kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Günahı terk, günahattan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet olarak tanımlanmıştır.³⁸ Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "*Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka. Ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben*

³⁸ Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayınları, 2004), "tevbe", 156.

tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım.”³⁹ buyurmuştur. Peygamber Efendimiz tevbe hususunda şunu söyler: “Vallahi ben her gün yetmişden fazla tevbe eder, Allah’tan beni bağışlamasını dilerim.”⁴⁰

Sûfiler tevbeyi farklı yönleriyle ele alıp tanımlamışlardır. Serrâc, Ebû Ya’kûb Hamdân Sûsî’nin tanımını şu şekilde nakleder: “Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî’nin ve Sehl’in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd’in tarifi tahkîk erbabının tevbesidir.⁴¹

Müellif, tevbe konusuna *Zikir Risalesi* adlı eserinde yer verir. O doğrudan tevbenin tanımı veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmak yerine tevbeye, zikre başlamanın bir şartı olarak bakar ve tevbeyi bu yönüyle ele alır. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup topyekûn hata ve günahlardan pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbe Allah’a niyetle veya zâhirî ve bâtinî şeriat ile ve takvaya sıkı sıkıya bağlı olması yönüyle süslenmiş bir kâmil mürşid eliyle yaptırılır. Tevbenin mutlaka yerine getirilmesi gereken bazı şartları vardır. Bu şartlar şöyledir: “Gusletmiş olmak, abdestli olmak, temiz elbise giymiş olmak, meleklerin, sekinenin ve cinlerin iyi olanlarının hazır bulunması için iyi kokulu buhur yakmış olmak.”⁴² Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba’nın tevbeye yüklediği anlamın ilk dönem sûfilerin tevbe anlayışlarından farklı olmadığı aynı zamanda yukarıdaki sûfilerin yaklaşımlarından mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.

3.2. Verâ’

Bu kavram mezkûr eserlerde açıkça görülmez. Ancak müellifin yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ’ anlayışına sahip olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Verâ’, insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴³ Kısaca verâ’, şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁴

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “Verâ’ makamı şerefli bir makamdır.” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu manalar üzerine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve takipçilerine yaptığı nasihatlerde “Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.”⁴⁶ şeklindeki tavsiyesiyle verâ’ anlayışını

39 Kur’ân-ı Kerim Meâli, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), el-Bakara 2/160.

40 Buhârî, Deavât, 3.

41 Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43.

42 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

43 Kâşânî, “verâ”, 583.

44 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabı Yayınları, 2005), “verâ”, 379.

45 Serrâc, *el-Lüma’*, 44.

46 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

*“Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.”⁴⁷*

Gerek Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve gerekse ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde onun verâ' düşüncesinin belirgin bir şekilde hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği açıktır. Öte yandan Somuncu Baba'nın tasavvufun mühim kavramlarından olan verâ' hususunda kendinden önceki sûfîlerin düşüncelerinden farklı bir düşünce içerisinde olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla onun verâ' anlayışı verâ' kavramının ilk dönemlerdeki tanımı olan dünyaya rağbet ve hırsın terki olan tanımlamasına uygun olduğu gibi yukarıdaki tanım da görüldüğü üzere zamanla mübahların da terki şeklindeki anlam genişlemesine uğrayan manasıyla da uygun olduğu söylenebilir.

3.3. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Serrâc, zühdü hoş hallerin, *güzle-güzel* mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹ Kuşeyrî, Ebu Osman'ın “*Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁰ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵¹

Bu tanımlardan, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerden ve Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklardan hareketle Somuncu Baba'nın bir zâhid ve yaşantısının zühd temelli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onun hayatına bakıldığı zaman şöhretten kaçındığı, hatta bunu bir afet olarak değerlendirdiği görülür. Somuncu Baba Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda “budela sıfat” dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile Bursa'da tanınca ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmış, ancak o, bu teveccühten hoşlanmamıştır.⁵² Uzunca bir süre pinhan tuttuğu sırrı faş olunca Bursa'dan ayrılmaya karar vermiştir.⁵³

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

*“Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid.”
Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁵⁴
Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi*

⁴⁷ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁴⁸ Kâşânî, “zühhd”, 282.

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma*, 45.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

⁵¹ Uludağ, “zâhid”, 389.

⁵² Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 204.

⁵³ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik*, 172a.

⁵⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

*Ridâyı hzimet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁵⁵

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.*”⁵⁶ şeklindeki nasihatıyla zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbeden onun dünya malına meyletmediğini öğreniyoruz. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁵⁷ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba bilinmek, tanınmak gibi dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın tuzakları olarak görmüştür. Nitekim o kendisine atfedilen şiirlerden birinin son kıtasında “*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*”⁵⁸ diyerek dünya ve içindekilere bakışını ortaya koymuştur. Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁵⁹ şeklindeki tanıma uyan tahkîk ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûflere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddîk ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁰

Sıdk kavramı mezkûr eserlerde doğrudan yer almaz. Ancak Somuncu Baba’nın bu yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür. Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir sâdik olduğunu şu beyitle ifade eder:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶¹

~~Bunun yanında Somuncu Baba’nın~~

3.5. Tevekkül

Güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, Allah’ın takdir ettiğine güvenip halkın elindekinden yüz çevirmektir.⁶² Somuncu Baba, her daim tevekkül üzere olmuş, bu hali müridlerine ve yolunu takip edenlere nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan*

⁵⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵⁶ Şeyh Hâmîd-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁵⁷ Lamiî, *Nefahat*, 885; İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü’l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360, 361.

⁵⁸ Kadir Özköse, “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁵⁹ Serrâc, *el-Lüma’*, 46.

⁶⁰ Kâşânî, “sıdk”, 328.

⁶¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶² Uludağ, “tevekkül”, 357.

ümidi kessinler.” diyerek taliplerini ve dostlarını tevekkül etmeye yönlendirmiştir.⁶³ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*”⁶⁴ diyerek tevekkül ehli olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, mezkûr eserinde onun bir mütevekkil olduğu hususunu vurgular:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı

Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁶⁵

Onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfîlerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfîlerin tevekkül anlayışlarını “Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir.”⁶⁶ şeklindeki tanımlamalarıyla birebir örtüştüğü görülür.

3.6. Sabır

Kelime anlamı dayanma, dayanıklılık⁶⁷ olan sabır, belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁸ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tavsif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁶⁹ Kuşeyrî sabırla ilgili kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde bir izah getirmiştir.⁷⁰

Tasavvuf kitaplarında yer alan sabır kavramı, Somuncu Baba'ya atfedilen-atfedilen eserlerde de yer almıştır. Somuncu Baba, kırk hadisi derlediği eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O:

“Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahu ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır....” hadisini “hisse” başlığı altında şu şekilde şerhetmiştir:

“... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...” diyerek, sabrı tavsiye etmiştir.⁷¹

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “*Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.*” hadisini “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır*

63 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

64 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

65 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

66 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

67 Uludağ, “sabır”, 302.

68 Kâşânî, “sabır”, 326.

69 Serrâc, *el-Lüma*, 48.

70 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

71 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 238a.

ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁷² şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kanı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assilu tâcir ki her yükin güher kıldı.”⁷³

3.7. Kanaat

Tutumlu, tok gözlük ve gönül zenginliği olarak tanımlanan kanaat⁷⁴, Kuşeyrî, alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde açıklamıştır.⁷⁵ Kanaat kavramını Somuncu Baba'nın hem hayatında hem de eserlerinde görmek mümkündür. Zira Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceksen o bunu tercih etmemiş, kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik işiyle meşgul olmuştur.

Malum şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini düşünmüştür. Bu husus şiirine şu şekilde yansımıştır:

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm”⁷⁶

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onunla ilgili bu hususa değinmiştir:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁷⁷

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, tamah ve hırsa karşı kanaatı tercih etmiştir. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele aldığı görülmektedir. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan fakr konusuna değinmez. Ancak, ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere o, bu kavramı işler. Fakr, sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁷⁸ tasavvufta bu kavram daha farklı ve geniş bir manada kullanılmıştır. Tasavvufta fakr, bir sufinin Allah'tan başka

⁷² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁷³ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁷⁴ Uludağ, “kanaat”, 206.

⁷⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

⁷⁶ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁷⁷ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷⁸ Kâşânî, “fakr”, 437.

hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu şekliyle fakirlik, sūfilikle aynı anlama gelir.⁷⁹ Ünlü sūfi Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁰

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sūfilerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu görülür. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁸¹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve sūsü terketmek imanun alametlerindendir.” hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya sūsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde şerh ederek fakr kavramına yer vermiştir.⁸²

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini, altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da geçen bir beyitte bu hususu şöyle kaydeder:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızk u şöhrete daldı
Ne begler bahşışın aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁸³

3.9. Zikir

Kelime anlamı olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁴ Tasavvuf ıstılahında ise kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek⁸⁵, hem din hem dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ Şüphesiz zikir Allah'ın emridir. Âyetler bunu açıkça göstermektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.”⁸⁷ âyetiyle zikir hem emredilmiş hem de çokça yapılması istenmiştir. Hadislere bakıldığında zaman da

⁷⁹ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁸⁰ Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41.

⁸¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁸² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁸³ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁴ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikir”, 4/308.

⁸⁵ Şemseddîn Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁸⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁸⁷ el-Ahzap 33/41.

Hazreti Peygamberin zikirle ilgili sözlerini görmek mümkündür. Bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah’ı çokça zikredin.”⁸⁸ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir Kur’an ve hadislerde geçtiği gibi tasavvuf müelliflerince de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁸⁹ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.⁹⁰

Somuncu Baba, özellikle bu konuyla ilgili bir eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her hal ve durumda, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah’ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Bu yönüyle o, zikirle ilgili Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yapar. Ayrıca o, Allah’ın zikri emretmesindeki muradının kullarının ömür boyu sürekli rabbinin koyduğu kanunlardan gafil olmamaları, sünnet üzere rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için olduğunu söyleyerek zikrin fayda ve gafletten uzak tuttuğuna vurgu yapmıştır.⁹¹

Somuncu Baba, zikri imanın bir şubesi olarak görür ve Allah’ın zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O’na şükreder. O, “*Yüce Allah’ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O’na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.⁹²

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer’î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.⁹³

3.10. Dua

Dua, kelime manası itibarıyla yakarmak, yalvarmak ve niyaz gibi anlamalara gelirken terim olarak, kulun Hakk’a yakarışı anlamına gelmektedir.⁹⁴ Kur’an’ı Kerim’de “*Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.*”⁹⁵ ve “*Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?*”⁹⁶ ayetleriyle duanın önemine vurgu yapılmıştır.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beirut: Müessesetu’r-Risâle, 1995), III, 68.

⁸⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

⁹⁰ Kâşânî, “zikir”, 248.

⁹¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

⁹⁴ Uludağ, “dua”, 111

⁹⁵ el-A’râf 7/55.

⁹⁶ el-Furkân 25/77.

Somuncu Baba, zikir hususunda bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua, vird ve zikir risâlesi olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah’ı ta’zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.⁹⁷ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”⁹⁸ “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir.*”⁹⁹

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde:

“*Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber’e (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.*” Nitekim “*Müridler Silâhı*” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹⁰⁰

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur’an’dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü sülûk

Seyr ü sülûk birbirine yakın anlamlı iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufi yolculuğu anlatan bir tabirdir. Seyr yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelirken; sülûk yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvufi terim olarak seyr ü sülûk ise Hakk’a ermek için bir manevî rehberin/mürşidin/şeyhin yol göstericiliği ve gözetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuğu ifade eder. Bu yolculuğa çıkana sâlik denir. Sâlik, bu yolculukta kişisel arzu ve isteklerini yok eder. Bütünüyle ilahî iradenin hâkimiyetine girerek kâmil bir insan olmak gaye ve gayretiyle çabalar. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilir.¹⁰¹

Seyr ü sülûkta asıl gaye Hakk’a vuslattır. Hakka vuslat, O’nu görüyormuşçasına yani ihsan mertebesinde kulluk şuuruna ermek ve her daim O’nunla bir olmaktır. Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, bu yolculuğu yaparak, sülûku boyunca nefsinin dünya ve dünyevî şeylerden arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzel bir hale getirir. Böylece yukarıda değinilen asıl gayesi olan Allah’a ulaşma yeteneği kazanmış olur.¹⁰²

97 Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

98 el-Bakara 2/163.

99 el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

100 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b.

101 Uludağ, “Seyr ü sülûk”, 316-325.

102 Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 2017, 2/202.

Somuncu Baba'nın hayatına bakıldığı zaman çeşitli yolculuklar yaptığı görülür. Bunlardan biri zâhir yolculuğu bir diğeri bâtın yolculuğudur. Bilindiği gibi zâhir yolculuğunda ilk eğitiminden sonra çeşitli ülke ve illere gitmiştir. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla doğduğu yer olan Kayseri'de başlayan bu yolculuk Aksaray, Şam, Erdebil, tekrar Kayseri, Bursa, Adana, Hicaz ve Aksaray şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak onun bu yolculuğunun Şam ve daha sonra Erdebil kısmı zâhir olmaktan çıkıp bâtîni bir yolcuğa dönüşmüştür. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Şam'da Bayezidiyye Hankâhı'nda bir süre bulunmuş, burada zâhiri ilimleri tedris etmenin yanında tasavvuf ilmiyle ilgili olarak çeşitli şeyhlerin terbiyesine girmiştir. Hatta burada Bayezid-i Bestâmî'nin manevî terbiyesinde yetişmiş, Hızır (a.s) ile görüşerek bir anlamda üveysî yol denilebilecek usulle tasavvufî terbiyesini ilerletmiştir. Öte yandan kaynaklarda yine onun, Şam'da kaldığı sıralarda bir şeyh arayışı içinde olduğu ve bir süre sonra aradığı şeyhin Erdebil'de olduğuna dair haberler alması üzerine Erdebil'e gittiği kayıtlıdır. İşte Somuncu Baba Erdebil'de Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'nin manevî terbiyesi altında yetişmiş ve icazetini almıştır. Dolayısıyla bu yönüyle o, seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.

Somuncu Baba, kendisi de mürid yetiştiren bir şeyh olmakla birlikte yaptığı uygulamalara dair eserlerinde bilgi bulunmaz. Ancak o, sülûk anlayışının ne olduğuna dair eserlerinde bilgi vererek *Zikir Risâlesi* adlı eserinde sülûk anlayışının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiştir. O, bu hususu şu şekilde açıklar: “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*”¹⁰³

Bir diğer eseri olan “Kırk Hadis Şerhi”nde yine bir hadisin açıklanması sırasında sülûktan bahsederek sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu ve neyin zeminini oluşturduğunu izah etmiştir. O, “*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallahî velhamdülillahî cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz murdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*” hadisini “Hisse” başlığı altında aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

“*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın “Temizlik imanın yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shehevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*”¹⁰⁴

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹⁰⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmekte, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmektedir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Bu üç kavram aslında birbirini tamamlar nitelikteki kavramlardır. Zira şeyh ve mürşid birbiriyle aynı anlama gelip terbiye eden iken, mürid, bu terbiyeye tabi olandır. Sözlükte, yaşlı, ihtiyar, pir, önder, kabile başkanı gibi anlamlara gelen şeyhin tasavvufî manası nefisinden fâni olmuş, Hak dostu, taliplere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹⁰⁵ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse demektir.¹⁰⁶

Somuncu Baba, eserlerinde bu kavramlara doğrudan ve dolaylı olarak yer vermiştir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridin özelliklerine değinen Somuncu Baba, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yaparak müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. O mezkûr eserinde: “Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır. Hiç kimse zikre devam dışında bir yol ile Allah'a ulaşamaz.” diyerek müridin tutması gerek en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde“...Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihın bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?” şeklinde bir soruyla meşayihın, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁷

Somuncu Baba müridleri üçe ayırır. Ona göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar edeceğini şöyle açıklamıştır:

“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bânının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bânının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...”¹⁰⁸

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.”¹⁰⁹ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler

105 Uludağ, “şeyh”, 334.

106 Uludağ, “mürid”, 263.

107 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a.

108 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

109 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹¹⁰

İşte mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini temin etmektir. Zira yukarıda sayılan hususların uygulattırıcısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. Mezkûr eserinde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “*Meşayih-ı kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*”¹¹¹

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle onlar, bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbîlerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbanî ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹¹²

Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara'da ne iş üzere olayım?” demesi üzerine Somuncu Baba: “*Burçak ek.*” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹¹³

Somuncu Baba'nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere, onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alışı bu kelimelerin yukarıda yapılan tanımlarına uygun şekildedir. Yukarıdaki tanımda da Somuncu Baba'nın izahlarında da şeyh, mürşid yol gösteren, denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.

3.13. Mücâhede, Riyâzet

110 bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

111 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

112 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

113 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 203.

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹¹⁴ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁵ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹⁶ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak olarak tanımlanabilirken riyâzet, eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁷ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹¹⁸ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.

Somuncu Baba, en büyük düşman olarak nefsi görür. Nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşman ile savaştığını belirtir. *Şerh-i Hadîs-i Erbâîn* adlı eserinde ele aldığı hadislerde bu düşüncelerini teyit eder şekilde izahlarda bulunmuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah eder: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefs-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹¹⁹

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, nefsi mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak görmüştür. Nefisle mücadele etme hususunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemeyi, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsânî arzuları terk etmek onun tavsiyelerindedir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak hemen bütün tarikatlarda bazı farklılıklar barındırmakla birlikte bulunmaktadır. Hatta bazı tarikatlar sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹²⁰ Kelime olarak uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelen

114 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

115 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

116 Kâşânî, “riyâzet”, 277.

117 Uludağ, “mücâhede - riyâzet”, 259-297.

118 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

119 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

120 bk. Halvetiyye.

halvet,¹²¹ tasavvufî mana olarak meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmak manasına gelmektedir.¹²² Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı olarak tanımlarken uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹²³

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Eserlerinde olmasa bile hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde genellikle yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebinin hayatın aşlının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹²⁴ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹²⁵ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu söylemiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şehadette bulunduğunu belirtmiş ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹²⁶

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹²⁷

Somuncu Baba’nın tasavvuf düşüncesinin temelinde aşk vardır. Ancak onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramı yer alır. Rasulullah (s.a.v) dedi ki: “*Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir.*” Somuncu Baba bu hadisi “Hisse” başlığı altında şöyle izah eder: “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.*”¹²⁸ *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* adlı eserinde ele aldığı bir başka hadisin izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtir.

121 Uludağ, “halvet”, 156.

122 Kâşânî, “halvet”, 234.

123 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

124 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

125 Uludağ, “aşk”, 48.

126 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

127 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

128 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

“Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımin diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹²⁹

Somuncu Baba mezkûr eserinde ele aldığı son hadiste de muhabbet konusuna değinir. “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.” Hadisin açıklamasına bakacak olursak şu şekilde olduğunu görürüz: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹³⁰

3.16. Fenâ - Bekâ

Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹³¹ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹³² Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹³³ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁴

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımin diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹³⁵

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Zikir yapan ile yapmayanın arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.” Hisse: “Hayy ve kayyumun zatı ile

129 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

130 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

131 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

132 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

133 Uludağ, “fenâ”, 134.

134 Uludağ, “bekâ”, 70.

135 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever."¹³⁶

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba'nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sûfilerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹³⁷ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹³⁸ Tehid, sûfilerin üzerinde durduğu mühim kavramlardan biridir. Kuşeyrî, üç türlü tevhid olduğundan bahsetmiştir. İlki Hakk'ın Hak için tevhidi. Bu tevhid türünde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkincisi, Hakk'ın halk için tevhidi. Buna göre Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesidir.¹³⁹ Bununla birlikte genel olarak tasavvufî gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedilir. Kusûdî tevhid, Şuhûdî tevhid ve Vucûdî tevhid.¹⁴⁰

Somuncu Baba, eserlerinde doğrudan tevhid konusuna değinmez. Ancak özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde zikir konusunda "Kelime-i Tevhid" üzerinde önemle durur. Hatta ona göre Allah'ı birlemek olan "Kelime-i Tevhid" zikirlerin en faziletlisidir.¹⁴¹

Bir diğer eserinde kısmen tevhide vurgu yapar. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*'de ele aldığı "Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ'yı zikretmek." hadisini "Hisse" başlığı altında tevhid odaklı şerh eder. "Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır."¹⁴²

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûfilerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûfilerin tanımlarından "halkın Hakk için tevhidi" yani kulun Allah birdir demesi ve

136 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a.

137 Kâşânî, "tevhid", 166; Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

138 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

139 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

140 Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

141 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a.

142 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi" şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını uygulamalarından görmek mümkündür.

3.18. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi kelime anlamları olan kalbin tasavvufî manası, ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası, Allah'ın evi demektir.¹⁴³ Bu yönüyle kalp, ilahi emri alan, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan cisimdir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁴

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, bunu örneklerle izah eder. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁴⁵ Anlaşıldığı üzere nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üslenmiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁴⁶ kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁷ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁴⁸ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve

143 Uludağ, "kalp", 205.

144 Süleyman Uludağ, "Kalb", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231.

145 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

146 Uludağ, "mârifet", 205.

147 Kâşânî, "mârifet", 526.

148 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.

Somuncu Baba, marifet kavramı üzerinde özellikle durmaz. Ancak marifetin hangi şartlara elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Nitekim ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havâtırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri tezmi~~z~~lemezsse Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁴⁹

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamakta, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söyler.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela zikir konusunda İmam Ebu Ali Dekkâk'tan, Cüneyd-i Bağdadî'den, Sühreverdi'den iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda tasavvufî düşüncelerini genel hatlarıyla tespit etmek mümkündür. Bu yolla onun düşüncelerini ortaya koyan yirmi dört kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp ve marifet) tespit edilmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvuf anlayışının ilk dönem sûfilerinin tasavvuf anlayışıyla paralel olduğu, tespit edilen tasavvufî kavramlara yüklediği mana ve bu kavramları kullandığı yer itibariyle kavramların tasavvuf geleneğinde kullanılan manasıyla da uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, tasavvufun önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, aslına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Sıdk ve ihlas onun mürid yetiştirmedeki temel kurallarındandır. Bu hasletler aynı zamanda bir müridde bulunması gereken hasletlerdir. Bunun yanında onun düşünce yapısında şeyh bir nasihatçidir. Müridlerine ve yoluna girenlere seslenerek adeta Hakk kapısının davetçiliğini yapan kişidir.

Somuncu Baba, sözlerini muhataplarına göre seçmiştir. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatırken kimi zaman da hususların anlaşılma durumuna göre misallerle zenginleştirerek anlaşılması yolunu tercih etmiştir.

Onun düşüncesinde sehânın önemli bir yeri vardır. Nitekim kendisinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmemiştir. Cömerttir. O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temeline yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyü Vakfı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.

YAZARIN TASHİH ETTİĞİ

- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-Işkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî, *Dîvan*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akççek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim, "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

YAZARIN TASHİH ETTİĞİ

- Şemseddîn Sâmi. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l- Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba, *Şerh-i Hadîsi Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Büşra Betül PUNAR

Rol: Alan Editörü

E-posta: busrabetulpunar@gmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

Karar Tarihi: 05-03-2022

Yazara Not: Sn. Hocam, Makalenizin tashih edilmiş nüshası yeni bir hakeme sunulmuş ve gelen rapor online olarak karar metninde tarafınıza açılmıştır.

Hakemin sisteme yüklediği ek değerlendirme metnini "Hakem-3 Rapor Eki" başlığıyla DOSYALAR sekmesinde görebilirsiniz. Sürecin ilerlemesi için çalışmanızı hakem raporları çerçevesinde tashih ederek en kısa sürede dergi sistemine yüklemenizi bekleyeceğiz.

Hakemlerin yaptığınız tashihleri kolayca fark edebilmesi için tashihe başlamadan önce Word'ün "Gözden Geçir/İzleme/Değişiklikleri İzle" özelliğini aktif edebilirsiniz. Bunu kullanmak istemiyorsanız tashihlerinizi KIRMIZI yazı tipi rengi ile belirtebilirsiniz. Metinde yaptığınız değişikliklerin fark edilmesi önemlidir. Hakem görüşlerinden katılmadıklarınız varsa "Hakem A/B/C'ye Bilgi Notu" şeklinde ek bir dosyada gerekçenizi belirtebilirsiniz. Bilgilerinize sunarım.

Karar: Minör Revizyon

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: YAZARIN TASHİH ETTİĞİ METİN-1.docx

Tarih:08-03-2022

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sūfîlerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in Works Attributed to And Mentioning Shaykh Hamid-i Veli

Abstract

Shaykh Hâmid-i Veli, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, he is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Ebheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Velî, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malâmat”, which is not an independent sect, but as a joy in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. In this study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh-i Hadisi Arbain*, *Risala Dhikr* and *Silâh al- Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are repentance, wara', zuhd (ascetism), truth, tawakkul, patience, contentment, poverty, dhikr, prayer, way faring, shaykh,

murshid, disciple, mujahade, riyada (ascetic), seclusion, love and affection, bada, perpetuity, tawhid, heart, soul and malâmat.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufi kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufî kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Onunla ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihî ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazılarında ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdîn*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

- 1 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3,452-463.
- 2 Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M.Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31).
- 3 Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31).
- 4 Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).
- 5 Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).
- 6 Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (ö. ?) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde “Abdullah” olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında “Ubeydullah” şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda “*Somunlar müminler, Somunlar müminler.*” diyerek ekmek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle “zü'l-cenâheyn” olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (ö. ?) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (ö. ?) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebilî'nin (öl.

7 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akççek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

8 İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-ışk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

9 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

10 Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

11 Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

12 Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6).

13 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necfezâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

14 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

15 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, “Somuncu Baba”, 37/377.

16 İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

17 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

18 İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yanan (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

19 Mecdî, *Hadâiku's-şakâik*, 74.

20 Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

735/1334) oğlu Sadreddîn Erdebîlî'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (ö. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁸ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*Tâc-ı ârifin terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halîfe yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı

21 Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fî tekâmüli's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

22 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyu Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202, 203.

23 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

24 Harîrizâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

25 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

26 Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202.

27 bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV]., No. 163, Gömlek No. 8109.

28 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 101.

29 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, 138.

30 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (ö. 880/1475) aktarması yönüyle Melâmiyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sūfîlerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyararak böyle bir risale hazırladım..."³⁴ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³⁵ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁶ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırraha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁷ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından hareketle *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynakta zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b.

31 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

32 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

33 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimetü La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

34 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

35 Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

36 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

37 Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁸ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında keetebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁹ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesini bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki keetebe kaydı *Zikir Risâlesi*’nin Somuncu Baba’ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırırmahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴⁰, *Esmâü’l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴¹ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba’ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü’l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba’dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*’i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba’nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*’in Somuncu Baba’ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba’ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba’ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba’ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü’l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, **tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünölen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden yola çıkarak onun tasavvufi meselelere nazarı ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve**

³⁸ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

³⁹ Serinsu, “Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, 31.

⁴⁰ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

⁴¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Müellifin ve Âsârü’l-Musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

Ona atfedilen eserler ve onun hayatını ele alan biyografi kitapları, menkıbeler, tarih ve tabakat türü eserlerden yola çıkarak doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp ve marifettir. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, gûnahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamlarına gelmektedir.⁴² Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkîk erbabının tevbesidir.⁴³

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risalesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir müşşid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. “Gusül ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak” bu şartlardandır.⁴⁴ **Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.**⁴⁵

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁷

42 Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayınları, 2004), “tevbe”, 156.

43 Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

44 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2)*, 4a, 4b.

45 Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

46 Kâşânî, “verâ”, 583.

47 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), “verâ”, 379.

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Verâ’ makamı şerefli bir makamdır.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Bu manalar üzerine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde “*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*”⁴⁹ şeklindeki tavsiyesiyle verâ’ anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

“*Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.*”⁵⁰

Somuncu Baba’nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî’nin yukarıdaki şiirinde verâ’ düşüncesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵¹ Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ’ kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵² Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah’a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁵³ Kuşeyrî, Ebu Osman’ın “*Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁴ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁵

Somuncu Baba’nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhreti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa’ya varınca kendini gizlemiş, Askerî’nin ifadesiyle sokaklarda “budela sıfat/deliye benzer şekilde”⁵⁶ dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkararak ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu teveccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa’dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁸

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

48 Serrâc, *el-Lüma*, 44.

49 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

50 Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

51 Somuncu Baba’nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b- 6a.

52 Kâşânî, “zühd”, 282.

53 Serrâc, *el-Lüma*, 45.

54 Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

55 Uludağ, “zâhid”, 389.

56 Budela sıfat: Deliye benzer tavırlı.

57 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî’nin Mür’atü’l-Işkî*, 204.

58 Harîrîzâde, *Tibyânü ves’îli’l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

“Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid.”

Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁵⁹

Başında tâc idüp ahdi geyüben hurka vü cehdi

Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.⁶⁰

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, “İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.”⁶¹ şeklindeki nasihatıyla zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?”⁶² diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terketmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Kendisine atfedilen şiirlerden biride “Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.”⁶⁴ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur. Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddık ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁶

Sıdk kavramı da yine verâ’ kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba’nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.⁶⁸

3.5. Tevekkül

59 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

60 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

61 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

62 Lamiî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, 360, 361.

63 Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

64 Kadir Özköse, “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

65 Serrac, *el-Lüma*, 46.

66 Kâşânî, “sıdk”, 328.

67 Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

68 “O sâdik, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yaratıcıya yöneldi.” Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah'ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁹ Somuncu Baba'nın tevekkül kavramını yine tasavvufî kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁷⁰ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*”⁷¹ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*'da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

“*Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı*

Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁷²

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını “Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir.”⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Kuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya **atfedilen** eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği “*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahî ve 'l-hamdülillâhî cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır....*” hadisini “hisse” başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

“*... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar*

69 Uludağ, “tevekkül”, 357.

70 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

71 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

72 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

73 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

74 Uludağ, “sabır”, 302.

75 Kâşânî, “sabır”, 326.

76 Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

77 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

hazırlarsa, Allah'ın sapasağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...’’⁷⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “*Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.*” hadisini “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.*’’⁷⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

*“Kanı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assilu tâcir ki her yükin güher kıldı.”⁸⁰*

3.7. Kanaat

Tutululuk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸¹, sûfilerce ele alınan kavramlardandır. Kuşeyrî, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸² Kanaat kavramını Somuncu Baba’ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

*“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n’ola halüm benüm’’⁸³*

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁸⁴*

Somuncu Baba’nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa’ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattır. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan

78 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 238a.

79 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

80 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

81 Uludağ, “kanaat”, 206.

82 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

83 Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

84 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

85 Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁶ terim olarak bir sufînin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sûfilikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁷ Ünlü sûfî Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁸

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sûfilerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁸⁹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Zîynet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir.”⁹⁰ hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹¹

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁹²

3.9. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sûfiler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara

86 Kâşânî, “fakr”, 437.

87 Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

88 Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

89 Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

90 İbni Mâce, *Zühd*, 4.

91 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

92 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

gelen zikir⁹³ tasavvuf ıstılahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁴ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁵ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “*Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.*”⁹⁶ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde “*Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.*”⁹⁷ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi sûfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasil olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁹⁸ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.⁹⁹

Sûfilerin zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli rabbinin koyduğu kuralardan gafıl olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰⁰

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, “*Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰¹

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰²

93 İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikir”, 4/308.

94 Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Günöğdü vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

95 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

96 el-Ahzap 33/41.

97 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), III, 68.

98 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

99 Kâşânî, “zikir”, 248, Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

100 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

101 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b, Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

102 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayırıcı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak “*Lâ ilâhe illallah*” cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûfîlerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamlara gelen dua, terim olarak kulun Hakk’a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰³ Kur’an’ı Kerim’de “*Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.*”¹⁰⁴ ve “*Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?*”¹⁰⁵ ayetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah’ı ta’zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁶ “*İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”¹⁰⁷ “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.*”¹⁰⁸ ayetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda *Zikir Risâlesi* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

“*Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber’e (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahîh senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.*” Nitekim “*Müridlerin Silahı*” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹⁰⁹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur’an’dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹⁰ En güzel dualar olarak Kur’an’ı Kerîm’i ve Rasulullah’ın hadislerini görmüştür. Kur’an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sûfîlerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü sülûk

103 Uludağ, “dua”, 111

104 el-A’râf 7/55.

105 el-Furkân 25/77.

106 Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

107 el-Bakara 2/163.

108 el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

109 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

110 Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufi yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹¹

Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vuslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹²

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nâfileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.”¹¹³

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, “... Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.”¹¹⁴ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

“Aleyhisselatü vessalam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vessalamın “Temizlik imanın yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı **güzelliklerle** bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapasağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve şehvani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.”¹¹⁵

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde

111 Uludağ, “Seyr ü sülûk”, 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

112 Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

113 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

114 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

115 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufî olarak nefsinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁶ Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷

Şeyh, mürşid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardandır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risâlesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. “*Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır.*” diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde “...*Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihın bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*” şeklinde bir soruyla meşayihın, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁸

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“*Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâttın zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâttın zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise muntehi müridin zikridir...*”¹¹⁹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.*”¹²⁰ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin

116 Uludağ, “şeyh”, 334.

117 Uludağ, “mürid”, 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

118 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

119 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

120 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²¹

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken müşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risâlesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: “*Meşayih-ı kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*”¹²²

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

“...*Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...*”¹²³

Somuncu Baba, şeyhin veya müşidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşınması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhiyle vedalaşırken: “*Ankara'da ne iş üzere olayım?*” sorusu üzerine “*Burçak ek.*” diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁴

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, müşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve müşid yol gösteren ve denetleyen;

121 bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273, 274.

122 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

123 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

124 Erünsal, *Abdurrahman el-Askeri'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 203.

mürîd ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.¹²⁵

3.13. Mücâhede, Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁶ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁷ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹²⁸ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³⁰

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹³¹ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³²

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadîs-i Erbâîn*'de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹³³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsânî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülme de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

125 Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

126 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

127 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

128 Kâşânî, “riyâzet”, 277.

129 Uludağ, “mücâhede - riyâzet”, 259-297.

130 Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

131 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

132 Ulu, *Somuncu Baba*, 277, 278.

133 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁴ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁵ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁶ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹³⁷

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmekçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹³⁸

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şهادette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴¹

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴²

Somuncu Baba’nın bir şiirinde “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz”, “Mey-i aşk ile sermestiz”, “Şarâb-ı aşkın çün içtik” ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah’a akılla değil

134 bk. Halvetiyye.

135 Uludağ, “halvet”, 156.

136 Kâşânî, “halvet”, 234.

137 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

138 Ulu, *Somuncu Baba*, 279, 280.

139 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

140 Uludağ, “aşk”, 48.

141 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

142 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

aşkla varılacağına işaret eden sözleri bulunmaktadır. “*Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz /Bize hergiz humâr olmaz.*” diyerek adeta Allah’a aşkla ulaşabileceğini ilan etmiştir.¹⁴³

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı “*Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindendir.*” hadisini “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.*”¹⁴⁴ şeklinde şerh etmiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir başka hadisi izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. “*Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.*” Somuncu Baba bu hadisi “*Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.*”¹⁴⁵ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. “*Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.*” Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “*Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.*”¹⁴⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun filini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁸ Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁹ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “*Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış*

143 Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

144 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

145 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

146 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

147 Uludağ, “fenâ”, 134.

148 Uludağ, “bekâ”, 70.

149 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

150 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fenâ bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹⁵¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayanın arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*” Hisse: “*Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.*”¹⁵²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah’a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah’ın ikramıyla dolmuş, O’nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah’ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah’ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba’nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sûflerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵³ terim olarak Allah’ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁵⁴ Tevhid, sûflerin önemle üzerinde durduğu kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyrî, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk’ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk’ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah’ın bir olduğuna hükmetmesi ve O’nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁵⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufî gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedimıştır. Bunlar: Kusûdî tevhid, Şuhûdî tevhid ve Vucûdî tevhiddir.¹⁵⁶

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah’ı birlemek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁵⁷

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* adlı eserinde tevhide kısmen değinmiştir. “*Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber*

151 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

152 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

153 Kâşânî, “tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

154 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

155 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

156 Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

157 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ'yı zikretmek. ” hadisini “Hisse” başlığı altında “Allah’a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbîyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırıcı yollardan en uygun yol Allah’ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır .”¹⁵⁸ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûfilerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûfilerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O’nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18. Kalp

Kalb kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah’ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁹ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve ilk sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah’ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliği üzerinde durur, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah eder. Somuncu Baba’nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶¹ Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah’ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah’ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

3.19. Mârifet

¹⁵⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹⁵⁹ Uludağ, “kalp”, 205.

¹⁶⁰ Süleyman Uludağ, “Kalb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

¹⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûflerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan; ¹⁶² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁶³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁶⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesine samimi olmalı, nefsinin kötü düşünce ve huylardan temizlemesi gerekir.¹⁶⁵

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

*“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri **temizleme** Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁶⁶*

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötülme, karalama¹⁶⁷ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁶⁸ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;¹⁶⁹ melâmetî veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların

162 Uludağ, “mârifet”, 205.

163 Kâşânî, “mârifet”, 526.

164 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

165 Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

166 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289, 290.

167 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 241.

168 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 242.

169 Kâşânî, *Letâifu 'l-i'lâm fî işarâtu ehli 'l-ilhâm*, 539.

hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Kuşeyrî, melâmet hususunda “*Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.*” diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷¹

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüneyi hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷² Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmekçi” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁷³ Ancak Kuşeyrî'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırılmamıştır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bülbül gibi ışk ehli figân eylemek olmaz/ Esrâr-ı sûzın halka beyân eylemek olmaz/ Gencîne-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz.*”¹⁷⁴

Somuncu Baba'nın melâmi meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arz etmektedir. Busevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahaliden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini kaydetmiştir. “... *Kendi hakikatini saklamak için Bursa'ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufler etmeye çalıştı.*”¹⁷⁵

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁷⁶ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

170 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 242.

171 Kuşeyrî, *er- Risâle*, 312.

172 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

173 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

174 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

175 İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, terc.. Rahmi Serin, (İstanbul: Pamuk Yayınları, trsz.), 131.

176 Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işk'ı*, 202.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufi düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûfilerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir.

Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufi kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Somuncu Baba, ele aldığı tasavvufi kavramların izahını muhataplarına göre yapmıştır. Anlatmak istediği hususu kimi zaman doğrudan anlatırken kimi zaman da misallerle zenginleştirerek anlatma yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufi düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte o toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

Kaynakça

Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu 'l-i'lâm fi işarâti ehli 'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.

Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. 7. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.

Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.

Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu 'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.

Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.

Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediye-tü 'l-Ârifîn Esmâü 'l-Müellifîn ve Âsâru 'l-Musannifîn*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.

Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyu Vakfı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.

BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.

BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.

BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.

Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.

Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.

Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.

Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü 'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.

Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.

YAZARIN TASHİH ETTİĞİ

- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-Işkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Evliyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, terc.. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, trsz.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî, *Dîvan*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku'ş-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fî tekâmületi'ş-şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Özköse, Kadir. “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü’l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. “Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim, “Somuncu Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddîn Sâmi. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü’l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü’l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü’l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evliyâ’nın Yohunda (İstanbul Evliyâları)*, İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsâmuddin Ebu’l- Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku’n-nu’maniyye fî ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. “Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba”, *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen “Zikir Risâlesi” Adlı Eser”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri”. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.

YAZARIN TASHİH ETTİĞİ

Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, Ankara: Berikan Yayınları, 2021.

Uludağ, Süleyman. “Aşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Uludağ, Süleyman. “Kalb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.

Yusuf Hakikî Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

ESKİYE

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

4. Değerlendirme

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Abdullah Demir

Rol: Editör

E-posta: abdillahdemir@hotmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ, KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALI

Karar Tarihi: 09-03-2022

Yazara Not: Sn. Yazar, Çalışmanızın son metnini hazırladıktan sonra 150 kelimelik "Öz" ile 150 kelimelik "Abstract" kısmını, her biri 350-400 kelime olacak şekilde genişleterek Dosyalar sekmesinden sisteme eklemenizi rica ederim. Öz/Abstract genişletileceği için ayrıca Summary ve Özet eklenmesine gerek yoktur. Word içeriğinin şu şekilde olması beklenmektedir: Başlık *Tezden, tebliğden vb. üretilmiş ise Türkçe ve İngilizce Etik Beyan (Bk. İSNAD) Yazar Adı Kurum Bilgisi Türkçe-İngilizce (Bk. İSNAD) ORCID İngilizce Başlık Abstract Keywords Öz Anahtar Kelimeler Metin Ek Kaynakça • Metinlerde yer alan Arapça özel isimler (din, mezhep, şahıs, sûre vb), kitap adları ve kavramların yazımında Encyclopaedia of Islam'ın 3. baskısının kullanımına uyulmalıdır: <https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-3> • Tercüme metni bir dil uzmanına kontrol ettirmeniz de önem taşımaktadır. • Kullanılan eserlerin DOI numaraları bulunup kaynakçaya eklenmelidir: <https://search.crossref.org/references> • Sayı Yayın Tarihi: 20 Mart 2022 • Son Metin Son Gönderim Tarihi: 12 Mart 2022 17:00 Bilgilerinize sunarım. Abdullah Demir Eskiye Editörü 0 539 249 77 18

Karar: Minör Revizyon

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Somuncu Baba tasavvufi kavramlar.docx

Tarih:18-03-2022

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği (Araştırmacı)

Dr., Aksaray Governorship (Researcher), Aksaray/Türkiye

mahmut.ulu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdin* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazarî ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullah'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindikilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kinamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Sûfî tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malâmât”, which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sûfî tradition. For this reason, it is important to

consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sūfī views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al- hadith al- Arbaʿin*, *Rissāla al-Dhikr* and *Silāh al-Mürīdīn* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), waraʿ, zuhd (ascetism), sīdīq (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), duʿā (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murīd (disciple), mujāhadah (contentment), riyāda (ascetive), khalwat (seclusion), ʿishq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malāmāt (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Sūfī tradition. In addition, it is seen that in these works, sūfī issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Sūfī thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Sūfīs who lived before him. Somuncu Baba is one of the Sūfīs who carried the concepts that the Sūfīs emphasis on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the sūfī concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malāmāt.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sūfī olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufi kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufi kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihî ve tasavvufi hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazılarında ise tasavvufi düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadīs-i Erbaʿin*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürīdīn*⁶ adlı eserlerden, yine ornatfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd,

1 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı Eserleri ve Görüşleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3,452-463.

2 Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürīdīn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; a.mlf., "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Zikir Risâlesi Adlı Eser", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M. Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31.

3 Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31.

4 Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadīs-i Erbaʿin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

5 Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

6 Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürīdīn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürsid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (öl. 957/1550'den sonra) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "*Somunlar müminler, Somunlar müminler.*" diyerek eklemek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (8/14. asır) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (8/14. asır) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş,

7 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

8 İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmiliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

9 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

10 Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

11 Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

12 Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

13 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

14 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

15 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

16 İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

17 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

18 İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocaâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

19 Mecdî, *Hadâiku's-şakâik*, 74.

20 Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

Safiyüddin Erdebili'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddin Erdebili'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (öl. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dününde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.”²⁸ Mersiyede geçen “Berat dününden” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sülûfîlerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (öl. 880/1475) aktarması yönüyle İkinci Devre Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sülûfîlerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun

21 Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fî tekâmüli't-ş-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

22 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyu Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19. Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202-203.

23 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

24 Harîrîzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

25 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

26 Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202.

27 bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. 163, Gömlek No. 8109.

28 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 101.

29 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, 138.

30 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

31 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

32 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³ Bunlardan farklı olarak *Kâşifu'l-Estâr An Vechi'l-Esrâr* isimli bir eserinden daha bahsedilse de bu eser *Zikir Risâlesi* adlı eserdir.³⁴

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynaktan Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da "... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyararak böyle bir risale hazırladım...*"³⁵ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³⁶ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁷ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihi Yûsuf ve sırâha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁸ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından hareketle *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁹ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.⁴⁰ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırır mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴¹, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴² Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

33 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fi Zikri Kelimeti La İlähe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

34 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 79.

35 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

36 Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

37 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

38 Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

39 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

40 Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 31.

41 bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

42 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (Dipnot).

sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁸

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, "*Verâ' makamı şerefli birmakamdır.*" diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır. ⁴⁹ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riâyet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde "*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*"⁵⁰ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

*"Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbundan hazer kaldı."*⁵¹

Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde verâ' düşüncesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵² Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ' kavramının dolaylı olarak var olduğu söylemek mümkündür.

33. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵³ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir. ⁵⁴ Kuşeyrî, Ebu Osman'ın "*Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*" sözünü nakletmiştir.⁵⁵ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁶

Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhetten kaçmış, şöheti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat/deliye benzer şekilde" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkararak ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu teveccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁸ Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.*"⁵⁹ şeklindeki nasihatle zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. K endisine atfedilen şiirlerden birinde "*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*"⁶⁰ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid."

47 Kâşânî, "Verâ", 583.

48 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), "Verâ", 379.

49 Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

50 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

51 Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

52 Somuncu Baba'nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

53 Kâşânî, "Zühd", 282.

54 Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

55 Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 209.

56 Uludağ, "Zâhid", 389.

57 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 204.

58 Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

59 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

60 Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

*Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁶¹

Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi

*Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁶²

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?”⁶³ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.

34. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sūfilere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddık ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁶

Sıdk kavramı da yine verâ’ kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba’nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶⁸

35. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah’ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir. ⁶⁹ Somuncu Baba’nın tevekkül kavramını yine tasavvufi kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁷⁰ *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah’a tevekkül ettim.*”⁷¹ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*’da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hurs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”*⁷²

61 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

62 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

63 Lamiî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü’l-Hâs*, 360-361.

64 Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

65 Serrâc, *el-Lüma’*, 46.

66 Kâşânî, “Sıdk”, 328.

67 Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

68 “*O sâdik, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yaratıcıya yöneldi.*” Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

69 Uludağ, “Tevekkül”, 357.

70 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

71 Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

72 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmalıdır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

36. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Kuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germe şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır..."⁷⁸ hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar..."⁷⁹

Ayrıca aynı eserde yer verdiği "Aşırı süslenmeyi terketmek imanun alametlerindendir."⁸⁰ hadisini "Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter."⁸¹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

"Kanı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılu tâcir ki her yükün güher kıldı."⁸²

37. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸³, sûfilerce ele alınan kavramlardandır. Kuşeyrî, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸⁴ Kanaat kavramını Somuncu Baba'ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

"Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidâyet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm"⁸⁵

73 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

74 Uludağ, "Sabır", 302.

75 Kâşânî, "Sabır", 326.

76 Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

77 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

78 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 5/342.

79 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 238a.

80 Ebû Davud, *Sünen* (Mısır: y.y., ts), "Tereccül", 2.

81 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 241a.

82 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

83 Uludağ, "Kanaat", 206.

84 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

85 Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“*Tevekkül kaldı ol hoş hu yimedü rızkı çün kaygı*

Tama, hürs okuna karşı kanaatden siper kaldı.”⁸⁶

Somuncu Baba'nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecekken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine birocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁷

Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattir. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyri'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

38. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁸ terim olarak bir sâfinin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sâfilikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁹ Ünlü sâfi Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁹⁰

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sâfililerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“*Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.*”⁹¹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “*Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerindendir.*”⁹² hadisini “hisce” başlığı altında “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile tıtrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâlinde elbise giy.*” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹³

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“*Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı*

86 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

87 Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

88 Kâşânî, “Fakr”, 437.

89 Dilâver Güreler, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

90 Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

91 Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

92 Ebû Davud, “Tereccül”, 2.

93 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

*Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kaldı.*⁹⁴

39. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sûfiler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹⁵ tasavvuf ıstılahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁶ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ahzab Süresi'nin "*Ey İnananlar! Allah'ı çok zikredin.*"⁹⁸ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde "*Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.*"⁹⁹ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi sûfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.¹⁰⁰ Kâşânî zikri "*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*" diye tanımlamıştır.¹⁰¹

Sûfilerin zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân 191. âyete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli rabbinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰²

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "*Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslâm ihسان ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*" diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰³

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra "*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*" diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayırıcı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak "*Lâ ilâhe illallah*"

94 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

95 İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), "Zikr", 4/308.

96 Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

97 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, "Zikir", 393; Reşat Öngören, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

98 el-Ahzap 33/41.

99 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/68.

100 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

101 Kâşânî, "Zikir", 248, Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

102 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

103 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b, Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

104 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûflerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamlara gelen dua, terim olarak kulun Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁵ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."¹⁰⁶ ve "Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"¹⁰⁷ âyetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "*Silâhü'l-Mürîdîn*" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren âyetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁸ "*İlahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*"¹⁰⁹ "*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.*"¹¹⁰ âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan "*Silâhü'l-Mürîdîn*" adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda *Zikir Risâlesi* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "*Mürîdlerin Silâhü*" adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın âyet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹¹¹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı âyetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹² En güzel dualar olarak Kur'an'ı Kerim'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Kur'an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sûflerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimesinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufi yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹³

Sûfler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vuslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹⁴

105 Uludağ, "Dua", 111

106 el-A'râf 7/55.

107 el-Furkân 25/77.

108 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

109 el-Bakara 2/163.

110 el-Bakara 2/256. Eserde ayrıca şu âyetler geçmektedir: el-Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/16-17-18.

111 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

112 Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

113 Uludağ, "Seyr ü Sülûk", 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

114 Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “*Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*”¹¹⁵

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, “... *Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*”¹¹⁶ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

“*Aleyhisselatu vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissaletü vesselamın “Temizlik imanının yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shehevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*”¹¹⁷

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufi olarak nefsinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁸ Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹

Şeyh, mürşid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardandır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risâlesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. “*Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usul tutmamıştır.*” diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde “... *Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşâyihin bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*” şeklinde bir soruyla meşâyihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹²⁰

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı

115 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

116 Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 5/342.

117 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

118 Uludağ, “Şeyh”, 334.

119 Uludağ, “Mürid”, 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

120 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

*“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...”*¹²¹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. *“Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed’e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.”*¹²² Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah’tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²³

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risâlesi*’nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: *“Meşâyih-i kiram hakikatın edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.”*¹²⁴

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

*“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”*¹²⁵

Somuncu Baba, şeyhin veya mürşidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşıması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: *“Ankara’da ne iş üzere olayım?”* sorusu üzerine *“Burçak ek.”* diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁶

Somuncu Baba’nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba’nın izahlarında şeyh ve mürşid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.¹²⁷

3.13. Mücâhede - Riyâzet

121 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

122 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

123 bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273-274.

124 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

125 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

126 Erünsal, *Abdurrahman el-Askeri’nin Mir’âtü’l-Işk’ı*, 203.

127 Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁸ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹³⁰ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitme, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹³¹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³²

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsunlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹³³ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³⁴

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*’de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*”¹³⁵ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilelere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹³⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁷ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁸ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁹ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹⁴⁰

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten

128 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

129 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

130 Kâşânî, “Riyâzet”, 277.

131 Uludağ, “Mücâhede - Riyâzet”, 259-297.

132 Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

133 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

134 Ulu, *Somuncu Baba*, 277-278.

135 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizan*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar’aşlî (Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986), 2/246.

136 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

137 bk. Halvetiyye.

138 Uludağ, “Halvet”, 156.

139 Kâşânî, “Halvet”, 234.

140 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvetanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹⁴¹

3.15 Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹⁴² Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴⁴

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴⁵

Somuncu Baba’nın bir şiirinde “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz”, “Mey-i aşk ile sermestiz”, “Şarâb-ı aşkın çün içtik” ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah’a akılla değil aşkla varılacağına işaret eden sözleri bulunmaktadır. “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz .” diyerek adeta Allah’a aşkla ulaşılabilirliğini ilan etmiştir.¹⁴⁶

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. Şerhi Hadis-i Erbaîn adlı eserinde “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâline elbise giy .”¹⁴⁷ demek suretiyle muhabbet kavramına yer vermiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir hadisin izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. “Allah Teâlâ, nebîsinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.”¹⁴⁸ Somuncu Baba bu hadisi “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹⁴⁹ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. “Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.”¹⁵⁰ Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹⁵¹

3.16 Fenâ - Bekâ

141 Ulu, *Somuncu Baba*, 279-280.

142 Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, 367.

143 Uludağ, “Aşk”, 48.

144 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

145 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

146 Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

147 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-241b.

148 Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbü’rî. *Garâibu’l-Kur’ân ve Regâibu’l-Furkân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1416), 1/486.

149 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

150 Ahmed b Hanbel, “Müsned”, 2/417.

151 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁵² Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁵³ Kuşeyrî, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁵⁴ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁵

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ ve bekâ kavramlarına yer verir. Yukarıda da yer verilen hadiste şöyle buyrulmuştur: “Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.”¹⁵⁶ Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fenâ bulur, O'nda bekâ bulur. O'nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵⁷

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder: “Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵⁸

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba'nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sûfilerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵⁹ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁶⁰ Tevhid, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyrî, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁶¹ Bununla birlikte genel olarak tasavvufî gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedilmiştir. Bunlar: Kusûdî tevhid, şuhûdî tevhid ve vucûdî tevhiddir.¹⁶²

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı birlemek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁶³

152 Uludağ, “Fenâ”, 134.

153 Uludağ, “Bekâ”, 70.

154 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

155 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160-161.

156 Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur'an ve Regâibu'l-Furkân*, 1/486.

157 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

158 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

159 Kâşânî, “Tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

160 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

161 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

162 Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

163 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde tevhide kısmen değinmiştir. “Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ’yı zikretmek.”¹⁶⁴ hadisini “Hisse” başlığı altında “Allah’a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah’ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.”¹⁶⁵ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûfilerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûfilerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O’nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18 Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah’ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁶ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah’ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁷

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba’nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶⁸ Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah’ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah’ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan; ¹⁶⁹ kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁰ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah’ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁷¹ Buna göre kul, kendisini Hakkın

164 İbn Mâce, *Şümen*, (Mısır: y.y., 1952), “Edeb”, 53.

165 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

166 Uludağ, “Kalp”, 205.

167 Süleyman Uludağ, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

168 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

169 Uludağ, “Mârifet”, 205.

170 Kâşânî, “Mârifet”, 526.

171 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁷²

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁷³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

320. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁷⁴ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁷⁵ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;¹⁷⁶ melâmetî veyamalâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁷

Kuşeyrî, melâmet hususunda “*Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.*” diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷⁸

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷⁹ Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmekçi” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁸⁰ Ancak Kuşeyrî'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırılmamıştır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bülbül gibi ışk ehli figân*

172 Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

173 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289-290.

174 Uludağ, “Melâmet”, 241.

175 Uludağ, “Melâmeti”, 242.

176 Kâşânî, “Melâmetiyye”, 539.

177 Uludağ, “Melâmeti”, 242.

178 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 312.

179 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

180 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

eylemek olmaz/ Esrâr-ı sûzın halka beyân eylemek olmaz/ Gencîne-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz."¹⁸¹

Somuncu Baba'nın melâmi meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahaliden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: "... Kendi hakikatini saklamak için Bursa'ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı."¹⁸²

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁸³ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'î hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûfilere iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh- mürid, mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kınanmış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsî hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

181 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk'ı*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

182 İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 131.

183 Harîrizâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işk'ı*, 202.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî. *Letâifu 'l-i 'lâm fî işarâtu ehli 'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırcası*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü 'l-Ârifîn Esmâü 'l-Müellifin ve Âsâru 'l-Musannifin*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyü Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.

- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep. *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. İstanbul: Akif Yayınları, 2017.
- Ebû Dâvut. *Sünen*. nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamid. 4 Cilt. Mısır, ts.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebu'n-Necib Sühreverdî. *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-Işkı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*. İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzan*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar'aşlı. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986.
- İbn Mâce. *Sünen*. 2 Cilt. Mısır: y.y., 1952.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Silsilenâme-i Celvetiyye*. çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî. *Dîvân*. İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî. *Dîvan*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki. *Sergüzeşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M Kemâleddin Harîrizâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-iîns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'izâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbüri. *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Özköse, Kadir. “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu. 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. “Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim. “Somuncu Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddîn Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğan vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı. 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami. *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safevîyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâuddîn Ebu'l Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. “Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba”. *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen “Zikir Risâlesi” Adlı Eser”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2021.
- Uludağ, Süleyman. “Aşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Kalb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

5. Değerlendirme

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Somuncu Baba tasavvufi kavramlar.docx

Tarih:18-03-2022

Şeyh Hâmid-i Veli'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği (Araştırmacı)

Dr., Aksaray Governorship (Researcher), Aksaray/Türkiye

mahmut.ululu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok ‘‘Somuncu Baba’’ adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Veli, 9/15. asrın tanınmış sūfîlerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibariyle müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdin* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazarî ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullah'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sūfîlerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sūfîlerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sūfîlerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindikilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name ‘‘Somuncu Baba’’ in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Sūfî tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of ‘‘malâmât’’, which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sūfî tradition. For this reason, it is important to

consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sūfî views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al- hadith al- Arbaîn*, *Rissâla al-Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), wara', zuhd (ascetism), sıdîq (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), du'â (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murîd (disciple), mujâhadah (contentment), riyâda (ascetive), khalwat (seclusion), 'îshq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malâmât (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Sūfî tradition. In addition, it is seen that in these works, sūfî issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Sūfî thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Sūfîs who lived before him. Somuncu Baba is one of the Sūfîs who carried the concepts that the Sūfîs emphasis on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the sūfî concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malâmât.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sūfî olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufi kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufi kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihî ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazılarında ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdîn*⁶ adlı eserlerden, yine atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd,

1 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı Eserleri ve Görüşleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3,452-463.

2 Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; a.mlf., "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Zikir Risâlesi Adlı Eser", *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M. Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31.

3 Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31.

4 Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

5 Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

6 Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürsid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (öl. 957/1550'den sonra) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "*Somunlar müminler, Somunlar müminler.*" diyerek eklemek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (8/14. asır) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (8/14. asır) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş,

7 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

8 İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

9 Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

10 Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

11 Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

12 Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

13 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

14 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

15 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

16 İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

17 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

18 İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hoca Zâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evlîyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

19 Mecdî, *Hadâiku's-şakâik*, 74.

20 Mehmet Hakan Aşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

Safiyüddin Erdebili'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddin Erdebili'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (öl. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁸ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sülûfîlerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (öl. 880/1475) aktarması yönüyle İkinci Devre Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sülûfîlerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun

21 Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti 'ş-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

22 Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyu Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19. Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202-203.

23 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

24 Harîrîzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

25 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

26 Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202.

27 bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. 163, Gömlek No. 8109.

28 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 101.

29 Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, 138.

30 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

31 Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

32 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³ Bunlardan farklı olarak *Kâşifu'l-Estâr An Vechi'l-Esrâr* isimli bir eserden daha bahsedilse de bu eser *Zikir Risâlesi* adlı eserdir.³⁴

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynaktan Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da "... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyararak böyle bir risale hazırladım...*"³⁵ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³⁶ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁷ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırâha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁸ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından hareketle *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁹ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihî ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.⁴⁰ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırır mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴¹, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴² Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

33 Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fi Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

34 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 79.

35 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

36 Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

37 Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

38 Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

39 Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

40 Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 31.

41 bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

42 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (Dipnot).

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmaları Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olabileceğini söylemekte beis görmüyoruz.

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan onun tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühhd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden yola çıkarak onun tasavvufî meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamlarına gelmektedir.⁴³ Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴⁴

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir mürşid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. “Gusül ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak” bu şartlardandır.⁴⁵ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbe yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁶

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden

⁴³ Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), “Tevbe”, 156.

⁴⁴ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi (Zeynelzâde Kitaplığı)*, 81/2), 4a-4b.

⁴⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁸

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, "*Verâ' makamı şerefli birmakamdır.*" diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır. ⁴⁹ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riâyet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde "*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*"⁵⁰ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

*"Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kaldı."*⁵¹

Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde verâ' düşüncesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵² Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ' kavramının dolaylı olarak var olduğu söylemek mümkündür.

33. Zühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵³ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir. ⁵⁴ Kuşeyrî, Ebu Osman'ın "*Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*" sözünü nakletmiştir.⁵⁵ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁶

Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhetten kaçmış, şöheti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat/deliye benzer şekilde" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkararak ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu teveccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁸ Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.*"⁵⁹ şeklindeki nasihatle zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. K endisine atfedilen şiirlerden birinde "*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersen ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*"⁶⁰ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid."

47 Kâşânî, "Verâ", 583.

48 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), "Verâ", 379.

49 Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

50 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

51 Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

52 Somuncu Baba'nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

53 Kâşânî, "Zühd", 282.

54 Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

55 Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 209.

56 Uludağ, "Zâhid", 389.

57 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 204.

58 Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

59 Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

60 Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

*Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁶¹

Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi

*Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁶²

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁶³ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.

34. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, süfilere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddık ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁶

Sıdk kavramı da yine verâ’ kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba’nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶⁸

35. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah’ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁹ Somuncu Baba’nın tevekkül kavramını yine tasavvufi kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁷⁰ *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah’a tevekkül ettim.*”⁷¹ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*’da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızka çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”*⁷²

61 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

62 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

63 Lamiî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü’l-Hâs*, 360-361.

64 Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

65 Serrâc, *el-Lüma’*, 46.

66 Kâşânî, “Sıdk”, 328.

67 Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

68 “*O sâdik, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yaratıcıya yöneldi.*” Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

69 Uludağ, “Tevekkül”, 357.

70 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

71 Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

72 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmalıdır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

36. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Kuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır..."⁷⁸ hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar..."⁷⁹

Ayrıca aynı eserde yer verdiği "Aşırı süslenmeyi terketmek imanun alametlerindendir."⁸⁰ hadisini "Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter."⁸¹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

"Kanı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılu tâcir ki her yükin güher kıldı."⁸²

37. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸³, sûfilerce ele alınan kavramlardandır. Kuşeyrî, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸⁴ Kanaat kavramını Somuncu Baba'ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

"Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidâyet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benim"⁸⁵

73 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

74 Uludağ, "Sabır", 302.

75 Kâşânî, "Sabır", 326.

76 Serrâc, *el-Lüma*, 48.

77 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

78 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 5/342.

79 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 238a.

80 Ebû Davud, *Sünen* (Mısır: y.y., ts), "Tereccül", 2.

81 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 241a.

82 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

83 Uludağ, "Kanaat", 206.

84 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

85 Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“*Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çün kaygı*

Tama, hürs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁸⁶

Somuncu Baba'nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecekken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁷

Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattir. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

38. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁸ terim olarak bir sufinin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sülûlele aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁹ Ünlü sülûle Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁹⁰

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sülûlelerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“*Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.*”⁹¹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “*Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerindendir.*”⁹² hadisini “hisse” başlığı altında “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâline elbise giy.*” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹³

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“*Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı*

86 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

87 Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

88 Kâşânî, “Fakr”, 437.

89 Dilâver Güre, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

90 Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdin*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

91 Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

92 Ebû Davud, “Tereccül”, 2.

93 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

Ne begler bahşışin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁹⁴

39. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sûfiler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹⁵ tasavvuf ıstılahında kalben ve zihnen Allah’ı tefekkür etmek,⁹⁶ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah’ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah’ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷ Allah’ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ahzab Sûresi’nin “*Ey İnananlar! Allah’ı çok zikredin.*”⁹⁸ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde “*Size deli deninceye dek Allah’ı çokça zikredin.*”⁹⁹ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur’an ve hadislerde geçtiği gibi sûfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.¹⁰⁰ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.¹⁰¹

Sûfilerin zikre verdiği önem Somuncu Baba’da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah’ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân 191. âyete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli rabbinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰²

Somuncu Baba’ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah’ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O’na şükreder. O, “*Yüce Allah’ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslâm ihsan ettiği için O’na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰³

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer’î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “Lâ ilâhe illallah” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayırıcı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak “*Lâ ilâhe illallah*”

94 Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

95 İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “Zikr”, 4/308.

96 Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

97 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “Zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

98 el-Ahzap 33/41.

99 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/68.

100 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

101 Kâşânî, “Zikir”, 248, Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

102 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

103 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

104 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûflerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamlara gelen dua, terim olarak kulum Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁵ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."¹⁰⁶ ve "Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"¹⁰⁷ âyetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren âyetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁸ "İlahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir."¹⁰⁹ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir."¹¹⁰ âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda *Zikir Risâlesi* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "Mürîdlerin Silâhü'l-Mürîdîn" adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın âyet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹¹¹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı âyetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹² En güzel dualar olarak Kur'an'ı Kerim'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Kur'an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sûflerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimesinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹³

Sûfler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vuslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹⁴

105 Uludağ, "Dua", 111

106 el-A'râf 7/55.

107 el-Furkân 25/77.

108 Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

109 el-Bakara 2/163.

110 el-Bakara 2/256. Eserde ayrıca şu âyetler geçmektedir: el-Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/16-17-18.

111 Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

112 Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

113 Uludağ, "Seyr ü Sülûk", 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

114 Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “*Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*”¹¹⁵

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, “... *Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*”¹¹⁶ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

“*Aleyhisselatu vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissaletü vesselamın “Temizlik imanının yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*”¹¹⁷

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12 Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufi olarak nefsinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁸ Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹

Şeyh, mürşid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardandır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risâlesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. “*Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır.*” diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde “... *Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşâyihin bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*” şeklinde bir soruyla meşâyihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹²⁰

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı

115 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

116 Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 5/342.

117 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

118 Uludağ, “Şeyh”, 334.

119 Uludağ, “Mürid”, 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

120 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

*“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise muntehi müridin zikridir...”*¹²¹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. *“Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed’e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.”*¹²² Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah’tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²³

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risâlesi*’nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: *“Meşâyih-i kiram hakikatın edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre “Lâ ilâhe illâllah” zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.”*¹²⁴

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

*“...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhla ya da meleklerle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”*¹²⁵

Somuncu Baba, şeyhin veya mürşidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşıması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa’ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî’yi müridi sıfatıyla Ankara’ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şeyhiyle vedalaşırken: *“Ankara’da ne iş üzere olayım?”* sorusu üzerine *“Burçak ek.”* diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁶

Somuncu Baba’nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba’nın izahlarında şeyh ve mürşid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.¹²⁷

3.13. Mücâhede - Riyâzet

121 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

122 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

123 bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273-274.

124 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

125 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

126 Erünsal, *Abdurrahman el-Askeri’nin Mir’âtü’l-Işk’ı*, 203.

127 Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁸ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹³⁰ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitme, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹³¹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³²

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsunlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹³³ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³⁴

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*’de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*”¹³⁵ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹³⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14 Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁷ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁸ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁹ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹⁴⁰

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten

128 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

129 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

130 Kâşânî, “Riyâzet”, 277.

131 Uludağ, “Mücâhede - Riyâzet”, 259-297.

132 Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

133 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

134 Ulu, *Somuncu Baba*, 277-278.

135 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizan*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar’aşlı (Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986), 2/246.

136 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

137 bk. Halvetiyye.

138 Uludağ, “Halvet”, 156.

139 Kâşânî, “Halvet”, 234.

140 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmekçilik yapması, kendini ahaliden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvetanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹⁴¹

3.15 Aşk ve Muhabbet

Hucviri, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹⁴² Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴⁴

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akli temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴⁵

Somuncu Baba’nın bir şiirinde “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz”, “Mey-i aşk ile sermestiz”, “Şarâb-ı aşkın çün içtik” ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah’a akılla değil aşkla varılabileceğine işaret eden sözleri bulunmaktadır. “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz .” diyerek adeta Allah’a aşkla ulaşılabilirliğini ilan etmiştir.¹⁴⁶

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. Şerhi Hadis-i Erbaîn adlı eserinde “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâlinden elbise giy .”¹⁴⁷ demek suretiyle muhabbet kavramına yer vermiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir hadisin izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. “Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.”¹⁴⁸ Somuncu Baba bu hadisi “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir.”¹⁴⁹ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. “Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.”¹⁵⁰ Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹⁵¹

3.16 Fenâ - Bekâ

141 Ulu, *Somuncu Baba*, 279-280.

142 Hucviri, *Keşfu’l-Mahcûb*, 367.

143 Uludağ, “Aşk”, 48.

144 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

145 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

146 Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

147 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-241b.

148 Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbü’rî. *Garâibu’l-Kur’ân ve Regâibu’l-Furkân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1416), 1/486.

149 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

150 Ahmed b Hanbel, “Müsned”, 2/417.

151 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufi bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁵² Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufi bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁵³ Kuşeyrî, sûfilere fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁵⁴ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁵

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ ve bekâ kavramlarına yer verir. Yukarıda da yer verilen hadiste şöyle buyrulmuştur: “Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.”¹⁵⁶ Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fenâ bulur, O'nda bekâ bulur. O'nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵⁷

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah'ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder: “Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah'ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵⁸

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba'nın bu düşüncesinin tasavvufi mana olarak diğer sûfilere tanın ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵⁹ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁶⁰ Tevhid, sûfilere önemle üzerinde durduğu kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyrî, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁶¹ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedilmiştir. Bunlar: Kusûdî tevhid, şuhûdî tevhid ve vucûdî tevhiddir.¹⁶²

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı birlemek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁶³

152 Uludağ, “Fenâ”, 134.

153 Uludağ, “Bekâ”, 70.

154 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

155 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160-161.

156 Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*, 1/486.

157 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

158 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

159 Kâşânî, “Tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

160 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

161 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

162 Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

163 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde tevhide kısmen değinmiştir. “Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasûlullah. Allahu Tealâ’yı zikretmek.”¹⁶⁴ hadisini “Hisse” başlığı altında “Allah’a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah’ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.”¹⁶⁵ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûfilerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûfilerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O’nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18 Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah’ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁶ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah’ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁷

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba’nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶⁸ Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah’ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah’ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

3.19 Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁶⁹ kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁰ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah’ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁷¹ Buna göre kul, kendisini Hakkın

164 İbn Mâce, *Sünen*, (Mısır: y.y., 1952), “Edeb”, 53.

165 Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

166 Uludağ, “Kalp”, 205.

167 Süleyman Uludağ, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

168 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

169 Uludağ, “Mârifet”, 205.

170 Kâşânî, “Mârifet”, 526.

171 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁷²

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁷³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

320. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁷⁴ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁷⁵ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;¹⁷⁶ melâmetî veyamalâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁷

Kuşeyrî, melâmet hususunda “*Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.*” diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷⁸

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷⁹ Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmekçi” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁸⁰ Ancak Kuşeyrî'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırılmamıştır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bülbül gibi ışk ehli figân*

172 Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

173 Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289-290.

174 Uludağ, “Melâmet”, 241.

175 Uludağ, “Melâmeti”, 242.

176 Kâşânî, “Melâmetiyye”, 539.

177 Uludağ, “Melâmeti”, 242.

178 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 312.

179 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

180 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

eylemek olmaz/ Esrâr-ı sûzın halka beyân eylemek olmaz/ Gencîne-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz."¹⁸¹

Somuncu Baba'nın melâmi meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahaliden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: "... Kendi hakikatini saklamak için Bursa'ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekme yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı."¹⁸²

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁸³ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'î hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûfilerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh- mürid, mürid, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kınanmış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsî hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

181 Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk'ı*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

182 İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 131.

183 Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'îli'l-hakâik fi beyânî selâsili't-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işk'ı*, 202.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî. *Letâifu 'l-i'lâm fî işarâtı ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbî Hucvîrî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynı, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Aynı, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyü Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.

- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep. *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. İstanbul: Akif Yayınları, 2017.
- Ebû Dâvut. *Sünen*. nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamid. 4 Cilt. Mısır, ts.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebu'n-Necib Sühreverdî. *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*. İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzan*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar'aşlı. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986.
- İbn Mâce. *Sünen*. 2 Cilt. Mısır: y.y., 1952.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Silsilenâme-i Celvetiyye*. çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî. *Dîvân*. İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî. *Dîvan*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki. *Sergüzeşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Özköse, Kadir. “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu. 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü’l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. “Somuncu Baba’nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim. “Somuncu Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddîn Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğan vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı. 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü’l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü’l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü’l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami. *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safevîyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsâmuddîn Ebu’l Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku’n-nu’maniyye fî ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. “Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba”. *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen “Zikir Risâlesi” Adlı Eser”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.
- Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü’l-Mürîdîn Adlı Eseri”. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2021.
- Uludağ, Süleyman. “Aşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Kalb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği (Araştırmacı)

Dr., Aksaray Governorship (Researcher), Aksaray/Türkiye

mahmut.ulul@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayramiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmât düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşîd, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasûlullah'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmât gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name "Somuncu Baba" in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Sûfi tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of "malâmât", which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sûfi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical

thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Süfî views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al-hadith al- Arbâin*, *Rissâla al-Dhikr* and *Silâh al-Mürîdin* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), wara', zuhd (ascetism), sıdık (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), du'â (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murîd (disciple), mujâhadah (contentment), riyâda (ascetic), khalwat (seclusion), 'ishq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malâmât (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Süfî tradition. In addition, it is seen that in these works, süfî issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Süfî thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Süfîs who lived before him. Somuncu Baba is one of the Süfîs who carried the concepts that the Süfîs emphasis on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the süfî concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malâmât.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir süfî olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufî kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufî kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihi ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazıları ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbâin*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdin*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdık, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademisi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.

² Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdin Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser", *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M. Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31.

³ Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31).

⁴ Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

⁵ Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

⁶ Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirlî İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

Sildi: M.Sami

Sildi: Serinsu, "

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-İşk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (ö. ?) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekme dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (ö. ?) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtını bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hânkâhî şeyhi Şadi-i Rûmî'den (öl. ?) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hânkâhî'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddin Erdebilî'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddin Erdebilî'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-

⁷ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁸ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁹ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

¹⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

¹¹ Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

¹² Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

¹³ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenan Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi*, 55.

¹⁵ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

¹⁶ İsmâduddin Ebû'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi*, 55.

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

¹⁸ İbrahim Hâs Halveti, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi*, 55.

¹⁹ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

²⁰ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

²¹ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

Açıklamalı [A1]: En azından yaşadığı tahmin edilen YÜZYIL hicri/miladi yazılmalıdır

Açıklamalı [A2]: En azından yaşadığı tahmin edilen YÜZYIL hicri/miladi yazılmalıdır

ı Veli'yi (öl. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Veli ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılış sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: "Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dönünde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı."²⁸ Mersiyede geçen "Berat dönünden" hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de "Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder." diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmilik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Veli silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (öl. 880/1475) aktarması yönüyle İkinci Devre Melâmiyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği

²² Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Veli, Yaşamı Soyı Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluşuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 202, 203.

²³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Veli* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁴ Haririzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâilü'l-hakâik fi beyânü selâsü'l-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 202; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²⁵ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²⁶ Lamîi, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü'l-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 202.

²⁷ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁸ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁹ Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", 138.

³⁰ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

³¹ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

³² Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

³³ Şeyh Hâmid-i Veli, *Risâle fi Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbi*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Veli Taceddin-i Veli ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım..."³⁴ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakiki Baba,³⁵ ikincisi Hasan b. Muhammed Darende'vi tarafından yapılmıştır. Darende'vi'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁶ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadis-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırraha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁷ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydından hareketle *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadis-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve 'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁸ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁹ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Veli Aksarâyî*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı, *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴⁰, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴¹ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevi nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferağ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada da bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacıların ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadis-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olabileceğini söylemekte beis görmüyoruz.

³⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 235b.

³⁵ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³⁶ Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâdı Safeviyye*, 26.

³⁷ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 13a-37a.

³⁸ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

³⁹ Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 31.

⁴⁰ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

⁴¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbaîn, Silâhü'l-Mürîdîn ve Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühhd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden yola çıkarak onun tasavvufi meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamına gelmektedir.⁴² Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: "Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir." Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbe-yi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴³

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risalesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir müşid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. "Gusül ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak" bu şartlardandır.⁴⁴ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁵

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁷

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, "Verâ' makamı şerefli bir makamdır." diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufi görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risalesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde "Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler."⁴⁹ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Divân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

"Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı."⁵⁰

⁴² Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), "tevbe", 156.

⁴³ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

⁴⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁶ Kâşânî, "verâ", 583.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2005), "verâ", 379.

⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

⁴⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

⁵⁰ Kemal Ümmî, *Divân* (Ali Emiri, 41), 102.

Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde verâ' düşünceinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵¹ Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ' kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühhd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵² Serrâc, zühhdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁵³ Kuşeyri, Ebu Osman'ın "Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsemektir."⁵⁴ sözüne nakletmiştir.⁵⁴ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁵

Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhretü bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat/deliye benzer şekilde"⁵⁶ dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkarak ahalinin yoğun tevaccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu tevaccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁸ Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde "İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler."⁵⁹ şeklindeki nasihatle zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. K endisine atfedilen şiirlerden birinde "Birak ey Hâmidâ varı/ Görsem dersin ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz."⁶⁰ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"Kamî ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid."
Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁶¹

Başında tâc idüp ahdi geyûben hırka vü cehdi
Ridâyî hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.⁶²

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: "Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?"⁶³ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühhd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun zühhd anlayışının Serrâc'ın zühhd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühhd anlayışına benzediği görülür.

⁵¹ Somuncu Baba'nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b- 6a.

⁵² Kâşânî, "zühhd", 282.

⁵³ Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

⁵⁴ Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 209.

⁵⁵ Uludağ, "zâhid", 389.

⁵⁶ Budela sıfat: Deliye benzer tavrılı.

⁵⁷ Erünsal, *Abdurrâhman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 204.

⁵⁸ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁵⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁶⁰ Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁶¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁶² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶³ Lamîî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, 360, 361.

⁶⁴ Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁶⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 46.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sūfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Sıddik ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁶

Sıdk kavramı da yine verâ' kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba'nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

*Kodî mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶⁸

3.5. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah'ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁹ Somuncu Baba'nın tevekkül kavramını yine tasavvufî kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*" diyerek taleplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁷⁰ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise "*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*"⁷¹ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşıl- maktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*'da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*"Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı."*⁷²

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sūfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sūfilerin tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehli Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Kuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallah ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır...*" hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

şöyle şerhetmiştir:

⁶⁶ Kâşânî, "sıdk", 328.

⁶⁷ Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁶⁸ "O sâdik, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yararıya yöneldi." Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁹ Uludağ, "tevekkül", 357.

⁷⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁷¹ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁷² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

⁷⁴ Uludağ, "sabır", 302.

⁷⁵ Kâşânî, "sabır", 326.

⁷⁶ Serrâc, *el-Lüma*, 48.

⁷⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

Açıklamalı [A3]: hadislerin kaynağı, hadis literatüründen belirtilmelidir

Sildi: ziyadır...

“... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...”⁷⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Ziyne ve süsü terketmek imanın alametlerinden dir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁷⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kamı ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılu tâcir ki her yükün güher kıldı.”⁸⁰

3.7. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸¹, süfillerce ele alınan kavramlardır. Kuşeyri, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸² Kanaat kavramını Somuncu Baba'ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm”⁸³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çün kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁸⁴

Somuncu Baba'nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmeççilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattır. Bu yönüyle kanaatin, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayı pratik hayatta uygulanabilir şekilde ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyri'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁶ terim olarak bir sufînin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekilde fakirliğin süfillikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁷ Ünlü

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 238a.

⁷⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

⁸⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

⁸¹ Uludağ, “kanaat”, 206.

⁸² Kuşeyri, *er-Risâle*, 246.

⁸³ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁸⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

⁸⁶ Kâşânî, “fakr”, 437.

⁸⁷ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

süfi Süheverdi, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁸

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının süfilere fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol varı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁸⁹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.”⁹⁰ hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile sisle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹¹

Onun tasavvufi düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şörete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer küldi.”⁹²

3.9. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek süfiler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹³ tasavvuf istilahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁴ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gafflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁵ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ahzab Sûresi'nin “Ey inanlar! Allah'ı çok zikredin.”⁹⁶ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.”⁹⁷ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi süfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyri, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁹⁸ Kâşânî zikri “riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet” diye tanımlamıştır.⁹⁹

Süfilere zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atf

⁸⁸ Ebu'n-Necip Süheverdi, *Âdâbü'l-Mürîdin*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

⁸⁹ Sadettin Nühzet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁹⁰ İbni Mâce, *Zühed*, 4.

⁹¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

⁹² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁹³ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikir”, 4/308.

⁹⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁹⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁹⁶ el-Ahzap 33/41.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'l-Risâle, 1995), 3/68.

⁹⁸ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-303.

⁹⁹ Kâşânî, “Zikir”, 248; Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

Sildi: el-

Sildi: a

Sildi: III,

Sildi: z

yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekliliğinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰⁰

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz." diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰¹

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nâfileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek kâidesi üzere bina edilmiştir." diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰²

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayrı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûfilerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamlara gelen dua, terim olarak kulun Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰³ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."¹⁰⁴ ve "De ki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"¹⁰⁵ ayetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁶ "İlahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir."¹⁰⁷ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapılmıştır. Allah iştir ve bilir."¹⁰⁸ ayetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda Zikir Risâlesi adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "Mürîdlerin Silâhü'l-Mürîdîn adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹⁰⁹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdabı, mürid ve

¹⁰⁰ Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, Somuncu Baba, 264.

¹⁰¹ Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, Somuncu Baba, 264.

¹⁰² Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, Somuncu Baba, 264.

¹⁰³ Uludağ, "dua", 111

¹⁰⁴ el-A'raf 7/55.

¹⁰⁵ el-Furkân 25/77.

¹⁰⁶ Şeyh Hâmid, Silâhü'l-Mürîdîn (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/163.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/256. Eserde ayrıca şu âyetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/16, 17, 18.

¹⁰⁹ Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, Somuncu Baba, 267.

Sildi: :

Sildi: a

Sildi: el-

Sildi:)

muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹⁰ En güzel dualar olarak Kur'an'ı Kerim'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Kur'an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sülûflerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

Sildi: s

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹¹

Sülûfler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkün asıl gayesi olan Hakk'a vaslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹²

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riayet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: "*Bizim sülûkümüz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*"¹¹³

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkün kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, "... *Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*"¹¹⁴ hadisini "Hisse" başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

"*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın "Temizlik imanın yarısıdır." sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalarından oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*"¹¹⁵

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûkü görmüş, sülûkün tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufî olarak nefinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁶ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken

¹¹⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

¹¹¹ Uludağ, "Seyr ü sülûk", 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

¹¹² Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

¹¹³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁶ Uludağ, "Şeyh", 334.

Sildi: ş

tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷

Şeyh, mürid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risalesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. "*Müridler, zikir usulünden daha doğru ve daha açık hiçbir usul tutmamıştır.*" diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde "...*Müridin, sevgilisine -ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayih bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*" şeklinde bir soruyla meşayihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁸

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risalesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

"*Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtunun zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtunun zikri, mübeddi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...*"¹¹⁹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. "*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salavat getirir.*"¹²⁰ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²¹

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesine sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risalesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir; "*Meşayih-i kiram hakikatın edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre "Lâ ilâhe illâllah" zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*"¹²²

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risalesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

"*...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya*

¹¹⁷ Uludağ, "Mürid", 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

¹¹⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

¹¹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

¹²⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹²¹ bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273, 274.

¹²² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhlı ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹²³

Somuncu Baba, şeyhin veya mürişidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşıması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Veli'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Veli'nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara'da ne iş üzere olayım?” sorusu üzerine “Burçak ek.” diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁴

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürişid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve mürişid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülükünü tamamlayan kimsedir.¹²⁵

3.13. Mücâhede - Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyri, mücâhede ile ilgili “Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁶ Huevirî, mücâhedenin mücâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁷ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹²⁸ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile islah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³⁰

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sülûklerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.”¹³¹ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³²

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadeleye etmek olduğunu ve onunla mücadele eden en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadis-i Erbâin*'de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.” hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilelere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit olur.”¹³³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet

¹²³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹²⁴ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-İşk'ı*, 203.

¹²⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

¹²⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 193.

¹²⁷ Ali b. Osman Cüllâbî Huevirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

¹²⁸ Kâşânî, “riyâzet”, 277.

¹²⁹ Uludağ, “Mücâhede - Riyâzet”, 259-297.

¹³⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

¹³¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹³² Ulu, *Somuncu Baba*, 277, 278.

¹³³ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdath Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

Sildi: ,

Sildi: Dergah

Sildi: m

Sildi: r

kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufi terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufi terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁴ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁵ Tasavvufi manası ise meleklerin ve insanların muttali olmadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁶ Kuşeyri, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹³⁷

Somuncu Baba, tasavvufi terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeçilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvetanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹³⁸

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucviri, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebinin hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insani hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰ Kuşeyri, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴¹

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılmayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahşini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrail (a.s) akıllı temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrail (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refref teslim etmiştir. Buradan hareketle süfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Süfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴²

Somuncu Baba’nın bir şiirinde “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz”, “Mey-i aşk ile sermestiz”, “Şarâb-ı aşkın çün içtik” ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah’a akılla değil aşkla varılacağına işaret eden sözleri bulunmaktadır. “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz.” diyerek adeta Allah’a aşkla ulaşabileceğini ilan etmiştir.¹⁴³

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. Şerhi Hadis-i Erbaîn adlı eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.”¹⁴⁴ şeklinde şerh etmiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir başka hadisi izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. “Allah Teâlâ, nebisinin

¹³⁴ bk. Halvetiyye.

¹³⁵ Uludağ, “Halvet”, 156.

¹³⁶ Kâşânî, “Halvet”, 234.

¹³⁷ Kuşeyri, *er-Risâle*, 197.

¹³⁸ Ulu, *Somuncu Baba*, 279, 280.

¹³⁹ Hucviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

¹⁴⁰ Uludağ, “Aşk”, 48.

¹⁴¹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 404.

¹⁴² Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹⁴³ Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

¹⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

Sildi: h

Sildi: h

Sildi: a

Sildi: a

lisani ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımin diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Somuncu Baba bu hadisi “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁴⁵ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. “Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.” Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntularından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹⁴⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁸ Kuşeyri, sülflerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁹ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünüleyici durumundadır. Nitekim Kuşeyri, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardandır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “Allah Teâlâ Nebisinin lisani ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımin diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fenâ bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayan arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*” Hisse: “Hayy ve kayyumun zâtı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah’a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah’ın ikramıyla dolmuş, O’nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah’ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah’ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba’nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sülflerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵³ terim olarak Allah’ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁵⁴ Tevhid, sülflerin önemle üzerinde durduğu

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁴⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁴⁷ Uludağ, “fenâ”, 134. İlk harfleri büyük olmalı

¹⁴⁸ Uludağ, “bekâ”, 70.

¹⁴⁹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 160.

¹⁵⁰ Kuşeyri, *er-Risâle*, 160, 161.

¹⁵¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵³ Kâşânî, “tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹⁵⁴ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386.

Biçimlendirdi: Vurgulu

Biçimlendirdi: Vurgulu

kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyri, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁵⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhiden bahsedimştir. Bunlar: Kusûdî tevhid, şühûdî tevhid ve vucûdî tevhiddir.¹⁵⁶

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde "Kelime-i Tevhid" zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı birlemek anlamına gelen "Kelime-i Tevhid" zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁵⁷

Zikir Risâlesi adlı eserinde "Kelime-i Tevhid" zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde tevhidde kısmen değinmiştir. "Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulallah. Allahu Tealâ'yı zikretmek." hadisini "Hisse" başlığı altında "Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır."¹⁵⁸ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sülûflerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sülûflerin tanımlarından "halkın Hakk için tevhidi" yani kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi" şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18. Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah'ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁹ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sülûfler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sülûflerendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi neihâlar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶¹ Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sülûflerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sülûfler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

¹⁵⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386, 387.

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹⁵⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

¹⁵⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹⁵⁹ Uludağ, "kalp", 205.

¹⁶⁰ Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

¹⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁶² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁶³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁶⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁶⁵

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁶⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁶⁷ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁶⁸ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar,¹⁶⁹ melâmetî veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Kuşeyrî, melâmet hususunda *“Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.”* diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷¹

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu

¹⁶² Uludağ, “mârifet”, 205.

¹⁶³ Kâşânî, “mârifet”, 526.

¹⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

¹⁶⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

¹⁶⁶ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289, 290.

¹⁶⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 241.

¹⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 242.

¹⁶⁹ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm*, 539.

¹⁷⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 242.

¹⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 312.

kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷² Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmekçi” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁷³ Ancak Kuşeyri’nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırmasıdır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa’da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî’nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba’nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bülbül gibi ışık ehli figân eylemek olmaz/ Esrâr-ı sızın halka beyân eylemek olmaz/ Gencine-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz.*”¹⁷⁴

Somuncu Baba’nın melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî’nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba’nın kendi halini ahaliden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: “... *Kendi hakikatini saklamak için Bursa’ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı.*”¹⁷⁵

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami’nin açılışı sırasında Emir Sultan’ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa’dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁷⁶ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba’nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur’an ve sünnet yani şer’î hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış süfîlerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi süfîlerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba’nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, süfîlerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan süfîlerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah’tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı önlemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

¹⁷² Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

¹⁷³ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'î*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

¹⁷⁴ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'î*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 131.

¹⁷⁶ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik fi beyânî selâsili't-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'î*, 202.

Sildi: terc..

Sildi: ,

Sildi: rsz

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtü ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyri. *er-Risâle (Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alaşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

Sildi: i

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.

Sildi: t

Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soy Vakaî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.

BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.

BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

Sildi: ,

Cebecioglu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.Evliyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü'l-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evliyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*, İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994.

Sildi: Cemâluddîn

İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.

Sildi: b. Ali el-Ensârî

İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, trsz.

Sildi: , terc..

Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 1994.Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

Açıklamalı [A4]: kaç cilt?

Kemâl Ümmî, *Dîvân*. İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.

Sildi: ,

Kemal Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.

Sildi: ,

Kur'an-ı Kerim Meâlî. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.

La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.

Sildi: ,

M. Kemâleddin Harirîzâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.Mecdi Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.

Sildi: ,

Nev'izâde Atâi. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmilati's-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Sildi: ş

Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Sildi :

Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.

Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.

Şahin, Haşim, "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.

Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.

Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.

Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.

Ulu, Mahmut. "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtin Yolcusu: Somuncu Baba". *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.

Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser". *Neveşir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.

Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.

Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, Ankara: Berikan Yayınları, 2021.

Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.

Yusuf Hakîkî Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

[Metinde editör tarafından yapılan tashihlere benzer düzeltmeler gerekebilir, baştan sonra kontrol edilmesinde fayda var.](#)

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği

Dr., Aksaray Governorship, Aksaray/Türkiye

mahmut.ulul@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendîyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayramîyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasûlullah'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülmüştür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefisini kınamış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name "Somuncu Baba" in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Sûfî tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of "malâmât", which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sûfî tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical

thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sūfī views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al-hadīth al-Arbāʾin*, *Rissāla al-Dhikr* and *Silāh al-Mürīdīn* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), waraʿ, zuhd (ascetism), sıd̄q (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), duʿā (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murīd (disciple), mujāhadah (contentment), riyāda (ascetic), khalwat (seclusion), ʿishq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malāmāt (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Sūfī tradition. In addition, it is seen that in these works, sūfī issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Sūfī thought is the Qurʾan and Sunnah, that is, the Shariʿa provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Sūfīs who lived before him. Somuncu Baba is one of the Sūfīs who carried the concepts that the Sūfīs emphasize on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the sūfī concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malāmāt.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sūfî olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufî kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufî kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihi ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazıları ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbain*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdîn*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı, Eserleri ve Görüşleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtin Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.

² Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser", *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M. Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31).

³ Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31).

⁴ Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadis-i Erbain* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

⁵ Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

⁶ Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (öl. 957/1550'den sonra) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvân* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekme dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (8/14. asır) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtını bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (8/14. asır) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Meccî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddin Erdebilî'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddin Erdebilî'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-

⁷ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Meccî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁸ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-ışk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁹ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

¹⁰ Kemal Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

¹¹ Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

¹² Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

¹³ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁵ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

¹⁶ İsmâduddin Ebû'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

¹⁸ İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda: İstanbul Evliyâları* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁹ Meccî, *Hadâiku's-şakâik*, 74.

²⁰ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

²¹ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

ı Veli'yi (öl. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Veli ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: "Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dönünde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı."²⁸ Mersiyede geçen "Berat dönünden" hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de "Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder." diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sülâhlerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakim bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmilik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Veli silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (öl. 880/1475) aktarması yönüyle İkinci Devr Melâmiyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sülâhlerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği

²² Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Veli, Yaşamı Soyı Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluşuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 202, 203.

²³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Veli* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁴ Haririzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâilü'l-hakâik fi beyâni selâsili'l-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 202; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²⁵ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²⁶ Lamîî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü'l-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 202.

²⁷ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁸ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁹ Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", 138.

³⁰ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

³¹ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

³² Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

³³ Şeyh Hâmid-i Veli, *Risâle fi Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbi*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Veli Taceddin-i Veli ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım..."³⁴ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakiki Baba,³⁵ ikincisi Hasan b. Muhammed Darende'î tarafından yapılmıştır. Darende'î'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁶ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadis-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırraha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁷ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydından hareketle *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadis-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve 'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁸ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁹ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Veli Aksarâyî*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴⁰, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴¹ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevi nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferağ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada da bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadis-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olabileceğini söylemekte beis görmüyoruz.

³⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 235b.

³⁵ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³⁶ Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâdı Safeviyye*, 26.

³⁷ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 13a-37a.

³⁸ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

³⁹ Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 31.

⁴⁰ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüşti Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

⁴¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (Dipnot).

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbaîn, Silâhü'l-Mürîdîn ve Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühhd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden yola çıkarak onun tasavvufi meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamına gelmektedir.⁴² Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: "Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir." Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbe-yi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴³

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir müşid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. "Gusül ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak" bu şartlardandır.⁴⁴ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁵

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁷

Verâ' makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, "Verâ' makamı şerefli bir makamdır." diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riâyet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufi görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde "Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler."⁴⁹ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Divân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

"Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı."⁵⁰

⁴² Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), "Tevbe", 156.

⁴³ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a, 4b.

⁴⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁶ Kâşânî, "Verâ", 583.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabacı Yayınevi, 2005), "Verâ", 379.

⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

⁴⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

⁵⁰ Kemal Ümmî, *Divân* (Ali Emiri, 41), 102.

Sildi: t

Biçimlendirdi: Yazı t'p': İtal'k, Karmaşık Yazı İç'n Yazı T'p': İtal'k

Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde verâ' düşünceinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵¹ Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ' kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühhd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵² Serrâc, zühhdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁵³ Kuşeyri, Ebu Osman'ın "Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir."⁵⁴ Zühhd ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁵

Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhretü bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat/deliye benzer şekilde" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkarak ahalinin yoğun tevaccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu tevaccühten hoşlanmadığını,⁵⁶ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁷ Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde "İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler."⁵⁸ şeklindeki nasihatle zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. K endisine atfedilen şiirlerden birinde "Birak ey Hâmidâ varı/ Görsem dersin ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz."⁵⁹ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"Kamî ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid."
Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁶⁰

Başında tâc idüp ahdi geyûben hırka vü cehdi
Ridâyî hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.⁶¹

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: "Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?"⁶² diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühhd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun zühhd anlayışının Serrâc'ın zühhd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁴ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühhd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

⁵¹ Somuncu Baba'nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b- 6a.

⁵² Kâşânî, "Zühhd", 282.

⁵³ Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

⁵⁴ Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 209.

⁵⁵ Uludağ, "Zâhid", 389.

⁵⁶ Erünsal, *Abdurrâhman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 204.

⁵⁷ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁵⁸ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁵⁹ Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁶⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁶¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶² Lamîî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, 360, 361.

⁶³ Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁶⁴ Serrâc, *el-Lüma'*, 46.

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sâdıq, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Sıddik ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁵

Sıddık kavramı da yine verâ' kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba'nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁶ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdıq olduğunu belirtmiştir:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdıq ne ukbaya nazar kıldı.*⁶⁷

3.5. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah'ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁸ Somuncu Baba'nın tevekkül kavramını yine tasavvufi kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*" diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁶⁹ *Silâhü'l-Müridin* adlı eserinde ise "*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*"⁷⁰ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşıl- maktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*'da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*"Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı."*⁷¹

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyri'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷² şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷³ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁴ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁵ Kuşeyri sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁶

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallah ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır...*"⁷⁷ hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine

⁶⁵ Kâşânî, "Sıddık", 328.

⁶⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁶⁷ "O sâdıq, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yarattığına yöneldi." Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁸ Uludağ, "tevekkül", 357.

⁶⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁷⁰ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Müridin* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁷¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷² Kuşeyri, *er-Risâle*, 254.

⁷³ Uludağ, "Sabır", 302.

⁷⁴ Kâşânî, "Sabır", 326.

⁷⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

⁷⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 266.

⁷⁷ Tirmîzi, "Daavât", 86.

sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...”⁷⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerinden-
dir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah
ona yeter.”⁷⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kam ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assilu tâcir ki her yükün güher kıldı.”⁸⁰

3.7. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸¹, sülferce ele alınan kavram-
lardandır. Kuşeyri, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah
etmiştir.⁸² Kanaat kavramını Somuncu Baba’ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu
yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidâyet olmaya
Ya Rab n’ola halüm benüm”⁸³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁸⁴

Somuncu Baba’nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da
anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa’ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecek-
ken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir.
Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattır. Bu yönüyle kanaatın, nefsin
isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği
üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekilde ele almıştır.
Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgula-
ması kavramın Kuşeyri’nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba’nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadis şerh eder-
ken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere
onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak
şeklinde tanımlanırken⁸⁶ terim olarak bir sufînin Allah’tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah’ın oldu-
ğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sülflikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁷ Ünlü
süfî Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 238a.

⁷⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

⁸⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

⁸¹ Uludağ, “Kanaat”, 206.

⁸² Kuşeyri, *er-Risâle*, 246.

⁸³ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁸⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

⁸⁶ Kâşânî, “Fakr”, 437.

⁸⁷ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayat Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

Açıklamalı [A1]: Hadis literatüründen kaynağı gösterilmeli, bulunamadı ise Kütüb-i Sitte veya Tis'a'da bulunamadı yazılmalıdır.

sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁸

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sūflerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁸⁹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.”⁹⁰ hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹¹

Onun tasavvufi düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhre daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁹²

3.9. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sūfler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹³ tasavvuf istilahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁴ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁵ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ahzab Sûresi'nin “Ey İnananlar! Allah'ı çok zikredin.”⁹⁶ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.”⁹⁷ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi sūfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁹⁸ Kâşânî zikri “riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaşılan en büyük ibadet” diye tanımlamıştır.⁹⁹

Sūflerin zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân 191. âyete atf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli rabbinin

⁸⁸ Ebu'n-Necip Süheverdî, *Âdâbü'l-Mürîdin*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Bütüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

⁸⁹ Sadettin Nühzet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁹⁰ İbni Mâce, “Zühd”, 4.

⁹¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁹² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁹³ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrîm, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “Zikr”, 4/308.

⁹⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Günöğdü vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “Zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁹⁶ el-Ahzap 33/41.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 3, 68. [CİLT/Sayfa şeklinde 3/68 yazılmalı.](#)

⁹⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

⁹⁹ Kâşânî, “Zikir”, 248, Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

Sildi: i

Sildi: Suresi

Sildi: a

Sildi: z

Sildi: z

Biçimlendirdi: Vurgulu

koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰⁰

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslâm ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz." diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰¹

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'i diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir." diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰²

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayıracı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de süfîlerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamalara gelen dua, terim olarak kulun Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰³ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."¹⁰⁴ ve "De ki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"¹⁰⁵ âyetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren âyetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁶ "İlahımız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir."¹⁰⁷ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir."¹⁰⁸ âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda Zikir Risâlesi adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahîh senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "Mürîdlerin Silâhi" adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın âyet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla da edebileceğini kaydetmiştir.¹⁰⁹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı âyetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve

¹⁰⁰ Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, Somuncu Baba, 264.

¹⁰¹ Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, Somuncu Baba, 264.

¹⁰² Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, Somuncu Baba, 264.

¹⁰³ Uludağ, "Dua", 111

¹⁰⁴ el-A'râf 7/55.

¹⁰⁵ el-Furkân 25/77.

¹⁰⁶ Şeyh Hâmid, Silâhü'l-Mürîdîn (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/163.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/256. Eserde ayrıca şu âyetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/16, 17, 18.

¹⁰⁹ Şeyh Hâmid, Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, Somuncu Baba, 267.

Sildi: ayet

Sildi: ayet

Sildi: ayet

Sildi: ayet

Sildi: (

Sildi:)

muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹⁰ En güzel dualar olarak Kur'an'ı Kerim'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Kur'an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sülûflerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹¹

Sülûfler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkün asıl gayesi olan Hakk'a vaslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹²

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: "*Bizim sülûkümüz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*"¹¹³

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkün kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, "... Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kur-taramaz."¹¹⁴ hadisini "Hisse" başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

"*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissaletü vesselamın "Temizlik imanın yarısıdır." sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalarından oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*"¹¹⁵

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkün tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufî olarak nefsinde fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁶ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken

¹¹⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

¹¹¹ Uludağ, "Seyr ü Sülûk", 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

¹¹² Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

¹¹³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁶ Uludağ, "Şeyh", 334.

Açıklamalı [A2]: Hadis literatüründen kaynağı gösterilmeli, bulunamadı ise Kütüb-i Sitte veya Tis'a'da bulunamadı yazılmalıdır.

tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷

Şeyh, mürişid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risalesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. "*Müridler, zikir usulünden daha doğru ve daha açık hiçbir usul tutmamıştır.*" diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde "...*Müridin, sevgilisine -ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayih bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*" şeklinde bir soruyla meşayihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁸

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risalesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

"*Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtunun zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtunun zikri, mübeddi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...*"¹¹⁹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. "*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salavat getirir.*"¹²⁰ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²¹

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürişid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risalesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir; "*Meşayih-i kiram hakikatin edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre "Lâ ilâhe illâllah" zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*"¹²²

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risalesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

"*...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya*

¹¹⁷ Uludağ, "Mürid", 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

¹¹⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

¹¹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

¹²⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹²¹ bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273, 274.

¹²² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhlı ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir...”¹²³

Somuncu Baba, şeyhin veya müşşidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşıması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Veli'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Veli'nin şeyhiyle vedalaşırken: “Ankara'da ne iş üzere olayım?” sorusu üzerine “Burçak ek.” diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁴

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, müşşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve müşşid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülükünü tamamlayan kimsedir.¹²⁵

3.13. Mücâhede - Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyri, mücâhede ile ilgili “*Tasavvufi sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*” şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁶ Huevirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁷ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹²⁸ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile islah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³⁰

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sülûklerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*”¹³¹ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³²

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadis-i Erbâin*'de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*” hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefs-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit olur.*”¹³³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet

¹²³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹²⁴ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-İşk'ı*, 203.

¹²⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

¹²⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 193.

¹²⁷ Ali b. Osman Cüllâbî Huevirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

¹²⁸ Kâşânî, “Riyâzet”, 277.

¹²⁹ Uludağ, “Mücâhede - Riyâzet”, 259-297.

¹³⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

¹³¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹³² Ulu, *Somuncu Baba*, 277, 278.

¹³³ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdath Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

Açıklamalı [A3]: Hadis literatüründen kaynağı gösterilmeli, bulunamadı ise Kütüb-i Sitte veya Tis'a'da bulunamadı yazılmaktadır.

kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁴ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁵ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁶ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹³⁷

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeçilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvetanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹³⁸

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvîrî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebinin hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insani hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴¹

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahşini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cibrîl (a.s) akıllı temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cibrîl (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle süfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Süfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴²

Somuncu Baba’nın bir şiirinde “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz”, “Mey-i aşk ile sermestiz”, “Şarâb-ı aşkın çün içtik” ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düştünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah’a akılla değil aşkla varılabileceğine işaret eden sözleri bulunmaktadır. “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rûşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz.” diyerek adeta Allah’a aşkla ulaşabileceğini ilan etmiştir.¹⁴³

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı “Zıyre’i ve susu terk etmek imanın a’lemelerindedir” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakî makamına erişir ve sabır ile olursa dünya susune karşı Allah ona yeter. *Batınını takva ile susle ve Mevlânın cemalinden elbise giy.*”¹⁴⁴ şeklinde serh etmiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir başka hadisi izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. “Allah Teâlâ, nebisinin

¹³⁴ bk. Halvetiyye.

¹³⁵ Uludağ, “Halvet”, 156.

¹³⁶ Kâşânî, “Halvet”, 234.

¹³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

¹³⁸ Ulu, *Somuncu Baba*, 279, 280.

¹³⁹ Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 367.

¹⁴⁰ Uludağ, “Aşk”, 48.

¹⁴¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

¹⁴² Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹⁴³ Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

¹⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

lisani ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığım diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Somuncu Baba bu hadisi “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁴⁵ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. “Ümmetim içinde beni sevmek konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.” Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹⁴⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁸ Kuşeyrî, sülûflerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁹ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünlüyeici durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “Allah Teâlâ Nebisinin lisani ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığım diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Zikir yapan ile yapmayan arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.” Hisse: “Hayy ve kayyumun zâtı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfatın ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah’a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah’ın ikramıyla dolmuş, O’nun ikramıyla sonsuzluğu tanımıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah’ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah’ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba’nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sülûflerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵³ terim olarak Allah’ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁵⁴ Tevhid, sülûflerin önemle üzerinde durduğu

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁴⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁴⁷ Uludağ, “Fenâ”, 134.

¹⁴⁸ Uludağ, “Bekâ”, 70.

¹⁴⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

¹⁵⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

¹⁵¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵³ Kâşânî, “Tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹⁵⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

Açıklamalı [A4]: HADİSLER için hadis literatüründen kaynağı gösterilmeli, bulunamadı ise Kütüb-i Sitte veya Tis’a’da bulunamadı yazılmalıdır.

Açıklamalı [A5]: Hadis literatüründen kaynağı gösterilmeli, bulunamadı ise Kütüb-i Sitte veya Tis’a’da bulunamadı yazılmalıdır.

kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyri, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhiddir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁵⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufî gelişmeler hususunda üç türlü tevhiden bahsedimştir. Bunlar: Kusûdî tevhid, şühûdî tevhid ve vucûdî tevhiddir.¹⁵⁶

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı birlemek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁵⁷

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde tevhidde kısmen değinmiştir. “*Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ'yı zikretmek.*” hadisini “Hisse” başlığı altında “*Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.*”¹⁵⁸ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sülûflerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sülûflerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18. Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah'ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁹ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sülûfler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sülûflerendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi neihâlar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶¹ Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sülûflerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sülûfler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

¹⁵⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386, 387.

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹⁵⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

¹⁵⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹⁵⁹ Uludağ, “Kalp”, 205.

¹⁶⁰ Süleyman Uludağ, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

¹⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

Açıklamalı [A6]: Hadis literatüründen kaynağı gösterilmeli, bulunamadı ise Kütüb-i Sitte veya Tis'a'da bulunamadı yazılmalıdır.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sùfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁶² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁶³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁶⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁶⁵

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁶⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmamakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁶⁷ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁶⁸ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar,¹⁶⁹ melâmeti veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Kuşeyrî, melâmet hususunda *“Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.”* diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷¹

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu

¹⁶² Uludağ, “Mârifet”, 205.

¹⁶³ Kâşânî, “Mârifet”, 526.

¹⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

¹⁶⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

¹⁶⁶ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289, 290.

¹⁶⁷ Uludağ, “Melâmet”, 241.

¹⁶⁸ Uludağ, “Melâmet”, 242.

¹⁶⁹ Kâşânî, “Melâmetiyye”, 539.

¹⁷⁰ Uludağ, “Melâmet”, 242.

¹⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 312.

kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷² Somuncu Baba zaman zaman "Deli Ekmekçi" ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁷³ Ancak Kuşeyri'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırmasıdır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: "*Bülbül gibi ışık ehli figân eylemek olmaz/ Esrâr-ı süzün halka beyân eylemek olmaz/ Gencîne-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz.*"¹⁷⁴

Somuncu Baba'nın melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahalden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: "... Kendi hakikatini saklamak için Bursa'ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı."¹⁷⁵

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁷⁶ Gördüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'î hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış süfîlerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi süfîlerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, süfîlerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan süfîlerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kınamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı önlemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

¹⁷² Sanı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

¹⁷³ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

¹⁷⁴ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 131.

¹⁷⁶ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik fi beyânî selâsili'l-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 202.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî. *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtü ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyri. *er-Risâle (Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Aışan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.

Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyu Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No.4491.

BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

BOA, Osmanlı Arşivi. [E.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.

BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.

Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.

Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.

Dikici, Recep. *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. İstanbul: Akif Yayınları, 2017.

Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Ebu'n-Necip Sühreverdî. *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.

Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.

Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

Evliyâ Çelebi. *Seyahatname*. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.

Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.

Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü'l-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Hocazâde Ahmed Hilmi. *Evliyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*. İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994.

İbrahim Hâş Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.

İsmail Hakkı Bursevî. *Silsilenâme-i Celvetiyye*. çev. Rahmi Serin. İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.

Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

Kemâl Ümmî. *Dîvân*. İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.

Kemal Ümmî. *Dîvan*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.

Kur'an-ı Kerim Meâlî. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.

La'lizâde Abdülbâki. *Sergüzeşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.

M. Kemâleddin Harîrizâde. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.

Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.

Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.

Nev'izâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Sildi: İstanbul,

Sildi: ,

Sildi: ,

Sildi: E

Sildi: 5 Cilt,

Sildi: ,

Sildi: ,

Sildi :

Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Sildi :

Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.

Sildi :

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.

Sildi :

Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında". *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.

Sildi :

Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Sildi :

Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğan vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.Şeyh Hâmid-i Velî. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.Şeyh Hâmid-i Velî. *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.Şimşek, Selami. *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.

Sildi :

Taşköprülülzâde İsmâduddin Ebu'l-Hayr Ahmed. *ey-Şakâiku'n-nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Öz- manlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayınları, 2007.Ulu, Mahmut. "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtin Yolcusu: Somuncu Baba". *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser". *Neveşir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.

Sildi :

Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2021.Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.Yusuf Hakîkî Baba. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

Sn. Yazar,

Tasavvuf bilim dalı, Temel İslam Bilimlerinde yer alır. Bu bilim alanında yazılan bir makalede hadis kaynaklarının doğrudan görülmesi gerekir AKTARIM uygun değildir. Metinde yer alan hadisleri, hadis kaynaklarından görmeniz, kontol etmeniz ve Arapça kaynağı kaynak göstermeniz önemlidir. Buko-nudabir hadis uzmanından da görüş alabilirsiniz. Her çeviri bir yorumdur. Arapça kaynağı görmeden akademik bir makalede çeviriyi aktarım ile kullanmak uygun değildir. Editör

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufi Kavramlar

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği | Dr., Aksaray Governorship, Aksaray/Türkiye

mahmut.ulu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden iribatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufi görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufi görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşîd, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marîfet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınıp şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufi meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufi düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullah'ın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilere sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kınanmış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hämîd-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hämîd-i Wali, better known by the name "Somuncu Baba" in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Süfî tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of "malâmât", which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Süfî tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Süfî views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al-hadith al- Arbaîn*, *Risâla al-Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), wara', zuhd (ascetism), sıdıq (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), du'â (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murîd (disciple), mujâhadah (contentment), riyâda (ascetic), khalwat (seclusion), 'ishq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malâmât (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Süfî tradition. In addition, it is seen that in these works, süfî issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Süfî thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Süfîs who lived before him. Somuncu Baba is one of the Süfîs who carried the concepts that the Süfîs emphasis on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the süfî concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul, and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malâmât.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hämîd-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir süfî olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufî kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufî kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihi ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış²

¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hämîd-i Veli Hayatı, Eserleri ve Görüşleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkibeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtin Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademik Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.

² Mahmut Ulu, "Şeyh Hämîd-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; Mahmut Ulu, "Şeyh Hämîd-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M. Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31).

bazılarında ise tasavvufi düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadis-i Erbaîn*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdîn*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufi görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazısı doğrudan tespit edilen, bazısı ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mucâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-ışk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (öl. 957/1550'den sonra) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İnan'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekme dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (8/14. asır) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (8/14. asır) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhı'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun

³ Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31.

⁴ Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

⁵ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

⁶ Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

⁷ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuûs*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akççek (İstanbul: Huzur Yayinevi, 2016); 884; Mehmed Mecdi Efendi, *Hadâiku'ş-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁸ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-ışk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁹ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

¹⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

¹¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

¹² Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SA.MD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

¹³ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁵ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

¹⁶ İsmâduddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

Sildi: Süleymaniye Kütüphanesi

Sildi: Süleymaniye Kütüphanesi

iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtin ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdîye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulursa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebilî'nin (ö. 735/1334) oğlu Sadreddîn Erdebilî'nin (ö. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (ö. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılış sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Divân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dönünde ol fazil bu menzilden sefer kıldı.”²⁸ Mersiyede geçen “Berat dönünden” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*'de “Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'î iş'âr eder.” diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan süflilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakîl bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini

¹⁸ İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁹ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

²⁰ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

²¹ Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

²² Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyu Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 202-203.

²³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁴ Harîrîzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²⁵ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²⁶ Lamîî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 202.

²⁷ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁸ Kemal Ümmî, *Divân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁹ Osmânîzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, 138.

³⁰ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

Hacı Bayrâm-ı Veli silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (ö. 880/1475) aktarması yönüyle İkinci Devre Melâmiyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sülûlilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım..."³⁴ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakiki Baba,³⁵ ikincisi Hasan b. Muhammed Darende'vi tarafından yapılmıştır. Darende'vi'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁶ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırâha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁷ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydından hareketle *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadîs-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynakta zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Akсарâyi" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddin b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁸ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Akсарaylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında keetebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Akсарaylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁹ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir keetebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Akсарâyi*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki keetebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴⁰,

³¹ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

³² Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

³³ Şeyh Hâmid-i Veli, *Risâle fi Zikri Kelime-i La İllâhe İllallah*, Manisa İl Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbi*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Veli Taceddîn-i Veli ve Evrâdları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

³⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 235b.

³⁵ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³⁶ Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

³⁷ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 13a-37a.

³⁸ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

³⁹ Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 31.

⁴⁰ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

Esmâü'l-Müellifin ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴¹ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevi nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istisna tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olabileceğini söylemekte beis görmüyoruz.

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürîd, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden yola çıkarak onun tasavvufi meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamlarına gelmektedir.⁴² Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sülûlce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbe-yi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴³

Sûfilere önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımını doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir mürşid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. “Gusûl ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak” bu şartlardandır.⁴⁴ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁵

3.2. Verâ'

⁴¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (Dipnot).

⁴² Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifü'l-İlâm fî İşarâti ehlil-İlhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), “Tevbe”, 156.

⁴³ Ebu Nâsr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a-4b.

⁴⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

Sildi: Milli

Sildi: d

Sildi: Kamil

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁷

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, "*Verâ' makamı şerefli bir makamdır.*" diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riâyet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde "*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*"⁴⁹ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiği kaydetmiştir:

"*Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.*"⁵⁰

Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde verâ' düşüncesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵¹ Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ' kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühhd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵² Serrâc, zühhdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatin başı şeklinde tarif etmiştir.⁵³ Kuşeyri, Ebu Osman'ın "*Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*" sözünü nakletmiştir.⁵⁴ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁵

Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhreti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat/deliye benzer şekilde" dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanımlanmış, adeta sırrı ortaya çıkararak ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu teveccühten hoşlanmadığını,⁵⁶ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁷ Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.*"⁵⁸ şeklindeki nasihatleriyle zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. K endisine atfedilen şiirlerden birinde "*Bırak ey Hâmidâ var! Görsem dersin ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*"⁵⁹ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"*Kamî ol şeyhümüz hâmid, said-i müttakî, zâhid.*"

⁴⁶ Kâşânî, "Verâ", 583.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), "Verâ", 379.

⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma*, 44.

⁴⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

⁵⁰ Kemâl Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵¹ Somuncu Baba'nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

⁵² Kâşânî, "Zühhd", 282.

⁵³ Serrâc, *el-Lüma*, 45.

⁵⁴ Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 209.

⁵⁵ Uludağ, "Zâhid", 389.

⁵⁶ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 204.

⁵⁷ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilî'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁵⁸ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁵⁹ Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁶⁰

*Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi
Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.⁶¹*

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: “Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?”⁶² diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁴ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Sıddık ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁵

Sıdk kavramı da yine verâ’ kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba’nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁶ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdık olduğunu belirtmiştir:

*Kodî mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdık ne ukbaya nazar kıldı.⁶⁷*

3.5. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah’ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁸ Somuncu Baba’nın tevekkül kavramını yine tasavvufî kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*” diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁶⁹ *Silâhü’l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “*Ancak Allah’a tevekkül ettim.*”⁷⁰ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşıl- maktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*’da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çün kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁷¹*

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyri’nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*’de sûfilerin

⁶⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁶¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶² Lamîî, *Nefâhat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü’l-Hâs*, 360-361.

⁶³ Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁶⁴ Serrâc, *el-Lüma*, 46.

⁶⁵ Kâşânî, “Sıdk”, 328.

⁶⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁶⁷ “O sâdık, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yaraticıya yöneldi.” Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁸ Uludağ, “tevekkül”, 357.

⁶⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁷⁰ Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirlî İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁷¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷² şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷³ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁴ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁵ Kuşeyri sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁶

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi ve l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır..."⁷⁷ hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerh etmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlere ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar..."⁷⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği "Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerindedir."⁷⁹ hadisini "Kim muhabbet-elbisesini giyer fakr-makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yer-ter."⁸⁰ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

"Kamî ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assulu tâcir ki her yükün güher kıldı."⁸¹

3.7. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸², süflerce ele alınan kavramlardır. Kuşeyri, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸³ Kanaat kavramını Somuncu Baba'ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

"Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidâyet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm"⁸⁴

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

"Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızık çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı."⁸⁵

⁷² Kuşeyri, *er-Risâle*, 254.

⁷³ Uludağ, "Sabır", 302.

⁷⁴ Kâşânî, "Sabır", 326.

⁷⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

⁷⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 266.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 5/342.

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 238a.

⁷⁹ Süleyman b. Es'âş Ebü Davud, *Sünen* (Mısır: y.y., ts), "Tereccül", 2 akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 155.

⁸⁰ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 241a.

⁸¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

⁸² Uludağ, "Kanaat", 206.

⁸³ Kuşeyri, *er-Risâle*, 246.

⁸⁴ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁸⁵ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

Sildi: bir diğer hadis olan

Sildi: t

Sildi: .

Sildi: .

Sildi: I-IV,

Sildi: /

Sildi: (

Sildi:)

Somuncu Baba'nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattır. Bu yönüyle kanaatin, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁷ terim olarak bir sufînin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sülûlele aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁸ Ünlü süfî Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁹

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sülûflerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁹⁰

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerindedir.”⁹¹ hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâlinde elbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹²

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mâl u mîlkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁹³

3.9. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sülûfler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹⁴ tasavvuf istilahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁵ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel

⁸⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

⁸⁷ Kâşânî, “Fakr”, 437.

⁸⁸ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁸⁹ Ebu'î-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

⁹⁰ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁹¹ Ebü Davud, “Tereccül”, 2 akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 155.

⁹² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

⁹³ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁹⁴ İbn Manzûr Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâr-ı Sâdir, 1994), “Zikir”, 4/308.

⁹⁵ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğan vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

Sildi: t.

Sildi: (

Sildi:)

isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁶ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ahzab Sûresi'nin "Ey İnananlar! Allah'ı çok zikredin."⁹⁷ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde "Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin."⁹⁸ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi süfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyri, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasil olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁹⁹ Kâşânî zikri "riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaştıran en büyük ibadet" diye tanımlamıştır.¹⁰⁰

Sûfîlerin zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân 191. âyete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli rabbinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rûkû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰¹

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslâm ihسان ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz." diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰²

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'i diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir." diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayrırcı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûfîlerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamlara gelen dua, terim olarak kulun Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁴ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmeyiz."¹⁰⁵ ve "Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"¹⁰⁶ âyetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "Sîlâhü'l-Mürîdin" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir

⁹⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, "Zikir", 393; Reşat Öngören, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁹⁷ el-Ahzap 33/41.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/68.

⁹⁹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-303.

¹⁰⁰ Kâşânî, "Zikir", 248, Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

¹⁰¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰⁴ Uludağ, "Dua", 111

¹⁰⁵ el-A'raf 7/55.

¹⁰⁶ el-Furkân 25/77.

eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren âyetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁷ “*İlahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir.*”¹⁰⁸ “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir.*”¹⁰⁹ âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan “*Silâhü'l-Mürîdîn*” adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda *Zikir Risâlesi* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

“*Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.*” Nitekim “*Mürîdlerin Silâhü'l-Mürîdîn adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.*” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın âyet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹¹⁰

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı âyetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹¹ En güzel dualar olarak Kur'an'ı Kerim'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Kur'an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sülûflerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhi yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹²

Sülûfler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vuslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹³

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'i hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “*Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*”¹¹⁴

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, “... *Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*”¹¹⁵ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

“*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın “Temizlik*

¹⁰⁷ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/163.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/256. Eserde ayrıca şu âyetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/16-17-18.

¹¹⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

¹¹¹ Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

¹¹² Uludağ, “Seyr ü Sülûk”, 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

¹¹³ Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 5/342.

imanın yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzel-liklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve şehevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.”¹¹⁶

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûkü görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikir dilden düşürme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufi olarak nefsinde fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁷ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pir gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁸

Şeyh, mürşid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risâlesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. “*Müridler, zikir usulünden daha doğru ve daha açık hiçbir usul tutmamıştır.*” diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde “...*Müridin, sevgilisine -ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihın bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*” şeklinde bir soruyla meşayihın, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁹

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısmlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassut müridin zikri; ruhun ve hâfinin zikri ise müntehi müridin zikridir...”¹²⁰

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.*”¹²¹ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat

¹¹⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁷ Uludağ, “Şeyh”, 334.

¹¹⁸ Uludağ, “Mürid”, 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

¹¹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

¹²⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

¹²¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²²

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülükünü tamamlamaya çalışırken mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülük yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risalesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: "*Meşayih-i kiram hakikatın edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre "Lâ ilâhe illâllah" zikrini ilâç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*"¹²³

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risalesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

"...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbanî ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir..."¹²⁴

Somuncu Baba, şeyhin veya mürşidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşıması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçimlidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Veli'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçimmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Veli'nin şeyhiyle vedalaşırken: "*Ankara'da ne iş üzere olayım?*" sorusu üzerine "*Burçak ek.*" diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁵

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve mürşid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülükünü tamamlayan kimsedir.¹²⁶

3.13. Mücâhede - Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülük yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyri, mücâhede ile ilgili "*Tasavvufî sülûkün başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*" şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁷ Hucviri, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁸ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitme, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹³⁰ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³¹

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın

¹²² bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273-274.

¹²³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹²⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹²⁵ Erinsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'î*, 203.

¹²⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

¹²⁷ Kuşeyri, *er-Risâle*, 193.

¹²⁸ Ali b. Osman Cüllâbi Hucviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

¹²⁹ Kâşânî, "Riyâzet", 277.

¹³⁰ Uludağ, "Mücâhede - Riyâzet", 259-297.

¹³¹ Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: “Az ye-sinler, az konuşunlar. Avamın arasına az karışınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.”¹³² O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³³

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadis-i Erbâin*'de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. “*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.*”¹³⁴ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilelere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefis-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹³⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücadele ve riyâzet kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁶ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁷ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olmadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁸ Kuşeyri, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzletli vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹³⁹

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeççilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹⁴⁰

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebinin hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insani hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹⁴¹ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴² Kuşeyri, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴³

¹³² Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹³³ Ulu, *Somuncu Baba*, 277-278.

¹³⁴ İbnî Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizan* (Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986), 2/246.

¹³⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

¹³⁶ bk. Halvetiyye.

¹³⁷ Uludağ, “Halvet”, 156.

¹³⁸ Kâşânî, “Halvet”, 234.

¹³⁹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 197.

¹⁴⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 279-280.

¹⁴¹ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

¹⁴² Uludağ, “Aşk”, 48.

¹⁴³ Kuşeyri, *er-Risâle*, 404.

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akılı temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴⁴

Somuncu Baba'nın bir şiirinde "Biz ol uşşâk-ı serbâzüz", "Mey-i aşk ile sermestiz", "Şarâb-ı aşkın çün içtik" ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah'a akılla değil aşkla varılacağına işaret eden sözleri bulunmaktadır. "Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz." diyerek adeta Allah'a aşkla ulaşabileceğini ilan etmiştir.¹⁴⁵

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı "Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerindendir."¹⁴⁶ hadisini "Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâlinde elbise giy."¹⁴⁷ şeklinde şerh etmiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir başka hadisi izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. "Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir."¹⁴⁸ Somuncu Baba bu hadisi "Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırursa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir."¹⁴⁹ şeklinde şerh ederken bir diğer hadis in şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. "Ümmetim içinde beni sevmek konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır."¹⁵⁰ Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: "Aleyhissalatü vesselâmdan ümmeti içindeki O'nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O'na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah'ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasında girerler."¹⁵¹

3.16. Fenâ - Bekâ

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun filini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁵² Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁵³ Kuşeyri, sûfilerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁵⁴ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünlüycisi durumundadır. Nitekim Kuşeyri, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁵

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba'nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. Yukarıda da yer verilen hadiste şöyle buyrulmuştur: "Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine

¹⁴⁴ Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹⁴⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

¹⁴⁶ Ebû Davud, "Tereccül", 2 akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 155.

¹⁴⁷ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

¹⁴⁸ Nizameddin el-Hasan b Muhammed b Hüseyin el-Kâmi en-Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416), 1/486.

¹⁴⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁵⁰ Ahmed b Hanbel, "Müsned", II/417.

¹⁵¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁵² Uludağ, "Fenâ", 134.

¹⁵³ Uludağ, "Bekâ", 70.

¹⁵⁴ Kuşeyri, *er-Risâle*, 160.

¹⁵⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 160, 161.

Sildi: t.

Sildi: (

Sildi:).

gelir.”¹⁵⁶ Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fenâ bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵⁷

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayan arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*”¹⁵⁸ Hisse: “Hayy ve kayyumun zâtı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵⁹

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah’a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah’ın ikramıyla dolmuş, O’nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah’ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah’ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba’nın bu düşüncesinin tasavvufi mana olarak diğer sûflerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁶⁰ terim olarak Allah’ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁶¹ Tevhid, sûflerin önemle üzerinde durduğu kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyri, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk’ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk’ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhiddir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah’ın bir olduğuna hükmetmesi ve O’nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁶² Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhiden bahsedimıştır. Bunlar: Kusûdî tevhid, şuhûdî tevhid ve vucûdî tevhiddir.¹⁶³

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah’ı birlemek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁶⁴

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde tevhidde kısmen değinmiştir. “Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulallah. Allahu Tealâ’yı zikretmek.”¹⁶⁵ hadisini “Hisse” başlığı altında “Allah’a en iyi yaklaşılacak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yaklaşılacak yollardan en uygun yol Allah’ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.”¹⁶⁶ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûflerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûflerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir

¹⁵⁶ Nizameddin el-Hasan b Muhammed b Hüseyin el-Kâmi en-Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur’ân ve Regâibu'l-Furkân*, 1/486.

¹⁵⁷ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵⁸ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *El-Câmiu’s-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Daâvât/66.

¹⁵⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁶⁰ Kâşânî, “Tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹⁶¹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386.

¹⁶² Kuşeyri, *er-Risâle*, 386, 387.

¹⁶³ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹⁶⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

¹⁶⁵ Ebu Abdullah Muhammed İbn Mâce, *Sünen*, 1-2, (Mısır: y.y., 1952), “Edeb”_53 akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 148.

¹⁶⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

Sildi: .

Sildi: i

Sildi: .

Sildi: rs.

Sildi: /

Sildi: .

demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi" şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18. Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah'ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁷ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtin ameller olarak nitelmiş ve bâtin amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁸

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. "Lâ ilâhe illallah" zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶⁹ Gördüğü gibi Somuncu Baba'nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufi olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁷⁰ kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁷¹ Kuşeyri, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁷² Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefsinin kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁷³

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havâtırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarşa marifetin tadımı alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

"Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde katı olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havâtırı, yani

¹⁶⁷ Uludağ, "Kalp", 205.

¹⁶⁸ Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

¹⁶⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

¹⁷⁰ Uludağ, "Mârifet", 205.

¹⁷¹ Kâşânî, "Mârifet", 526.

¹⁷² Kuşeyri, *er-Risâle*, 398.

¹⁷³ Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

*Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.*¹⁷⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlanmış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmamakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁷⁵ olan melâmetin tasavvufi manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁷⁶ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;¹⁷⁷ melâmeti veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarihini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁸

Kuşeyri, melâmet hususunda “*Muhabetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.*” diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷⁹

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁸⁰ Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmekçi” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁸¹ Ancak Kuşeyri'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırılmamıştır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bülbül gibi işk ehli figân eylemek olmaz/ Esrâr-ı sûzın halka beyân eylemek olmaz/ Gencine-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz.*”¹⁸²

Somuncu Baba'nın melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmail Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahalden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: “... Kendi hakikatini saklamak için Bursa'ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı.”¹⁸³

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁸⁴ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

¹⁷⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289-290.

¹⁷⁵ Uludağ, “*Melâmet*”, 241.

¹⁷⁶ Uludağ, “*Melâmet*”, 242.

¹⁷⁷ Kâşânî, “*Melâmetiyye*”, 539.

¹⁷⁸ Uludağ, “*Melâmet*”, 242.

¹⁷⁹ Kuşeyri, *er-Risâle*, 312.

¹⁸⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

¹⁸¹ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

¹⁸² Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

¹⁸³ İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 131.

¹⁸⁴ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik fi beyânî selâsili'l-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 202.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufi düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'î hükümler ile Rasullullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilere önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûfilere iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufi kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûfilere önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilere aittir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kınanmış ve kalbi hüzünlülmüştür. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufi düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceleri paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

Sildi:

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî. *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtü ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyri. *er-Risâle (Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alaşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyu Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No.4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [E.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioglu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep. *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. İstanbul: Akif Yayınları, 2017.
- Süleyman b. Es'âş Ebû Dâvut. *Sünen*. 4 Cilt. nş. M. Muhyiddin Abdülhamid. Mısır, ts.
- Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *El-Câmiu's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Abdullah Muhammed İbni Mâce. *Sünen*, 2 Cilt, Mısır: yrs., 1952.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebu'n-Necip Sühreverdî. *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mürâtü'l-Işkı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- İbni Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzan*. Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986.
- Hoca Sadettin Efendî. *Tâcü'l-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*. İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Silsilenâme-i Celvetiyye*. çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi. *Kefî'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî. *Dîvân*. İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî. *Dîvan*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki. *Sergüzeşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrizâde. *Tibyânü vesâ'il-l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku'ş-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçipek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'izâde Atâi. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti'ş-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Nizameddin el-Hasan b Muhammed b Hüseyin el-Kâmî en-Nisâbüri. *Garâibu'l-Kur'an ve Regâibu'l-Furkân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefine-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu. 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türki*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı. 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdin (Evrâd Hamîdüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdin*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdin*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Şerhi Hadis-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami. *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayınları, 2007.

- Ulu, Mahmut. "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba". *Folklor Akademik Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı Eserleri ve Görüşleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2021.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîki Baba. *Şerhi Hadîs-i Erbâin*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

4. EDİTÖR SON KARARI

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Abdullah Demir

Rol: Editör

E-posta: abdillahdemir@hotmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ, KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALI

Karar Tarihi: 11-03-2022

Karar: Kabul Edildi

ESKİYENİ

Eskiyeni

İngilizce Dil Editörü Makale İnceleme Formu

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden
Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Dil Editörü 13

Mart 2022

Makalenin başlığı İngilizce açısından uygun mu?

- Uygundur.

Makalenin özeti İngilizce açısından uygun mu?

- Uygundur, bu şekli ile yayımlanabilir.

Makalenin anahtar kelimeleri, İngilizce imla açısından doğru yazılmış mı?

- Uygundur, bu şekli ile yayımlanabilir.

Dil editörü olarak üzerinde düzeltme yaptığınız makale metnini, ek dosya olarak DergiPark sistemine eklediniz mi?

- Evet

İngilizce metin tashih mi edilmeli, baştan mı çevrilmelidir?

- Tashih edilmesi yeterlidir.

Diğer

- Metin üzerinde yapılan değişikliklerin kabul edilmesi, dikkat çekilen hususların kontrol edilmesi ve eksikliklerin tamamlanması gerekir. Bunlar yapıldıktan sonra yayınlanmaya uygun olur.

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden

Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Mahmut Ulu

Dr., Aksaray Valiliği (Araştırmacı)

Dr., Aksaray Governorship (Researcher), Aksaray/Türkiye

mahmut.ulu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3030-0827

Öz

Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sûfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşebendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşîd, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınıp şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulallahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilere aittir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kinamış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir.

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name "Somuncu Baba" in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya, and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayram-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of "malâmât" (taking blame), which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical

Sildi: I

Sildi: T

Sildi: T

Sildi: A

Sildi: â

Sildi: Ve

Sildi: Sufi Concepts

Sildi: â

Sildi: Ve

Sildi: he

Sildi: Sufi

Sildi: E

Sildi: â

Sildi: Ve

Açıklamalı [A1]: bu tür önemli Arapça kavramların İngilizce yazımında parantez içinde İngilizce anlamının yazılması önemli. taking blame olarak tercüme ettim ama emin değilim, kontrol etmeniz iyi olur...

Sildi: â

Sildi: a

Biçimlendirdi: Yazı t'p': İtal'k, Karmaşık Yazı İç'n Yazı T'p': İtal'k

Sildi: Sufi

Sildi:

Sildi: In t

Sildi: Sufi ...views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al-hadith al-'arba'in Sharh-i Hadisi Arbain... Ris* ... [1]

Biçimlendirdi: Yazı t'p': İtal'k, Karmaşık Yazı İç'n Yazı T'p': İtal'k

Sildi: a

Biçimlendirdi: Yazı t'p': İtal'k, Karmaşık Yazı İç'n Yazı T'p': İtal'k

Sildi: â... al-Muü...î...î... and the information in the sources. These concepts are tawba repentance ... [2]

Açıklamalı [A2]: bu kavramın İngilizce literatürde kullanılan karşılığının yazılması iyi olur.

Sildi: zuhd (ascetism..., sıdğ (truth), tawakkul (trust in God), sabr patience ... [3]

Açıklamalı [A3]: kanaat ifadesinin Arapçası bu şekilde mi? devamında mücahede kavramı tekrar kullanılıyor? ikisi aynı mı farklı mı???

Sildi: way faring... shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murid (disciple), mujahade...ujahadah (self-mortification), riyāda riyada ... [4]

Açıklamalı [A4]: bu kavramın İngilizce literatürdeki anlamından emin olabilir misiniz, bu şekilde tercüme ettim ama literatürde bu şekilde mi kullanılıyor emin değilim, kontrol etmeniz iyi olur..

Açıklamalı [A5]: kalp marifet ifadesini soul olarak mı tercüme ediyorsunuz? tasavvuf literatüründe bu şekilde mi kullanılıyor???

Açıklamalı [A6]: bu tür önemli Arapça kavramların İngilizce yazımında parantez içinde İngilizce anlamının yazılması önemli. taking blame olarak tercüme ettim ama emin değilim, kontrol etmeniz iyi olur...

Sildi: malāmāt... It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba are ...s in accordance with the meanings used in the dictionary and Süfi Sufi ...radition. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühüd, sıdğ, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülük, şeyh, mürşid, mürid, mücahede, riyāzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir.... Ayrıca bu eserlerde tasavvufi melekeler nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. ...n addition, it is seen that in these works, süfi mystical ...ssues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Süfi Sufi thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Rasulullah's ...rophet's understanding of [5]

Sildi:

thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Süfi views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al-hadith al-'arba'in*, *Risāla al-Dhikr* and *Silāh al-Murīdīn* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), warā, zuhd (ascetism), sıdğ (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), mujahadah (contentment), faqr (poverty), dhikr (praise), duā (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murīd (disciple), mujāhadah (self-mortification), riyāda (ascetic), khalwat (seclusion), 'ishq and muhabbat (love and affection), bada' (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malāmāt (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Süfi tradition. In addition, it is seen that in these works, süfi issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable aspect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Süfi thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Süfis who lived before him. Somuncu Baba is one of the Süfis who carried the concepts that the Süfi emphasized, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the süfi concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul and because of those who had his share of worldly goods He condemned his soul, and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known, and preferred the way of hiding like a malāmāt.

Keywords: Sufizm, Shaykh Hâmid-i Veli, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr.

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir süfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufi kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufi kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Onunla ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihî ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazılarında ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadis-i Erba'in*, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdîn*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiir ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazıları doğrudan tespit edilen, bazıları ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühüd, sıdğ, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülük, şeyh, mürşid, mürid, mücahede, riyāzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Veli Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademik Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.

² Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser", *Neveşir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikir Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M.Sami Yıldız vd., (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31.

³ Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikir Risâlesi Hakkında", 1-31.

⁴ Şeyh Hâmid-i Veli, *Şerhi Hadis-i Erba'in* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

⁵ Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

⁶ Şeyh Hâmid-i Veli, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirlî İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-İşk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (ö. ?) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvân* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "Somunlar müminler, Somunlar müminler." diyerek ekmeğe dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (ö. ?) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhiri ve bâtını bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiye Hankâhî şeyhi Şadî-i Rûmî'den (ö. ?) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiye Hankâhî'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirlerdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyüddin Erdebilî'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddin Erdebilî'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-

⁷ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁸ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmlığının Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁹ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

¹⁰ Kemal Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

¹¹ Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

¹² Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6.

¹³ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁵ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

¹⁶ İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

¹⁸ İbrahim Hâs Halveti, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocaazâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁹ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, 74.

²⁰ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

²¹ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

ı Veli'yi (ö. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Veli ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Divân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: "Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat dönünde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı."²⁸ Mersiyede geçen "Berat dönünden" hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de "Tâc-ı ârifin terkibi târih-i intikâlleri olan 815/1412'i iş'âr eder." diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkisi olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Veli'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmilik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Veli silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (ö. 880/1475) aktarması yönüyle Melâmiyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği

²² Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Veli, Yaşamı Şoyu Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19; Adana'da buluşuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 202, 203.

²³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Veli* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁴ Haririzâde M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâilü'l-hakâik fi beyâni selâsili'l-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 202; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²⁵ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²⁶ Lamîî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü'l-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkâ*, 202.

²⁷ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁸ Kemal Ümmî, *Divân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁹ Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, "Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", 138.

³⁰ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

³¹ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Veli ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

³² Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

³³ Şeyh Hâmid-i Veli, *Risâle fi Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar* (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâdı Safeviyye* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Veli, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbi*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Veli (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Veli Taceddîn-i Veli ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

gibi kendi adını da "... Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa El Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu duaya mazhar olabilmek için bu isteklere uyarak böyle bir risale hazırladım..."³⁴ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakiki Baba,³⁵ ikincisi Hasan b. Muhammed Darende'vi tarafından yapılmıştır. Darende'vi'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁶ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadis-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırraha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁷ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydından hareketle *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadis-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî" ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁸ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.³⁹ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında "*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Veli Aksarâyî*" ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırmaz mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴⁰, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴¹ Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevi nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferağ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Veli kaydıyla yer alsada da bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadis-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olduğunu söylemekte beis görmüyoruz.

³⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 235b.

³⁵ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³⁶ Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdi ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

³⁷ Yusuf Hakiki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 13a-37a.

³⁸ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

³⁹ Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 31.

⁴⁰ bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüşü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

⁴¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (dipnot).

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn, Silâhü'l-Mürîdîn ve Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen bazı kavramlar bulunmaktadır. Doğrudan veya dolaylı olarak onun tasavvufi düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşîd, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden yola çıkarak onun tasavvufi meselelere nazari ve şekli yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamlarına gelmektedir.⁴² Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbe-yi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifleri mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴³

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir müşîd-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. “Gusûl ve normal abdestli olmak, emrise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak” bu şartlardandır.⁴⁴ Buradan anlaşıldığı kadıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁵

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin yanında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁷

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Verâ' makamı şerefli bir makamdır.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ'ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Bu manalar üzerine Somuncu Baba'nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riayet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufi görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde “*Açlıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*”⁴⁹ şeklindeki tavsiyesiyle verâ' anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

“*Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.*”⁵⁰

⁴² Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayınları, 2004), “tevbe”, 156.

⁴³ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2)*, 4a, 4b.

⁴⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁶ Kâşânî, “verâ”, 583.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), “verâ”, 379.

⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

⁴⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2)*, 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

⁵⁰ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

Somuncu Baba'nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî'nin yukarıdaki şiirinde verâ' düşünce-cesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵¹ Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ' kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen zühhd, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵² Serrâc, zühhdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah'a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatin başı şeklinde tarif etmiştir.⁵³ Kuşeyri, Ebu Osman'ın "Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir." sözünü nakletmiştir.⁵⁴ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁵

Somuncu Baba'nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhreti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa'ya varınca kendini gizlemiş, Askerî'nin ifadesiyle sokaklarda "budela sıfat/deliye benzer şekilde"⁵⁶ dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkarak ahalinin yoğun tevaccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu tevaccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁸

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

"Kamî ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid."
Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.⁵⁹

Başında tâc idüp ahdi geyûben hırka vü cehdi
Ridâyî hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.⁶⁰

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bunun yanında, "İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler."⁶¹ şeklindeki nasihatıyla zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürünlü taraf sizindir demesi üzerine: "Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?"⁶² diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühhd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Kendisine atfedilen şiirlerden biride "Bırak ey Hâmidâ varı/ Görsem dersin ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz."⁶⁴ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur. Bu yönüyle onun zühhd anlayışının Serrâc'ın zühhd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin zühhd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

⁵¹ Somuncu Baba'nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b- 6a.

⁵² Kâşânî, "zühhd", 282.

⁵³ Serrâc, *el-Lüma'*, 45.

⁵⁴ Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 209.

⁵⁵ Uludağ, "zâhid", 389.

⁵⁶ Budela sıfat: Deliye benzer tavrılı.

⁵⁷ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 204.

⁵⁸ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁵⁹ Kemâl Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁶⁰ Kemâl Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶¹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁶² Lamîî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, 360, 361.

⁶³ Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁶⁴ Kadir Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁶⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 46.

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sâdk, sûfilere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Sıddik ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselerdir.⁶⁶

Sıdk kavramı da yine verâ' kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba'nın sıddıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıddıklardandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

*Kodı mahlûkı ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶⁸

3.5. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah'ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁹ Somuncu Baba'nın tevekkül kavramını yine tasavvufi kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında "*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.*" diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁷⁰ *Silâhü'l-Müridin* adlı eserinde ise "*Ancak Allah'a tevekkül ettim.*"⁷¹ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşılabilir. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*'da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*"Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedu rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı."*⁷²

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Kuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "*Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziyi doldurur ve sübhanallahi ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır*" hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlilerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine

⁶⁶ Kâşânî, "sâdk", 328.

⁶⁷ Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁶⁸ "O sâdik, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yaratıcıya yöneldi." Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁹ Uludağ, "tevekkül", 357.

⁷⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁷¹ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Müridin* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁷² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

⁷⁴ Uludağ, "sabır", 302.

⁷⁵ Kâşânî, "sabır", 326.

⁷⁶ Serrâc, *el-Lüma*, 48.

⁷⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsi arzuların köleliğinden özgür kılar...”⁷⁸

Ayrıca aynı eserde yer verdiği bir diğer hadis olan “Ziyne ve süsü terketmek imanın alametlerinden-dir.” hadisini “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter.”⁷⁹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“Kam ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assilu tâcir ki her yükün güher kıldı.”⁸⁰

3.7. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸¹, sūfilerce ele alınan kavramlardır. Kuşeyri, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸² Kanaat kavramını Somuncu Baba’ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

“Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidayet olmaya
Ya Rab n’ola halüm benüm”⁸³

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çun kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁸⁴

Somuncu Baba’nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa’ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattır. Bu yönüyle kanaatin, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekilde ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyri’nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba’nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadis şerh eden fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁶ terim olarak bir sufînin Allah’tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah’ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sūflikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁷ Ünlü sūfî Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye

⁷⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 238a.

⁷⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 241a.

⁸⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

⁸¹ Uludağ, “kanaat”, 206.

⁸² Kuşeyri, *er-Risâle*, 246.

⁸³ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

⁸⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

⁸⁶ Kâşânî, “fakr”, 437.

⁸⁷ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁸⁸

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının süflerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı
Göricek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁸⁹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Ziyet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.”⁹⁰ hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batnını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹¹

Onun tasavvufi düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁹²

3.9. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek süfler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹³ tasavvuf istilahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁴ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaffet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁵ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. el-Ahzab Sûresi'nin “Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin.”⁹⁶ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.”⁹⁷ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi süfi müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyri, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitlerde kul, zikirle memurdur, der.⁹⁸ Kâşânî zikri “riyâzetin en önemli esası ve kulu rabbine yaklaşıran en büyük ibadet” diye tanımlamıştır.⁹⁹

Süflerin zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yataarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân Suresi 191. ayete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli

⁸⁸ Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdin*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Bütüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

⁸⁹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁹⁰ İbni Mâce, *Zühd*, 4.

⁹¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁹² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁹³ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “zikir”, 4/308.

⁹⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁹⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁹⁶ el-Ahzap 33/41.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), III, 68.

⁹⁸ Kuşeyri, *er-Risâle*, 301-303.

⁹⁹ Kâşânî, “zikir”, 248, Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

rabbinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şühûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰⁰

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, "Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslam ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz." diyerek zikir bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰¹

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak "kelime-i tevhid" cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'i diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de "Lâ ilâhe illallah" zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra "Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir." diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰²

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikirin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayıracı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de süflerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamlara gelen dua, terim olarak kulun Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰³ Kur'an'ı Kerim'de "Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."¹⁰⁴ ve "Deki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?"¹⁰⁵ ayetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren ayetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁶ "İlahımız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahimdir."¹⁰⁷ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O hâlde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah ışıttır ve bilir."¹⁰⁸ ayetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan "Silâhü'l-Mürîdîn" adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda *Zikir Risâlesi* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

"Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Kur'an'dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır." Nitekim "Mürîdlerin Silâhı" adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın ayet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹⁰⁹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur'an'dan bazı ayetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve

¹⁰⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰³ Uludağ, "dua", 111

¹⁰⁴ el-A'raf 7/55.

¹⁰⁵ el-Furkân 25/77.

¹⁰⁶ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/163.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/256; (Eserde ayrıca şu ayetler de geçmektedir: el-Bakara 2/257; el-Âl-i İmrân 3/16, 17, 18).

¹⁰⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹⁰ En güzel dualar olarak Kur'an'ı Kerim'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Kur'an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sûfilerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹¹

Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vaslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹²

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'i hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: "*Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nâfileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.*"¹¹³

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, "... *Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*"¹¹⁴ hadisini "Hisse" başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

"*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissalatü vesselamın "Temizlik imanın yarısıdır." sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlenden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*"¹¹⁵

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'i hükümlere riayet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufî olarak nefinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁶ Mürşid ise yine benzer anlamlara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken

¹¹⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

¹¹¹ Uludağ, "Seyr ü sülûk", 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

¹¹² Büşra Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme", *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

¹¹³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹¹⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

¹¹⁶ Uludağ, "şeyh", 334.

tasavvufî olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufî olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷

Şeyh, mürişid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risâlesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. "*Müridler, zikir usulünden daha doğru ve daha açık hiçbir usul tutmamıştır.*" diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde "...*Müridin, sevgilisine -ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşayihün bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?*" şeklinde bir soruyla meşayihün, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁸

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

"*Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhîrin zikri, bâtunın zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfînin zikri. Bunlardan zâhîr ve bâtunın zikri, mübeddi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hâfînin zikri ise müntehi müridin zikridir...*"¹¹⁹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. "*Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muhammed'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir.*"¹²⁰ Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazretî Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²¹

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürişid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesine sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risâlesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: "*Meşayih-ı kiram hakikatîñ edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre "Lâ ilâhe illâllah" zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*"¹²²

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

"*...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazretî Allah, ergenlik dönemiñe kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya*

¹¹⁷ Uludağ, "mürid", 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

¹¹⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

¹¹⁹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

¹²⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹²¹ bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273, 274.

¹²² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

*kalbin marifetlere uyanması, ya Rabbani ruhla ya da melekle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir..."*¹²³

Somuncu Baba, şeyhin veya mürişidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşınması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Veli'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Veli'nin şeyhiyle vedalaşırken: "Ankara'da ne iş üzere olayım?" sorusu üzerine "Burçak ek." diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁴

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürişid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve mürişid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülükünü tamamlayan kimsedir.¹²⁵

3.13. Mücâhede, Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyri, mücâhede ile ilgili "Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır." şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁶ Hucviri, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁷ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹²⁸ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³⁰

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sülûflerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risalesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: "Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsunlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar."¹³¹ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³²

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele eden en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadis-i Erbâin*'de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. "Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır." hadisini "Hisse" başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: "Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefsi emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit olur."¹³³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsanî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet

¹²³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹²⁴ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-İşk'ı*, 203.

¹²⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

¹²⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 193.

¹²⁷ Ali b. Osman Cüllâbî Hucviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 264.

¹²⁸ Kâşânî, "riyâzet", 277.

¹²⁹ Uludağ, "mücâhede - riyâzet", 259-297.

¹³⁰ Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

¹³¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹³² Ulu, *Somuncu Baba*, 277, 278.

¹³³ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbâin* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁴ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁵ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁶ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹³⁷

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinerek ekmeçilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvetanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹³⁸

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin sebebinin hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insani hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah’ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴¹

Mutasavvıflar, akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahşini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cibrîl (a.s) akıllı temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cibrîl (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle süfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Süfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴²

Somuncu Baba’nın bir şiirinde “Biz ol uşşâk-ı serbâzüz”, “Mey-i aşk ile sermestiz”, “Şarâb-ı aşkın çün içtik” ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah’a akılla değil aşkla varılabileceğine işaret eden sözleri bulunmaktadır. “*Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz.*” diyerek adeta Allah’a aşkla ulaşabileceğini ilan etmiştir.¹⁴³

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı “*Ziynet ve süsü terketmek imanın alametlerindedir.*” hadisini “*Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batnını takva ile süsle ve Mevlanın cemalinden elbise giy.*”¹⁴⁴ şeklinde şerh etmiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir başka hadisi izahında Allah’ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. “*Allah Teâlâ, nebisinin*

¹³⁴ bk. Halvetiyye.

¹³⁵ Uludağ, “halvet”, 156.

¹³⁶ Kâşânî, “halvet”, 234.

¹³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

¹³⁸ Ulu, *Somuncu Baba*, 279, 280.

¹³⁹ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

¹⁴⁰ Uludağ, “aşk”, 48.

¹⁴¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

¹⁴² Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹⁴³ Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

¹⁴⁴ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-b.

lisani ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığığın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Somuncu Baba bu hadisi “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fena bulur, O’nda beka bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁴⁵ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir. “Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.” Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntularından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹⁴⁶

3.16. Fenâ - Bekâ

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun filini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁸ Kuşeyrî, sülflerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁹ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünlüycisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimsede güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁰

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ-bekâ kavramlarına yer verir. “Allah Teâlâ Nebisinin lisani ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığığın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.” Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fenâ bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktül yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵¹

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. Bu husus mezkûr eserinde yer verdiği hadis ve izahında şu şekilde yer alır: “Rasulullah (s.a.v) dedi ki: *Zikir yapan ile yapmayanın arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibidir.*” Hisse: “Hayy ve kayyumun zâtı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zâtı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zâtı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵²

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah’a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah’ın ikramıyla dolmuş, O’nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah’ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah’ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba’nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sülflerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵³ terim olarak Allah’ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁵⁴ Tevhid, sülflerin önemle üzerinde durduğu

¹⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁴⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁴⁷ Uludağ, “fenâ”, 134.

¹⁴⁸ Uludağ, “bekâ”, 70.

¹⁴⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

¹⁵⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160, 161.

¹⁵¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵² Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵³ Kâşânî, “tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹⁵⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyri, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁵⁵ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhiden bahsedmiştir. Bunlar: Kusûdî tevhid, şühûdî tevhid ve vucûdî tevhididir.¹⁵⁶

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı bilmek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁵⁷

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde tevhidde kısmen değinmiştir. “*Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ'yı zikretmek.*” hadisini “Hisse” başlığı altında “*Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırmacı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.*”¹⁵⁸ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir merteye olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedeni veya ruhi kuvvetlerini kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûfilerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûfilerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O'nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18. Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah'ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁹ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sûfiler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar. Allah'ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁰

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûfilerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba'nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefsalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶¹ Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûfilerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sûfiler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah'ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

¹⁵⁵ Kuşeyri, *er-Risâle*, 386, 387.

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹⁵⁷ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

¹⁵⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

¹⁵⁹ Uludağ, “kalp”, 205.

¹⁶⁰ Süleyman Uludağ, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

¹⁶¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

3.19. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûfilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁶² kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁶³ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁶⁴ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefisini kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁶⁵

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

*“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”*¹⁶⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁶⁷ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁶⁸ Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;¹⁶⁹ melâmeti veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Kuşeyrî, melâmet hususunda *“Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.”* diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷¹

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu

¹⁶² Uludağ, “mârifet”, 205.

¹⁶³ Kâşânî, “mârifet”, 526.

¹⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

¹⁶⁵ Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

¹⁶⁶ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289, 290.

¹⁶⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 241.

¹⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 242.

¹⁶⁹ Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtu ehli'l-ihâm*, 539.

¹⁷⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 242.

¹⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 312.

kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷² Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmekçi” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁷³ Ancak Kuşeyri’nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırılmamıştır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa’da iken onun budela-sıfat yürüdüğüünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî’nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba’nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bülbül gibi ışık ehli figân eylemek olmaz/ Esrâr-ı sûzin halka beyân eylemek olmaz/ Gencîne-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz.*”¹⁷⁴

Somuncu Baba’nın melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî’nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba’nın kendi halini ahaliden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: “... *Kendi hakikatini saklamak için Bursa’ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı.*”¹⁷⁵

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami’nin açılışı sırasında Emir Sultan’ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa’dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁷⁶ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba’nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur’an ve sünnet yani şer’î hükümler ile Rasullullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûfilerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba’nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıklardan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüzünlülmüştür. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah’tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı önlemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

¹⁷² Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

¹⁷³ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk'ı*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

¹⁷⁴ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk'ı*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, terc. Rahmi Serin, (İstanbul: Pamuk Yayınları, trsz.), 131.

¹⁷⁶ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik fi beyânü selâsili't-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-Işk'ı*, 202.

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtü ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle (Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyri Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Aışan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyü Vakfı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [E.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. Akif Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâci'ü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evlîyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*, İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 4. Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1994.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- İsmâil Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, terc.. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, trsz.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî, *Dîvân*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibyânü vesâ'ilü'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Meedî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmi. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'izâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti's-şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Veli Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Ali Çavuşoğlu, 206-223, Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim, "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/377-378, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğan vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdî ve Evrâd-ı Safeviyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâduddin Ebu'l-Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtin Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser". *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, Ankara: Berikan Yayınları, 2021.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.



19/03/2022

YAYIN KURULU KARARLARI

Karar-1

Eskiyeeni (1306-6218) dergisinin 20 Mart 2022 tarihli 46'ncı sayısında hakem değerlendirmesinde geçen aşağıda belirtilen makalelerin yayımlanmasına karar verilmiştir.

Üniversitelerdeki Bilimsel Yayıncılığın Kalite Süreçlerindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme	Araştırma Makalesi	Rifat TÜRKEL
Oryantalistlerin Mâtürîdîlik Algısı: Ulrich Rudolph ve Angelika Brodersen Örneği	Araştırma Makalesi	Mehmet Akif CEYHAN
Nidâ'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnançında Nidâ ve Takiyye Uygulaması	Araştırma Makalesi	Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN
Şintoizm'deki Tanrı İnançının Japon Sosyal Yaşamına Etkisi	Araştırma Makalesi	Halil İbrahim ŞENAVCU
Değerlerin Doğasına Dair Üç Mesele: Güç, İrade Eylem	Araştırma Makalesi	Emrullah KILIÇ
Plotinos Felsefesinde Sudur ve Hipostaz Sisteminin Düzeni Üzerine	Araştırma Makalesi	Hüseyin AYDOĞAN
ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ: BİLGİ TANIMI BAĞLAMINDA HÜSÂM ÇELEBİ'NİN HATİBZÂDE TENKİDİ	Araştırma Makalesi	Mustafa Bilal ÖZTÜRK
İBN KEMÂL'İN VÜCÛD RİSÂLESİ'NİN ALİ NİHAD TARLAN TARAFINDAN YAPILAN OSMANLICA TERCÜME EŞLİĞİNDE İNCELENMESİ	Araştırma Makalesi	Mustafa Salim GUVEN
el-Müsülü'l-Akliyyetü'l-Eflâtûniyye İsimli Eser Bağlamında Vücûd-Vâcib Özdeşliğinin Kanıtlarının İncelenmesi	Araştırma Makalesi	Muhammed BEDİRHAN
Mûsikî Nazariyatı Tarihinin Keşfedilmemiş Bir Siması: Allâme Kutbuddîn Şîrâzî	Araştırma Makalesi	Sema DİNÇ, Ahmet ÇAKIR

Siyasî İkbâl Uğruna Hadis Uydurma Teşebbüsü: Halife el-Mu‘tazid-Billâh Örneği	Araştırma Makalesi	Mustafa TANRIVERDİ
Kur’ân’ın Müheyminliğinde İlâhî Vahiilerin Korunmuşluğu Üzerine	Araştırma Makalesi	Aslan ÇITIR
Besmelenin Sûre Muhtevasıyla Yorumu: Ömer Nesefî ve Bikâî’nin Yaklaşımı	Araştırma Makalesi	Ali KAYA
Âhirete Ait Ödül ve Cezanın Kur’ân’da İsim ve Fiil Cümlesiyle İfade Edilmesi	Araştırma Makalesi	Bekir YILDIRIM
Şeyh Hâmid-i Velî’ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar	Araştırma Makalesi	Mahmut ULU
Religion in the Age of Digitalization: From New Media to Spiritual Machines	Kitap İncelemesi	Hesna Serra AKSEL

Karar-2

Hakem değerlendirmesinden geçen aşağıdaki belirtilen makalelerin ise 20 Eylül 2022 tarihli 47'nci sayıda yayımlanmasına karar verilmiştir.

Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi?: Kant’ın, Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri	Araştırma Makalesi	Hümeyra ÖZTURAN, Fatıma GÜNER
Muhammed Âbid el-Câbirî’nin ‘Üç Bilgi Sistemi Teorisi’ Üzerine Eğitimsel Bir Analiz	Araştırma Makalesi	Fatih İPEK
Ayrıık Beyin Vakalarından Teslise Yol Çıkar mı?	Araştırma Makalesi	Aykut Alper YILMAZ
Osmanlı Hukukunun Afgan Hukukuna Etkisi: Ceza ve Medeni Kanunları Örneği	Araştırma Makalesi	Mehterhan FURKANI
The Meanings of the Preposition "Bel" in the Qur’ân and the Problem of Its Translation into Turkish	Araştırma Makalesi	Servet DEMİRBAŞ

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden**Eserlerdeki Tasavvufî Uavramlar****Mahmut Ulu † Sorumlu Ya2arf/Corresponding Author**

Dr., Aksaray Valiligi

Dr., Aksaray Governorship, Aksaray/Türkiye

mahmut.ululu@hotmail.com † ORCID: 0000-0002-3030-0827

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)**Abstract**

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9ffif5th century, is a very important name in terms of Anatolian Sufi tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Uhalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malâmât”, which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sufi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sufi views, have been emphasized within the framework of his works named *SHARH AF- HADİTH AF- ARBAİN*, *RİSSÂFE AF-DHİBR* and *SİFÂH AF-MÜRİDİN* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), wara', Zuhd (ascetism), sıdık (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), du'â (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murid (disciple), mujâhadah (contentment), riyâda (ascetic), khalwat (seclusion), 'ishq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malâmât (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Sufi tradition. In addition, it is seen that in these works, sufi issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable as-

Yayın † Published: 20 Mart/March 2022

Uabul † Accepted: 20 Mart/March 2022

Geliş † Received: 05 Ocak/January 2022

Değerlendirme † Teer Review: Dış Bagımsız † Externally teer-reviewed.

Hakem Raporları † Teer Review Reports: ...

Atıf † Citation: Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Uavramlar = Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)”, *Ksbiyeni* 46 (Mart/March 2022), 369-400. <https://doi.org/10.37697/feskiyeni.1053726>

© Mahmut Ulu † CC BY-NC 4.0 Attribution-NonCommercial 4.0 International

pect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Sufi thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the trophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Sufis who lived before him. Somuncu Baba is one of the Sufis who carried the concepts that the Sufis emphasis on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the sufi concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malâmât.

Ueywords

Sufiizm, Şaykh Hâmid-i Wali, Somuncu Baba, Ascetizm, Dhikr

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Uavramlar

Ö2

Daha çok "Somuncu Baba" adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9ffı5. asrın tanınmış sülfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Uendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmiyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen (*erhi HADİS-i KRBAİN, LiBİR Risâfesi ve SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, Zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, Zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürişid, mürid, mücâhede, riyâ2et, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazârî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Uur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullah'ın hayat anlayışı oluştur-

maktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûflerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûflerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûflilerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, Zühhd hayatını tercih etmiştir. Uendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsinin kınanmış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gözlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Uelimeler

Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühhd, Lîkir

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufî kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufî kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihî ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken^{fi} bazılarında onun eserlerinin değerlendirilmesi yapılmış² bazılarında ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen (*erhi HADİS-i KRBAİN*⁴, *LİBİR RİSÂFES*⁵ ve *SİFÂHÜ'f-MÜRİDİN*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazıları doğrudan tespit edilen, bazıları ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, Zühhd, sıdk, tevekkül, sabır,

^{fi} Ahmed Akgündü2, *Arçiv Befgeferi İçtında Somuncu Baba ve Neseb-i Âfisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih TABAAT, Arçiv ve YASMAFAR KİŞENİNDE (eyh HÂMİD-i YEFİ HAYATİ KSERFERİ VE GÖRÜÇFERİ* (Ankara: Berikan Yayınları, 202fi) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet YAKİT İSÂM ANSİSİFOPEDİSİ* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37f377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Lâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *FoİSfor AKADEMİ Dergisi* (202fi), 4f3, 452-463.

² Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *MİFFİ ÜÜTTÜR ARAÇTIRMAFART Dergisi* 5ffi (202fi), fi35-fi46; a.mlf., "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Lîkir Risâlesi Adlı Eser", *NEVÇEHİR HAST BEBTAÇ YEFİ ÜNİVERSİTESİ SBK Dergisi* fiifiHacı Bektaş Veli Özel Sayısı (202fi), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Uelime-i Tevhid Lîkri Risâlesi Hakkında", *1. UFUSFARARAST AKSARAY SEMPOZYUMU*, ed. M. Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve ÜÜTTÜR Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merke2i Yayını, 20fi7), fi-3fi.

³ Ulu, *SOMUNSU BABA*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Uelime-i Tevhid Lîkri Risâlesi Hakkında", fi-3fi.

⁴ Şeyh Hâmid-i Velî, (*erhi HADİS-i KRBAİN* (İstanbul: Süleymaniye Üütüphanesi, Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

⁵ Şeyh Hâmid-i Velî, *LİBİR RİSÂFESİ* (Manisa: Manisa II Halk Üütüphanesi, İyene2âde Uıtaplığı, 8fi2).

⁶ Şeyh Hâmid-i Velî, *SİFÂHÜ'f-MÜRİDİN* (İstanbul: Süleymaniye Üütüphanesi, İ2mirli İsmail Hakkı Uoleksiyonu, fi5fi0).

kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşşid, mürid, mücâhede, riyâ2et, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Uavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Uavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

fi. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 8fi5 ffi4fi2), kaynakların ekserisine göre Uayserî'de doğmuştur.⁷ Ancak *MİR'ÂTÜ'f-tçß* müellifi Abdurrahman el-Askerî (öl. 957 ffi550'den sonra) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksi2in İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Uaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Uemal Ümmî'nin (öl. 879 ffi475) *DİVAN* adlı eserinde "Abdullah" olarak^{fi0} kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.^{fi1} Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.^{fi2} Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "*SomunfAr müminfer, SomunfAr müminfer.*" diyerek eklemek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.^{fi3}

Hem Zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayü2 eden ve bu yönüyle "Zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Uayserî (8 ffi4. asır) ile yapmıştır.^{fi4} İlk eğitimini tamamladıktan sonra Zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş^{fi5} Bayezidiyye Hankâhı şeyhi Şadî-i Rûmî'den (8 ffi4. asır) ders almıştır.^{fi6} Buhususa

⁷ Molla Câmî, *Nefahâtü'f-üns min hadArâti'f-Buds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Hu2ur Yayınevi, 20fi6), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *HADÂİSÜ'Ç-ÇABÂİS*, ha2. Abdulkadir Ö2can (İstanbul: Çağrı Yayınları, fi989), 74; Hoça Sadettin Efendi, *TÂSÜ't-TEVÂRİH*, ha2. İsmet tarmaksı2oglu (İstanbul: Uültür Bakanlığı Yayınları, fi979), 5f79; La'li2âde Abdülbâki, *SergüŒet* (İstanbul: Süleymaniye Uütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), fi28a.

⁸ İsmail Erol Erünsal, *XY-XYI. Astr Bayrâmi MEFÂMİFİGINİN UAYNABFARTNDAN ABDURRAHMAN ef-AsSerî'nin MÜR'ÂTÜ'f-IÇßT* (Ankara: Türk Tarih Uurumu Basım Evi, 2003), fi03, fi04.

⁹ Şinasi Çoruh, *Kmir Sufran* (İstanbul: Tercüman Ga2etesi Yayınları, ts.), fiifi.

^{fi0} Uemal Ümmî, *DİVAN* (İstanbul: Süleymaniye Uütüphanesi, Ali Emiri, 4fi), fi0fi.

^{fi1} Uemâl Ümmî, *DİVAN* (İstanbul: Bayezid Devlet Uütüphanesi, 3357), 73b.

^{fi2} Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 449fi; Osmanlı Arşivi (BOA), [IE.EV], No. 66, Gömlek No. 7fi22; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. fi, Gömlek No. 6).

^{fi3} Sarı Abdullah Efendi, *SemerÂtÜ'f-fuÂd*, çev. Yakub Uenân Necef2âde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, fi967), 252.

^{fi4} Akgündü2, *Arçiv Befgeferi İçgtnda Somunsu Baba ve Neseb-i Âfisi*, 55.

^{fi5} Mehmet Ali Aynî, *TASAVVUF TARIHI* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 20fi9), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37f377.

^{fi6} İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülü2âde, eç- (*AŞÂİSÜ'N-Nu'mÂNİYYE fi UFEMÂİ'd-Devfeti'f-OSMÂNİYYE (OsmAnft Bifginferi)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İ2 Yayıncılık, 2007), 35; Akgündü2, *Arçiv Befgeferi İçgtnda Somunsu Baba ve Neseb-i Âfisi*, 55.

deginen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiye Hankâhı'nda bir şeyhin hi2metine girdiğini kaydetmiştir.^{fi7} Uaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.^{fi8} Mecdî, onun 2âhir ve bâtin ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.^{fi9}

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiye tekkesinde bir şeyhin hi2metinde bulunsada bu süre içerisinde aradığı iç hu2uru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebilî'nin (öl. 735 ffi334) oğlu Sadreddîn Erdebilî'nin (öl. 794 ffi39fi) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.^{2fi}

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Uayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (öl. 833 ffi430) Uayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Uayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gi2lemiş, bir fırın edinerek orada ekmeççilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılış sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın istegiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Uabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her

^{fi7} Sarı Abdullah Efendi, *SemerAtü'f-fuAd*, 248.

^{fi8} İbrahim Hâs Halvetî, *Tesîretü'f-Hâs (Krenfer UıTabıf*, ha2. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 20fi7), 360; Hoca2âde Ahmed Hilmi, *Kvfiyâ'nın Yofunda (İstanbul KvfiyâfArıf* (İstanbul: Gerger Yayınları, 20fi6), 95; Mehmed Ali Aynî, *HAST Bayrâm-t Yefî*, ha2. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 20fi5), 94; Akgündü2, *Arçiv Befgeferi İçtgndA Somunsu Baba ve Neseb-i Âfisi*, 55.

^{fi9} Mecdî, *HADÂİBU'Ç-(A&ÂİS*, 74.

²⁰ Mehmet Hakan Alşan, *AnAdofu Krenferi Mefâmet HtrİAST* (İstanbul: Uurtuba Uıtap, 20fi2), fi4fi.

^{2fi} Nev'î2âde Atâî, *HADÂİBU'F-HABÂİS fi teİsmifeti'Ç-ÇABÂİS*, ha2. Abdülkadir Ö2can (İstanbul: Çağrı Yayınları, fi989), 74.

²² Fuat Bayramoğlu, *HAST BayRAM-t Yefî, YAÇAm-t Soyı YAİft* (Ankara: Türk tarih Uurumu Basımevi, fi989), fi9fi9. Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman ef-Asberî'nin Mür'Atü'f-Içİst*, 202-203.

²³ Ethem Cebecioglu, *HAST BayrÂM-t Yefî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), fi8.

²⁴ Harîrî2âde M. Uemâleddin, *TibyÂNÜ vesÂ'ifi'f-hABÂİS fi beyÂni sefâSifi't-tARÂ'İS* (İstanbul: Süleymaniye Uütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), fi72a; Erünsal, *Abdurrahman ef-Asberî'nin Mür'Atü'f-Içİst*, 202; Aynî, *TASAVVUF TARİHİ*, 97.

²⁵ Akgündü2, *Arçiv Befgeferi İçtgndA Somunsu Baba ve Neseb-i Âfisi*, 84-88.

²⁶ Lamîî, *NeFahâf*, 884-885; Taşköprülü2âde, *Osmanîf Bifginferi*, 67; Hoca Sadettin, *TASÜ'f-teVArîh*, 5f43; Sarı Abdullah Efendi, *SemerAtü'f-fuAd*, 252; Evliyâ Çelebi, *SeyAHATNÂME*, ha2. Seyit Ali Uahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YUY Yayınları, 2006), 3f262; Aynî, *TASAVVUF TARİHİ*, 97; Erünsal, *Abdurrahman ef-Asberî'nin Mür'Atü'f-Içİst*, 202.

ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Uemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *DİVÂN* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hİSRETİnden bİf seİİs yİs on beçİnsİ ytt f BERAT dİnİnde of fAsff bu mensİfden sefer İstfdt.*”²⁸ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 5 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*TAS-T Arİfİn terİsİbİ tARİh-i İntİSÂfferİ OFAN 815f1412'yi İÇ'AR eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkili olan sûfilerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Üendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (öl. 880 f.1475) aktarması yönüyle İkinci Devre Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfilerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursa'lı Mehmet Tahir Efendi onun (*erh-i HADİS-i Krbâİn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *LİBİR RİSÂFESİ* ve *SİFÂHÜ'f-MÜRİDİN* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³ Bunlardan farklı olarak *UAÇİFU'f-KSTÂR An YESHİ'f-KSRÂR* isimli bir eserinden daha bahsedilse de bu eser *LİBİR RİSÂFESİ* adlı eserdir.³⁴

²⁷ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV.], No. fi63, Gömlek No. 8fi09.

²⁸ Uemal Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri, 4fi), fi0fi.

²⁹ Osmânîâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Kvfiyâ*, ha2. Mehmet Akkuş - Ali Yılma2 (İstanbul: Uitabevi Yayınları, 2006), 2f434; Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, fi38.

³⁰ Taşköprülüâde, *OSMANİT BİFGİNFERİ*, 68.

³¹ Ulu, (*eyh HÂMİD-i YEFİ ve SİFÂHÜ'f-MÜRİDİN Adft Kserİ*, fi38.

³² Vassaf, *Sefîne-i Kvfiyâ*, 434; Bursa'lı Mehmet Tahir Efendi, *OSMANİT MÜEFFİFERİ*, fi03.

³³ Şeyh Hâmid-i Velî, *RİSÂFE fİ LİBRİ UEFİMETİ LA İFÂHE İFFAFFAH*, Manisa İI Halk Üütüphanesi, İeynelâde Uııtaplııı, 8fi2; Somuncu Baba, *LİBİR RİSÂFESİ*, çev. Mustafa Ö2can (İstanbul: İamuk Ofset, 20fifi), fi3; Ali Rİ2a Uarabulut, *Meçhur MutASAVVİFFAR* (Uayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, fi994), fi65; Selami Şimşek, *SOMUNSU BABA HASRETFERİNİN KVRÂDT ve KVRÂD-T SAFEVİYYE* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Şeyh Hâmid-i Velî, *LİBRİN TANTMT Sebepterİ, UtstmfART ve ÂdÂBT*, çev. İhsan Ö2kes (İstanbul: Gündoııdu Matbaası, fi99fi), 22-fi8; Aııgündü2, *Arçiv Befgeferİ İçİgtnda Somunsu BABA ve Neseb-i Âfisi*, 84-88; Recep Dikici, *HÂMİD-i YEFİ (Somunsu BABA) HAST BAYRÂM-t YEFİ ve KVRADFART*, İstanbul: Akif Yayınları, 20fi7), 34-43.

³⁴ Aııgündü2, *Arçiv Befgeferİ İçİgtnda Somunsu BABA ve Neseb-i Âfisi*, 79.

Belli bir tarikat zikredilmeksizin ba2ı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden (*erhi HADİS-i KRBAİN* muahhar birkaç kaynaktan Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Me2kür eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da "... Bu FAĞİR ve GÜNAHİĞÂR HÂMİD bin MUSA ef-UYSERİ'ye de bir İstism SAFİH BİNSEFER ve DOSTFARTNDAN BASTFART Hs. 9ey-GAMBERİN bu emrine İMTİSAF İÇİN İSTİSME HADİSİ TOPFAMASTNT TAVSİYE ETMİŞFERDİR. BEN DE BU DUA-YA MASHAR OFABİFMEŞ İÇİN BU İSTİSFERE UYARAŞ BÖYFE BİR RİSAFE HASTRFADTM..."³⁵ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³⁶ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁷ Bunlardan ilk yapılan şerh, (*erhi HADİS-i KRBAİN* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı "Hadîs-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmid2âde İlbnihi Yûsuf ve sırraha Yûsuf" şeklinde kaydedilmişken ferag kaydında eserin istinsah tarihi 969ffı56fi olarak yer almıştır.³⁸ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından hareketle (*erhi HADİS-i KRBAİN* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

(*erhi HADİS-i KRBAİN*'in aksine *LiŞir Risâfesi* ve *Sifâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynaktan zikredilmemiştir. Bunlardan *LiŞir Risâfesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında "Risâle li Uutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarayî" ibaresi bulunan bu nüsha *LiŞir Risâfesi*'nin en eski nüshası olup fi66ffı753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁹ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı ö2el kütüphanesi nüshası ki fi232ffı8fi6 istinsah tarihli, Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa II Halk Uütüphanesi, İeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı ö2el kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi fi232ffı8fi6, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.⁴⁰ Çalışmamızda esas aldığımızı2 Manisa II Halk Uütüphanesi, İeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesi bulunma-

³⁵ Şeyh Hâmid, (*erhi HADİS-i KRBAİN*, 235b.

³⁶ Yusuf Hakîki Baba, (*erhi HADİS-i KRBAİN*, Süleymaniye Uütüphanesi, Esat Efendi, fi44fi, fi3a-37a.

³⁷ Şimşek, *Somuncu Baba Hasretlerinin Kvrâdt ve Kvrâd-t Safeviyye*, 26.

³⁸ Yusuf Hakîki Baba, (*erhi HADİS-i KRBAİN*, fi3a-37a.

³⁹ Akgündü2, *Arçiv Befgeferi İçtgndA Somuncu BABA Neseb-i Âfisi*, 79.

⁴⁰ Serinsu, "Somuncu Baba'nın Uelime-i Tevhid İikri Risâlesi Hakkında", 3fi.

maktadır. Bu nedenle ne Zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*HÂSÂ RİSÂFE-İ HÂMİD-İ YEFİ AŞSARÂYİ*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *LiBîr RİSÂFES*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırır mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Ueçfüssunûn*⁴¹, *KSMÂÜ'F-Müeffifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴² Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Sifâhü'f-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımızı Ahmed İyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Ütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında ya2makla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, (*erhi HADİS-İ KRBAİN*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte me2kûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümü2 araştırmacılarının ekserisinin çalışmalarında Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibariyle (*erhi HADİS-İ KRBAİN*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, me2kûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olabileceğini söylemekte beis görmüyoruz.

3. Tasavvuf Uavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen (*erhi HADİS-İ KRBAİN*, *Sifâhü'f-Mürîdîn* ve *LiBîr RİSÂFESİ*) adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünölen ba2ı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan onun tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünölen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, Zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşid, mürid, mücâhede, riyâ2et, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden

⁴¹ bk. Uâtip Çelebi, *Ueçfü's-Lunûn*, çev. Rüşü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

⁴² Bağdatlı İsmâil taa, *Hediyetü'f-Ârifin KsmÂÜ'f-Müeffifin ve Âsâru'f-Musannifin* (Ankara: Millî Egitim Bakanlığı Yayınları, fi95fi), akt. Uarabulut, *Meçhur MutASAVVIFAR*, fi65 (Dipnot).

yola çıkararak onun tasavvufî meselelere nazârî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.fi. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahattan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamlarına gelmektedir.⁴³ Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ifmin yerdîsferinden övdüğü çeyfere dönmeştir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamında tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bagdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkik erbabının tevbesidir.⁴⁴

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *LiSîr Risafesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir müşid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olması bazı şartları vardır. “Gusül ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak” bu şartlardandır.⁴⁵ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁶

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Uısaça verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin ya-

⁴³ Abdurrezâk Uâşânî, *Letâifu'l-ifâh fi icârâtı ehî'f-iffâm (Tasavvuf Sösfügüf, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İZ Yayınları, 2004), “Tevbe”, fi56.*

⁴⁴ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *ef-LÜMA'*, çev. Hasan Uâmil Yılma2 (İstanbul: Erkam Yayınları, 20fi6), 43; Ulu, *SomunSU BABA*, 250.

⁴⁵ Şeyh Hâmid, *LiSîr Risafesi (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 4a-4b.*

⁴⁶ Ulu, *SomunSU BABA*, 250.

⁴⁷ Uâşânî, “Verâ”, 583.

nında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fa2lasını da terk etmek ve kimsenin hakkını ü2erine geçirmemektir.⁴⁸

Vera makamı şereflî bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Yerâ’ mABAMt çereffi bir mABAMdtr.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁹ Bu manalar ü2erine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riâyet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimi2 gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimi2, *Li3ir Ri3Afe3i* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde “*Açft3tan öfsefer bife çüphefi hiçbir çeyi yemesinfer.*”⁵⁰ şeklindeki tavsiyesiyle verâ’ anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Uemâl Ümmî, *DİVAN* adlı eserinde ona dair ya2dığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

“*HARAMA BAMBADT, hergis fi3ridüben of tis
HeFAfdan eyfedi perhis hisABTndan HAser İstfdt.*”⁵¹

Somuncu Baba’nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Uemâl Ümmî’nin yukarıdaki şiirinde verâ’ düşüncesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵² Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ’ kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Lühd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen Züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵³ Serrâc, Zühdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah’a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatin başı şeklinde tarif etmiştir.⁵⁴ Uuşeyrî, Ebu Osman’ın “*Lühd dünyayt ter3 etme3, sonra DA 3imin efine geçerse geçsin önemsememe3tir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁵ Lâhid ise dünyaya ragbet etmeyen, dünyadan yü2 çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁶

Somuncu Baba’nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere bakıldığında onun bir Zâhid ve yaşantısının Zühd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhreti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa’ya varınca kendini gi2lemiş, Askerî’nin ifadesiyle sokaklarda

⁴⁸ Süleyman Uludag, *TASAVVUF Terimferi Sösfüğü* (İstanbul: Ubalacı Yayınevi, 2005), “Verâ”, 379.

⁴⁹ Serrâc, *ef-LÜMA*, 44.

⁵⁰ Şeyh Hâmid-i Velî, *Li3ir Ri3Afe3i* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 6a; Ulu, *Somun3u BABA*, 253.

⁵¹ Uemâl Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri, 4fi), fi02.

⁵² Somuncu Baba’nın vasiyetleri/ftavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Li3ir Ri3Afe3i* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 5b-6a.

⁵³ Uaşânî, “Lühd”, 282.

⁵⁴ Serrâc, *ef-LÜMA*, 45.

⁵⁵ Abdülkerim Uuşeyrî, *er-Ri3Afe*, ha2. Süleyman Uludag (İstanbul: Dergâh Yayınları, 20fi4), 209.

⁵⁶ Uludag, “Lâhid”, 389.

“budela sıfatı deliye benzer şekilde” dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkararak ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu teveccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gözlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa'dan ayrıldığını kaydetmiştir.⁵⁸ Somuncu Baba, *Lişir Risâfesi* adlı eserinde “*İNSANFARTN efferinde BUFUNANFARDAN ümitferini İessinfer*.”⁵⁹ şeklindeki nasihatıyla Zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. U endisine atfedilen şiirlerden birinde “*BTRAB ey HÂMİDA VARTİ Görsem dersin of YÂRTİ Göriseİ of TESEFFÂYİT OndAN ösge İEMÂF OFMAS*.”⁶⁰ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Uemâl Ümmî onu anarken, Zâhidlik yönüne de değinmiştir.

“*UANT of çeyhümüs HÂMİD, SAİD-i müttASİ, SÂHİD.*”

*FenÂ Âfemden of Âbid BEİÂ mifİe güser İtfat.*⁶¹

Baçında tÂs idüp Ahdi geyüben htrİA vÜ sehdi

*RidÂyt hismet ü sihdi befinde hem İemer İtfat.*⁶²

diyerek onun bir Zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbede onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürününü taraf sihindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamıstın ondugu yoİtu. ASABA bu HANGİ GÜNAHTımsDAN ofdu?*”⁶³ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba Zühhd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, Zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun Zühhd anlayışının Serrac'ın Zühhd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkik ehlinin Zühhd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

Uelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sūflere göre sözde, fiilde ve halde hakikata uygunluk demektir. Siddik ise dosdoğru kişi, teygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimse lerdir.⁶⁶

⁵⁷ Erünsal, *AbdurrAhMAN ef-Asİerî'nin MÜR'ATÜ'f-İçİst*, 204.

⁵⁸ HarîriZâde, *TibyÂNÜ veSÂ'İFİ'f-HABÂİS*, fi72a; Ulu, *SOMUNSU BABA*, 254.

⁵⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Lişir Risafesi* (İeynelZâde Uıtaplığı, 8fi2), 6a.

⁶⁰ Uadir Özköse, “Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *SomunSU BABA ve Uüftür Çevresi UfusFARARAST Semposyum Bıfdiri Uıtabt*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 20fi2), 2fifi.

⁶¹ Uemal Ümmî, *Dıvan* (Ali Emiri, 4fi), fi00.

⁶² Uemal Ümmî, *Dıvan* (Ali Emiri, 4fi), fi02.

⁶³ Lamîi, *NefAhAt*, 885; Halvetî, *Tesİiretü'f-HÂS*, 360-36fi.

⁶⁴ Ulu, *SOMUNSU BABA*, 254.

⁶⁵ Serrâc, *ef-LÜMA'*, 46.

⁶⁶ Uâşânî, “Sıdk”, 328.

Sıdk kavramı da yine verâ' kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer alma². Bununla birlikte Somuncu Baba'nın sıdıklık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıdıklardandır. Uemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

Uodt MAHFÛBİT of AÇTB gösetdi çehre-i hâfîs

*Ne dünya sevdi of SÂDİB ne ulBAYA NASAR İtfdt.*⁶⁸

3.5. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah'ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yü² çevirmektir.⁶⁹ Somuncu Baba'nın tevekkül kavramını yine tasavvufî kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *LiBir Risâfesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında "*İNSANFARTN efferinde bufunANFARDAN ümidi Bessinfer.*" diyerek taliplerini ve dostlarını ika² etmiştir.⁷⁰ *Sifâhü'f-Mürîdîn* adlı eserinde ise "*ANSAB AFFAH'A teveßßüf ettim.*"⁷¹ Uaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Uemâl Ümmî, *DİVAN*'da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

"Teveßßüf İtfdt of hoş hu yimedu rtsİt çun BAYgt

*TAMA, htrs oßUNA BARÇU BANAATDen siper İtfdt.*⁷²

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Uuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâfe*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını "Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir."⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmış-

⁶⁷ Ulu, *SomUNSU BABA*, 256.

⁶⁸ "O sâdtB, AÇTB, dünya ve Ahiret sevgisinden geçti. Yarattıstya yönefdi." Bk. Uemal Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri, 4fi), fi02.

⁶⁹ Uludag, "Tevekkül", 357.

⁷⁰ Şeyh Hâmid, *LiBir Risâfesi* (Leynel2âde Uıtaplıgı, 8fi2), 6a; Ulu, *SomUNSU BABA*, 256.

⁷¹ Şeyh Hâmid, *Sifâhü'f-Mürîdîn* (12mirli İsmail Hakkı Uoleksiyonu, fi5fi0), 309.

⁷² Uemal Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri), fi02.

⁷³ Uuşeyrî, *er-Risâfe*, 254.

⁷⁴ Uludag, "Sabır", 302.

tır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Uur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Uuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, (*erhi HADİS-i KRBAİN* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği “*Su ve toprağın temisfeysi ofant imantın yartsttdtr ve ephamdüfiffah TERASİYİ dofdudur ve sübHANAFaHI ve f-hamdüfiffâHI SÜMFeferi yer ve göb ARASTnt dofdudur. NAMAS nurdur. SADAŞA APAŞİŞ defifdir. Sabtr siyadtr...*”⁷⁸ hadisini “hisse” başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

“... Uim Şafp evini ve bedenini doğaf Şirferden ve Şötü davrantçfardan temis tutar ve orada hamdetmeş, tesbih etmeş gibi ruhani gtdafardan ofuçan sofrafar HASTRFARSA, AFFAH'TN SAPASAGFAM ipine şartfaraş NAMAS ve SABTR ŞANDifferini aydtnfatırsa Affah onun hasenat Şefesini dofdudur ve onu nefşî ARŞUFARTN Şöfefeğinden öşgür Ştfar...”⁷⁹

Ayrıca aynı eserde yer verdiği “*Açırt süfenmeyi terŞetmeş İMANTN AFAMetferindedir.*”⁸⁰ hadisini “*Uim muhabbet efbisesini giyer FAŞR MAŞAMTNA eriçir ve sabtr ife titrerse DÜNYA SÜŞüne ŞARÇT AfFAH ONA yeter.*”⁸¹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Uemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak ba2ı diger vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

“*Uant of ŞAniü ŞAbir aŞis ü çAŞir ü ŞAbir
Lehi Şey ASŞtu TÁŞir Şi her yüŞin güher Ştfdt.*”⁸²

3.7. Uanaat

Tutumluluk, tok gözölülük ve gönül 2enginliği gibi anlamları olan kanaat⁸³, sūfilerce ele alınan kavramlardandır. Uuşeyrî, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde hu2ur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸⁴ Uanaat kavramını Somuncu Baba'ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

“*Difde ŞANAAT ofMAYA
Lüht ife TAAT ofMAYA
Senden hidÁyet ofMAYA
YA RAB n'ofa HAFÜM benüm*”⁸⁵

⁷⁵ Uaşânî, “Sabır”, 326.

⁷⁶ Serrâc, *ef-LÜMA*, 48.

⁷⁷ Uuşeyrî, *er-RisÁFE*, 266.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *ef-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, fi995), 5f342.

⁷⁹ Şeyh Hâmid, (*erhi HADİS-i KRBAİN*, 238a.

⁸⁰ Ebû Davud, *Sünen* (Mısır: y.y., ts), “Tereccül”, 2.

⁸¹ Şeyh Hâmid, (*erhi HADİS-i KRBAİN*, 24fi.

⁸² Uemâl Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri, 4fi), fi02; Ulu, *SomUNSu Baba*, 259.

⁸³ Uludag, “Uanaat”, 206.

⁸⁴ Uuşeyrî, *er-RisÁFE*, 246.

⁸⁵ Ergun, *HafŞ Kdebiyat Antofojisi*, fi80.

Benzer şekilde Uemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“Teveßüf İstfdt of hoç hu yimedu rtsİst çun İAYgt
TAMA, htrs oßUNA İARÇU İANAATDEN siper İstfdt.”⁸⁶

Somuncu Baba'nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabilecekken bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gi2lenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁷

Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın tamah ve hırsla karşı tercihi kanaattır. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsla karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekilde ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise hu2ura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Uuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden (*erhi HADİS-i KRBAİN* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁸ terim olarak bir süfînin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekilde fakirliğin sūflikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁹ Ünlü sūfî Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın fa2iletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁹⁰

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sūfîlerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da 2ikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Btraß ey HÂmidÂ VART
Görem dersen sen of yART

⁸⁶ Uemal Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri), fi02.

⁸⁷ Ulu, *SOMUNSU BABA*, 260.

⁸⁸ Uâşânî, “Fakr”, 437.

⁸⁹ Dilâver Gürer, *AbdüfîÂDIR GEYFÂNİ HAYAT Kserferi Görüçferi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁹⁰ Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 20fi4), 4fi; Ulu, *SOMUNSU BABA*, 26fi.

Göriseß of teSEFFÂyt
Ondan ösge ßemaf ofMAS.⁹¹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Açtrt süs-fenmeyi terßetmeß imantn AFAMetferindendir.”⁹² hadisini “hisse“ başlığı altında “Uim muhabbet efbisesini giyer faßr MAßAMtnA eriçir ve sabtr ife titrerse dünya SÜSÜNE BAÇT AFFAH ona yeter. BATTNTNT TABVA ife süsfe ve MEVFÂntn SEMÂFINDEN efbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına dogrudan yer vermiştir.⁹³

Onun tasavvufî düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Uemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermedigini; altına, gümüşe meyletmedigini ve kimseden bir yardım kabul etmedigini belirtmiştir. DİVAN’da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mÂf u mißsine ßAfdt ne rtsß u çöhrete dAfdt
Ne begfer baHççin Afdt ne meyf-i sim ü ser ßtfdt.”⁹⁴

3.9. Łikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan 2i-kir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sûfler 2ikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Uelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen 2ikir⁹⁵ tasavvuf ıstılahında kalben ve 2ih-nen Allah’ı tefekkür etmek,⁹⁶ din ve dünya mutlulugunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah’ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah’ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷ Allah’ın bir emri olan 2ikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ah2ab Sûresi’nin “Ky İNANANfAR! AffAH’t çob sißredin.”⁹⁸ âyetiyle 2ikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de 2ikrin bu önemi ortaya konmuştur. Ha2reti teygamber bir hadisinde “Sise defi deninseye deß AffAH’t çobça sißredin.”⁹⁹ tavsiyesinde bulunmuştur.

Łikir, Uur’an ve hadislerde geçtiği gibi sûfî müelliflerce de ele alınmıştır. Uuşeyrî, 2ikri kalbin ve dilin 2ikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin 2ikri mertebesine kulun dil 2ikri ile vasıl olacağını belirtir. Bunun yanında 2ikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitler-

⁹¹ Sadettin Nû2het Ergun, *HAfß Kdebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, fi938), fi79.

⁹² Ebû Davud, “Tereccül”, 2.

⁹³ Şeyh Hâmid, (*erhi Hadis-i Krbân*, 24fa.

⁹⁴ Uemal Ümmî, *DİVAN* (Ali Emiri), fi02.

⁹⁵ İbn Man2ûr Ebû’l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *LisÂnu’f-ARAB* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, fi994), “Łikir”, 4f308.

⁹⁶ Şemseddîn Sâmi, *UÂMÜs-t Türßi*, ha2. Raşit Gundogdu vd. (İstanbul: İdeal Uüitür ve Yayıncılık, 20fi2), 508.

⁹⁷ Uuşeyrî, *er-RisÂFE*, 30fi-305; Uludag, “Łikir”, 393; Reşat Öngören, “Łikir”, *Türßiye DİYANet YAßt İSfÂm Ansîßpedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 20fi3), 44f409.

⁹⁸ el-Ah2ap 33f4fi.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *ef-Müsned*, 3f68.

de kul, Zikirle memurdur, der.^{f100} Uâşânî Zikri “riyâsetin en önemfi ESAST ve İufu RAB-bine YABFAÇTTRAN en büyüİ İBADEt” diye tanımlamıştır.^{f101}

Sûfîlerin Zikre verdiği önem Somuncu Baba’da da görülür. O, Zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle Zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Liİir RiSÂFESİ* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı ü2ere yataırken Zikretmenin Allah’ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân fi9fi. âyete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, Zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre Zikir, kullarının sürekli rabbinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak hu2ur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.^{f102}

Somuncu Baba’ya göre Zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah’ın Müslümanları Zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O’na şükreder. O, “Yüse Affah’tn öteİi miffetfer ARASTndan bise MAHSUS OFMAİİ üsere iman ve İsfÂm İHSAN ettiği için O’na hamd ve senafar eder, öteİi taifeferi ARASTnda bisi İMANtn çubesi OFAN siİir üsere MUVAFFAB İtfdtĐt için çüİİrederis.” diyerek Zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.^{f103}

Somuncu Baba, en fa2iletli Zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan far2, sünnet, nafileler ve şer’î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde Zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temeline de “Lâ ilâhe illallah” Zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “Bisim süfûİumus TARİİAT; TARİİATmts da FARSEFART, sünnet ve NAFİfeferi ve çeriATtn diğer hAİİfARTnt edA ettiİİten sonra tüm VAİİİtferde “LÂ İFÂHE İFFAFFAH” SÜMFESİNi ğİİİ-ACİİB siİİretmeİİ İAİİdesi üsere bİNA edİİfmİİİtir.” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.^{f104}

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, Zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle ya2mıştır. İikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayırıcı bir tarafının olduğu ü2erinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim Zikirlerden biri olarak “LÂ İFÂHE İFFAFFAH” cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûfîlerin Zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.fi0. Dua

Uelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niya2 etmek gibi anlamalara gelen dua, terim olarak kulun Hakk’a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.^{f105} Uur’an’ı Ue-

^{f100} Uuşeyrî, *er-RisâFE*, 30fi-303.

^{f101} Uâşânî, “İikir”, 248, Ulu, *SomUNSu BABA*, 263.

^{f102} Şeyh Hâmid, *Liİir RiSâFESİ* (İeynel2âde Uİtaplığı, 8fi2), 2b; Ulu, *SomUNSu BABA*, 264.

^{f103} Şeyh Hâmid, *Liİir RiSâFESİ* (İeynel2âde Uİtaplığı, 8fi2), 2b; Ulu, *SomUNSu BABA*, 264.

^{f104} Şeyh Hâmid, *Liİir RiSâFESİ* (İeynel2âde Uİtaplığı, 8fi2), 2b; Ulu, *SomUNSu BABA*, 264.

^{f105} Uludag, “Dua”, fififi

rim'de "RABBİNİSE YAFVARA, YAĞARA ve ĞİSFİSE dua edin. Bifeginis İi O, haddi AÇANFART sevmes."^{fi06} ve "Deİİ! DUAFARTNTS OFMASA, rabbim sise niçin deĝer versin?"^{fi07} âyetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, Zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan "SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN" adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı ta'zim ve tekbir eden aynı Zamanda dua ve münâcât içeren âyetleri seçtiğini görmek mümkündür.^{fi08} "İFAHTNTS bir teİİ AfFAH'TTR. O'NDAN BAÇİİA İFAH yoİİtur. O, RAHMANDTR, RAHİMDİR."^{fi09} "Dinde SORFAMA yoİİtur. Artİİ dogrufuİİFA eĝriİİİİ birbirinden Ayrtİİmtçİİtr. O HAFDE İİim TAGutu reddedİİp AffAH'A İnanTRSA, İOPMAYAN SAGFAM İİufİA yaPtçİİmtçİİtr. AffAH İçİİtir ve bİfir."^{fi10} âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan "SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN" adlı eserinde temas etme2. Aynı Zamanda *Liİİir RiİAFESİ* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

"DUAFARTN en ĝİsefi bisim İyİİĝİmİİİ İçİİn AffAH TARAFNDAN 9eyĝAMBER'e (S.A.V.f İndİİrİfen Uur'AN'dTR. SONRA SAHİİ senetferfe ĝefen AffT hadİİ İİİabTndAİİ hadİİsterde bİİdirİfen duAFARDTR." Nİteİİim "Mürİdferİn SİFAHT" Adİİ İİİabTmTSDA ĝİsef bir tertİİpe bu duAFAR bİİdirİİmİİİİTR. BUNFARDAN SONRA mürİd DAHA İASFA dua etmeİİ İsterse bü-yüİİ çeyhferİn bİİdİrdİĝİ duAFARFA dua eder." diyerek duasına temel aldığı iki kaynaĝın âyet ve hadisler olduğunu, bunların dİİİında daha fa2la dua etmek isteyen mürİdlerin büyük İeyhlerin bİİdİrdİĝİ dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.^{fi11}

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir Zamanda Uur'an'dan bazı âyetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürİd ve muhiplerine tavsiye etmiştir.^{fi12} En güzel dualar olarak Uur'an'ı Uerîm'i ve Rasulullah'ın hadislerini görmüştür. Uur'an ve hadislerden sonra ise büyük İeyhler olarak Zikrettiği sülûhlerin öğrettiĝİ duaları tavsiye etmiştir.

3.fifi. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuĝu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk'a ermek için bir manevî rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî

^{fi06} el-A'râf 7f55.

^{fi07} el-Furkân 25f77.

^{fi08} İeyh Hâmid, *SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN* (12mirli İsmail Hakkı Uoleksiyonu, fi5fi0), 3fifi-3fi2.

^{fi09} el-Bakara 2fİ63.

^{fi10} el-Bakara 2f256. Eserde ayrıca İu âyetler ĝeçmektedir: el-Bakara 2f257; Âİ-İİmrân 3fİ6-fİ7-fİ8.

^{fi11} İeyh Hâmid, *Liİİir RiİAFESİ* (İeynel2âde Uİtaplıĝı, 8fİ2), 6b; Ulu, *SOMUNSU BABA*, 267.

^{fi12} Ulu, *SOMUNSU BABA*, 267.

ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.^{ff3}

Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güçleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vaslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.^{ff4}

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Lişir Risâfesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “*Bisim süfûşumus TARİSAT, TARİSATMITS DA FARŞFART, SÜNNET ve NAFİFERİ ve ÇERİATIN DİĞER HABŞARTIN EDÂ ETİBİTEN SONRA TÛM VABİTTERDE “LÂ İFÂHE İFFAF-FAH” SÛMFESİNİ GİŞFİ-AÇİB SİBRETMEŞ ÜSERE ŞURUFMUÇTUR.*”^{ff5}

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara (*erhi HADİS-i KRBAİN* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, “... SADABA APAÇTB DEFİDİR. SABTR SİYADTR. UUR'AN, FEHİNE YA DA AFEYHİNE DEFİDİR. TÛM İNSANFAR GÛNE BAÇFAR VE ERŞENDEN DİÇART ÇTBARFAR. UİMİ NEFSİNİ PASARA ÇTBARTR, BİMİSİ NEFSİNİ ASAD EDER, BİMİSİ DE ŞURTARAMAS.”^{ff6} hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

“*Afeyhissefatu vessefâm iman yofuna SÛFÛS EDENİN İMAN İDDİASTIN ANSAŞ BÖTÛFÛŞFERDEN ARTNMA VE GÛŞEFFİŞFER İFE DONANMA İFE GERÇEŞFEŞESEGİNİ AÇİBŞFAMABTADTR. AFEYHİSSAFETÛ VESSEFAMTN “TEMİŞFİŞ İMANIN YARTİDİR.” SÖSÛ BÖTÛFÛŞFERDEN ARTNMA MAŞAMTN İÇARET EDERŞEN, HADİSİN GERİ ŞAFAN İŞSMT GÛŞEFFİŞFERE BESENME MAŞAMTN İÇARET ETMEŞTEDİR. UİM ŞAFİP EVİNİ VE BEDENİNİ DOĞAF ŞİRİFERDEN VE BÖTÛ DAVRANTÇ-FARDAN TEMİŞ TUTAR VE ORADA HAMDETMEŞ, TESBİH ETMEŞ GİBİ RUHANİ GİDÂFARDAN OFUÇAN SOFRAFAR HASTRŞARŞA, AFFAH'IN ŞAPASAGŞAM İPİNE ŞARTŞARŞ NAMAŞ VE ŞABTR ŞANDİŞFERİNİ AYDINŞATŞRŞA AFFAH ONUN ŞASENAT ŞEFESİNİ DOŞDURUR VE ÇEHEVANİ ARŞUFARTIN BÖŞFEŞİĞİNDEN ASAD EDER. UİM BEYYİNESİNİ ORTAYA ŞOYMAS İŞE DAVAST DOĞRU OFMAS. O ŞAYBEDENFERDEN OFUR. HEŞAŞ OFUR.*”^{ff7}

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde far2ları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î

^{ff3} Uludag, “Seyr ü Sülûk”, 3fi6-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

^{ff4} Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 20fi7, 2f202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

^{ff5} Şeyh Hâmid, *Lişir Risâfesi* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 2b.

^{ff6} Ahmed b. Hanbel, “Müşned”, 5f342.

^{ff7} Şeyh Hâmid, (*erhi HADİS-i KRBAİN*) (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de Zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.fi2. Şeyh Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufi olarak nefsinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.^{fif8} Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arz eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.^{fif9}

Şeyh, mürşid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Lişir Risâfesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. "Müridfer, sişir usûfünden DAHA doğru ve DAHA AÇIŞ hiçbir usûf tutmamıştır." diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun Zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde "... Müridin, sevgifisine - İşi o sevgifi AÇIŞ ve gisfi AFFAH'ttr- ufaçMAST NASTİ OFASABTtr? Meşâyihin bu sişri seçmesinin, bunu TAVSIYE etmesinin sebebi, bu TAVSIYENİN çelîfi ve edebi nedir?" şeklinde bir soruyla meşâyihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.^{fif20}

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin Zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Lişir RISÂFESİ* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi Zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

"HABİŞAT ehfi bast İmsefer sişrin Afıt İsttm ofdugunu befirtmişferdir. Bu İsttmFAR SÂHIRİN sişri, bÂttntn sişri, İAFBIN sişri, strrtn sişri, ruhun sişri, HÂFINİN sişri. BUNFARDAN SÂHIR ve bÂttntn sişri, mübtedi müridin sişri; İAFBIN ve strrtn sişri, MUTAVASST müridin sişri; ruhun ve HÂFINİN sişri ise müntehi müridin sişridir..."^{fif21}

Somuncu Baba, müridin Zikre başlarken öncelikle teygamber EfendimiZe salavat getirmesi gerektiğini belirtir. "Mürid, sişir YAPMAŞ İstedigi SAMAN Muham-

^{fif8} Uludag, "Şeyh", 334.

^{fif9} Uludag, "Mürid", 263; Ulu, *SomUNSU BABA*, 27fi.

^{fif20} Şeyh Hâmid, *Lişir Risâfesi* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 2b-3a; Ulu, *SomUNSU BABA*, 272.

^{fif21} Şeyh Hâmid, *Lişir Risâfesi* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 4a.

med'e (S.A.VF gisfi OFARAB üç deFA SAFÂvat getirir."^{f122} Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hi2asında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, Zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı Zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemedigine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Ha2reti teygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, Zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gi2lememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca i2ah eder.^{f123}

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürşid ya da şeyhin va2ifesi de müridi sürekli gö2etim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculugunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. İira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesi2 şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Li2ir Risâfesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde i2ah etmiştir: "*MEÇÂYih-i BİRAM HABİBATİN edASTnda bu yofun he-2imferi OFUNSA müridferin durumFARTNA göre "LÂ İFÂHE İFFÂFFAH" si2rini İFAÇ OFARAB verirfer. Bu içi bifdi2feri BAST sebepfere göre YAPARFar İi BURAST bu sebepferin ANFATTFASAGT yer degifdir.*"^{f124}

Ona göre şeyhler aynı 2amanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbilerdir. *Li2ir Risâfesi* adlı eserinde bu hususa şöyle deginmiştir:

"...Ruhfar âFeminde insANFARTn ruhFART, HABB SUBHANEhu İfe BERABERdir. HASreti Affah, ergenfi2 dönemine İADAR bu durumu bedenfere unutturdu. Krgenfi2 SAMANT Rabbin hizmetine uygun HAFE gefinen SAMANDr. Beden rabbin hizmetine uygun hafe gefinse bir eğitisi ve hatırfattst göndermiştir. Bu ya Aİtf, ya İafbin MARİfettefere uyanmast, ya RABBANI ruhFA YA DA mefeİste ofmASTADtr. Bundan sonra ruh için çeyhferin - AfFAH ONFA-RA RAHmet eyfesin- farİft durumFARTNA göre ruhFART eğitmesi gefir..."^{f125}

Somuncu Baba, şeyhin veya mürşidin temel va2ifelerini sıraladıktan sonra onların taşınması gereken ba2ı özelliklere de deginmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhiyle vedalaşırken: "*ANİA-*

^{f122} Şeyh Hâmid, *Li2ir Risâfesi* (İeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 4b.

^{f123} bk. Şeyh Hâmid, *Li2ir Risâfesi* (İeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 4b; Ulu, *SomUNSu BABA*, 273-274.

^{f124} Şeyh Hâmid, *Li2ir Risâfesi* (İeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 3b.

^{f125} Şeyh Hâmid, *Li2ir Risâfesi* (İeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 3b.

RA'da ne iç üsere ofAYtm?" sorusu üzerine "BURÇAB eß." diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.^{f126}

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve mürşid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.^{f127}

3.f13. Mücâhede - Riyâ2et

Mücâhede ve riyâ2et seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Uuşeyrî, mücâhede ile ilgili "TASAVVUFİ SÜFÜßUN BAÇFANGTSTNDA MÜSÂHEDE SAHİBİ OFMAYANFARTN bu yofun Boßusunu bife BOßFAYAMAYAsaßfartnt bifeFASTMDTR." şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.^{f128} Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.^{f129} Riyâ2et ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâ2et, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güelleştirmek olarak tanımlanmıştır.^{f130} Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadeleye etmek, nefsi e2mek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâ2et eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.^{f131} Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâ2et yoluyla istenen gü2el hasletlerin ka2andırılması olarak değerlendirilebilir.^{f132}

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûfilerden farklı düşünme2. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de a2 yemenin, a2 konuşmanın, avamın arasına a2 karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Lißir Risâfesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: "As yesinfer, AS BONUÇSUNFAR. AVAMTN ARASINA AS BARTÇSTNFAR. (ehvetten her daim USAB dursunfar)."^{f133} O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi gü2el vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.^{f134}

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. (erhi HADİS-i KRBÂN'inde ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. "RASUFUFAH (S.A.VF dedi ßi: Uim, ümmetimin FESADA ugrADTGT bir SAMANDA benim sünnetime SARTFTRSA, ONA yüs çehit SEVABT VAR-

^{f126} Erünsal, *Abdurrahman ef-Asßerî'nin Mir'âtü'f-İçß't*, 203.

^{f127} Ulu, *SomUNSU BABA*, 276.

^{f128} Uuşeyrî, *er-Risâfe*, f193.

^{f129} Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Ueçfu'f-Mahsûb*, ha2. Süleyman Uludag (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

^{f130} Uâşânî, "Riyâ2et", 277.

^{f131} Uludag, "Mücâhede - Riyâ2et", 259-297.

^{f132} Ulu, *SomUNSU BABA*, 277.

^{f133} Şeyh Hâmid, *Lißir Risâfesi* (Leysel2âde Uitaplığı, 8fif2), 5b-6a.

^{f134} Ulu, *SomUNSU BABA*, 277-278.

dtr.^{fi35} hadisini “Hisse“ başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*AFEYHİSSAFATU vesseFAM ümmetinin içindeşi VASİFere AHİR SAMANDA fitneferin ortAYA çtBASAGt dönemde tüm içferinde sünnete SARTFARAŞ nefsi-i EMMARE ife mÜSADefe etmeferini TAVSIYE etmeİtedir. Niteİim İsim en büyüİ düşMAN ife SAVAÇTRSA AFFAH İATTNda AFASAGt ESİR bASTMtdan en büyüİ çehit odur.*“^{fi36}

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda ba2ı tavsiyelerde bulunmuştur. A2 yemek, a2 konuşmak, avamın arasına a2 karışmak ve nefsânî istek ve ar2uları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâ2et kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda dogrudan görülmese de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.fi4. Halvet

Halvet, u2let kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak ba2ı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.^{fi37} Halvet kelime manası itibarıyla u2let, in2iva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.^{fi38} Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gi2lice konuşmaktır.^{fi39} Uuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, u2leti vuslat ehlinin emmasesi olarak tanımlamıştır.^{fi40}

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde dogrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhetten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinecek ekmeççilik yapması, kendini ahaliden olabildigince u2ak tutması onun u2letine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.^{fi4fi}

3.fi5. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sö2lükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin

^{fi35} İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’f-MisAn*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar’aşlî (Beyrut: Müessesetü’l-İlmiyye li’l-Matbûât, fi986), 2f246.

^{fi36} Şeyh Hâmid, (*erhi HADİS-i KrbAİN* (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *SomUNSU BABA*, 278.

^{fi37} bk. Halvetiyye.

^{fi38} Uludag, “Halvet”, fi56.

^{fi39} Uaşânî, “Halvet”, 234.

^{fi40} Uuşeyrî, *er-RisÂFE*, fi97.

^{fi4fi} Ulu, *SomUNSU BABA*, 279-280.

sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.^{fi42} Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.^{fi43} Uuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah'ın, muhabbetin kul için bir faZilet olduğu hususunda şehadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Uul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.^{fi44}

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akılı temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü teygamberimiZi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfîler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfîlerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.^{fi45}

Somuncu Baba'nın bir şiirinde "BiZ ol uşşâk-ı serbâZüZ", "Mey-i aşk ile sermestiz", "Şarâb-ı aşkın çün içtik" ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah'a akılla değil aşkla varılabileceğine işaret eden sözleri bulunmaktadır. "Bis of uççâB-t serbâSüs f ABtf, rücd bise yâr ofmas f Mey-i AçB ife sermestis fBise hergis HUMÂR ofMAS." diyerek adeta Allah'a aşkla ulaşılabilirliğini ilan etmiştir.^{fi46}

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. (erhi HADİS-i KRBAİN adlı eserinde "Uim MUHABBET ef-bisesini gıyer fâBŞR MABAMTNA erıçır ve SABTR ife titrerse dÜNYA sÜsüne BArçT AffAh ONA yer. BATntnt TABVA ife sÜsfe ve MEVFÂntn SEMÂfından efbise gıy."^{fi47} demek suretiyle muhabbet kavramına yer vermiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir hadisin iZahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluktan fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. "AffAh TeÂfÂ, nebisinin fisANT ife dedi Bİ: Uim beni sever de o HAF üsere SANTnt AfırsAM, SANTnt Afıdtgtmtn diyeti BANA Aıttır. Her Bİmin diyetini üserime Afımtç isem onun her isteği yerine gefir."^{fi48} Somuncu Baba bu hadisi "AffAh, Bİme Bendi muhAbbetinin BADEhinden TATTİRTİRSÂ O SARHOŞ ofur ve O'nda FENA bufur, O'nda beBÂ bufur. O'nun dtçtnda hiçbir MABTÜF yoBstur Bİ diyeti MUHABBET ofsun. Ye O BARİDİR."^{fi49} şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir.

^{fi42} Hucvîrî, *Ueçfu'f-MAHSÜB*, 367.

^{fi43} Uludag, "Aşk", 48.

^{fi44} Uuşeyrî, *er-RİSÂFE*, 404.

^{fi45} Süleyman Uludag, "Aşk", *Türkiye Diyanet YABFT İsfâm AnıBfopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, fi99fi), 4 fi4.

^{fi46} Ulu, *SomUNSU BABA*, fi68-fi69.

^{fi47} Şeyh Hämîd, (erhi HADİS-i KRBAİN (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 24fia-24fib.

^{fi48} NiZameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbüürî. *GARÂİBU'f-UUR'ÂN ve RegAİBU'f-FURBÂN* (Beyrut: Dâru'l-Uütübü'l-İlmiyye, fi4fi6), fi486.

^{fi49} Şeyh Hämîd, (erhi HADİS-i KRBAİN (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

“Ümmetim içinde beni sevme Bonusunda en önde ofanFAR benden sonra gefip de SADESE beni görmeß için MAFTnt ve Aifesini feda etmeyi göse AFANFARDtr.”^{fi50} Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “AFEYHİSSAFATÜ vesseFAMDAN ümmeti içindeßi O’nu görme yi herçeye tersih edip bu yofda AIFESİNİ ve MAFTNT feda edESEß düseyde ßendisine muHABBET besfeyenfere müjde VARDtr. O’NA OFAN sevgiferi ONFART FANI varftßfartntn tüm stßnttFARTNDAN ßurtARtr. Bu sebepfe ONFAR FANI muhabbet ehfinin ßarçftftgtnnda Affah’tn sattndan BAÇGA hiçbir çeye MUHABBET besfemeyenfer ARAStna girerfer.”^{fi51}

3.fi6. Fenâ - Bekâ

Uelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.^{fi52} Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.^{fi53} Uuşeyrî, sûflerin fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.^{fi54} Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Uuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimse de güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.^{fi55}

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardandır. Somuncu Baba, (erhi HADİS-i KRBAİN adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ ve bekâ kavramlarına yer verir. Yukarıda da yer verilen hadiste şöyle buyrulmuştur: “AFFAH TEĀFĀ Nebisinin fısant ife dedi ßi: Uim beni sever de o HAF üsere SANTnt AFTRSAM, SANTnt Afdtqtmtnt diyeti BANA Aittir. Her ßimin diyetini üserime AFMTÇ isem onun her isteği yerine gefir.”^{fi56} Bu hadisi “Hisse“ başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “AFFAH, ßime ßendi muhabbetinin ßadehinden tATttrrsa o sarhoç ofur ve O’nda FENĀ bufur, O’nda BEĀ bufur. O’nun dtçtnda hiçbir MABTUF yoßtur ßi diyeti muhabbet ofsun. Ye O babıdır.”^{fi57}

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, 2atı ve sıfatları ile Allah’ın Zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı degerince 2atı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. (erhi HADİS-i KRBAİN adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder: “HAYY ve ßAYYUMUN SATT ife ßAİM OFAN HABİBATE İÇARET VARDtr ßi SATen, stfaten ve fiifen fena fiffah ife yoffar efde edifir. Uim tüm fiifferi, söşferi, HAFferi, SATT ve STFATFART ife AFFAH’tn sißrinde FENA bufur ise Affah asfi istidadt degerinse SATT, STFATFART ve fiifferinin teSEFFiyATT ife onu sever.”^{fi58}

^{fi50} Ahmed b Hanbel, “Müsned“, 2f4fi7.

^{fi51} Şeyh Hâmid, (erhi HADİS-i KRBAİN (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

^{fi52} Uludag, “Fenâ“, fi34.

^{fi53} Uludag, “Bekâ“, 70.

^{fi54} Uuşeyrî, er-RisĀFE, fi60.

^{fi55} Uuşeyrî, er-RisĀFE, fi60-fi6fi.

^{fi56} NiZameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbüri, GARĀIBU’F-UUR’ĀN ve REGĀIBU’F-FURĀĀN, fi486.

^{fi57} Şeyh Hâmid, (erhi HADİS-i KRBAİN (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, SomUNSU BABA, 283.

^{fi58} Şeyh Hâmid, (erhi HADİS-i KRBAİN (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, SomUNSU BABA, 283.

Bunagöre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın Zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini ka2anmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba'nın bu düşüncesinin tasavvufî mana olarak diğer sûflerin tanım ve uygulamalarına ben2edigi hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle 2erinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.fi7. Tevhid

Uelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,^{fi59} terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.^{fi60} Tevhid, sûflerin önemle 2erinde durduğu kavramlardan biridir. *KR-RİSAFE* adlı eserinde Uuşeyrî, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhiddir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hak için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.^{fi61} Bununla birlikte genel olarak tasavvufî gelişmeler hususunda üç türlü tevhidden bahsedilmiştir. Bunlar: Uusûdî tevhid, şuhûdî tevhid ve vücûdî tevhiddir.^{fi62}

Somuncu Baba, *LiBîr RiSÂFESİ* adlı eserinde “Uelime-i Tevhid“ 2ikri 2erinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı birlemek anlamına gelen “Uelime-i Tevhid“ 2ikri, 2ikirlerin en fa2iletlisidir.^{fi63}

LiBîr RiSÂFESİ adlı eserinde “Uelime-i Tevhid“ 2ikri 2erinde dururken (*erhi HADİS-i KRBAİN* adlı eserinde tevhide kısmen değinmiştir. “Sise Amefferinisin en hayrtstnt, ... haber vereyim mi? Kvet, YA RASUFUFFAH. AfFAHU TeAfÂYT siBretmeB.”^{fi64} hadisini “Hisse“ başlığı altında “AFFAH'A en iyi YABTNFAÇTTTRASAB yof ve Bendisi ife İurbiyet SAGFANAN MAFİ ve bedeni YABTNFAÇTTTST yoffARDAN en uygun yof AfFAH't siBretmeBtir. Uim difi, bedeni ve ruhani güçferi ife siBîr yofunu tersih ederse en yüse tevhid mertebeferine ve AMAÇFARTNA UFAÇTR.”^{fi65} şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak 2ikri görmektedir. Uul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini

^{fi59} Uâşânî, “Tevhid“, fi66; Mevlüt Özler, “Tevhid“, *Türkiye Diyanet YaBft İsfâm Ansilfopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 20fi2), 4fi fi8.

^{fi60} Uuşeyrî, *er-RisâFE*, 386.

^{fi61} Uuşeyrî, *er-RisâFE*, 386, 387.

^{fi62} Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludag, “Tevhid“, *Türkiye Diyanet YaBft İsfâm Ansilfopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 20fi2), 4fi f22.

^{fi63} Şeyh Hâmid, *LiBîr RiSâFesi* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi f2), 3a; Ulu, *SomUNSU BABA*, 286.

^{fi64} İbn Mâce, *Sünen*, (Mısır: y.y., fi952), “Edeb“, 53.

^{fi65} Şeyh Hâmid, (*erhi HADİS-i KRBAİN* (Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

kullanarak 2ikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûflerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûflerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O’nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.fi8. Ualp

Ualp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah’ın evi şeklinde tanımlanmıştır.^{fi66} Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Ẓâhidler ve sûfler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah’ın huşuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini Ẓâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin Ẓâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.^{fi67}

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûflerdenidir. O özellikle *Lişir Risâfesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba’nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Uulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” 2ikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.^{fi68} Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûflerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk Ẓâhid ve sûfler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah’ın huşuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah’ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

^{fi66} Uludag, “Ualp”, 205.

^{fi67} Süleyman Uludag, “UAFB”, *Türkiye Diyanet Yayınevi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 200fi), 24f229-23fi; Ulu, *SOMUNSU BABA*, 287.

^{fi68} Şeyh Hâmid, *Lişir Risâfesi* (Leynelâde Uıtaplığı, 8fi2), 3b; Ulu, *SOMUNSU BABA*, 288.

3.fi9. Mârifet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârifet, tasavvufî olarak sûflilerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan;^{fi69} kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.^{fi70} Uuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında u2un u2adıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.^{fi71} Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde ha2ırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefsinin kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.^{fi72}

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Lişir Rişâfesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

"Hasreti Affah, insanın şafbini işi parmagı arastnda döndürdüğü bir bonumda tutmağatadr. Uafbin döndürümesi tenserenin şaynatfemast gibi hatta ondan daha ciddettidir. TENSERENİN şAYNAMAST çiddettENİNŞE üstünde şATI ofARAŞ şöpüş ve BAÇİŞA çey-fer TOPFANtr. TENSEREDe şAYNAYAN çeyin fessetini yemeş suretiyfe TATMAŞ isteyenİN TENSEREDe ne ofdugunu bimesi ve şAYNAYAN çeyin üstünde TOPFANAN füsumsuz çeyferi ATMAŞ gereşir. İçte AHireti şAFEP eden mürid şAFBini göşetfemesse ve şAFBinde bufunAN HAVÂTRİ, YANİ AFFAH'TAN GAYRİ DÜÇÜNŞEFERİ temişfemesse AFFAH'TN şAFBE İFİŞA ettiğı ifimferİN TADTnt AFAMAS. Nefis de MARİfetferİN TADTnt AFAMAS."^{fi73}

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama^{fi74} olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.^{fi75}

^{fi69} Uludag, "Mârifet", 205.

^{fi70} Uâşânî, "Mârifet", 526.

^{fi71} Uuşeyrî, *er-Rişâfe*, 398.

^{fi72} Ulu, *SomUNSU BABA*, 289.

^{fi73} Şeyh Hâmid, *Lişir Rişâfesi* (Leynel2âde Uıtaplığı, 8fi2), 3a-3b, Ulu, *SomUNSU BABA*, 289-290.

^{fi74} Uludag, "Melâmet", 24fi.

Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;^{f176} melâmetî veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrî i2har, şerri i2mâr etmeyen yani, ibadetini gi2leyen ancak günahını gi2lemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.^{f177}

Uuşeyrî, melâmet hususunda “*MUHABBETİN HÂFİSİ OLMASINDA MELÂMETİN BÜYÜK TESİRİ VE TAM BİR MEÇREBİ VARDIR.*” diyerek Hak ehli olan bazı 2ümrelerin ahalinin levmine maru2 kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberî2in, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil u2atıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.^{f178}

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gi2lemiş, bir fırın edinerek orada ekmeççilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gi2lenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.^{f179} Somuncu Baba zaman zaman “Deli Ekmeççi” ithamına maru2 kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.^{f180} Ancak Uuşeyrî'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırılmamıştır. Onun bu gi2lenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed 1aşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gi2lenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Büf-büf gibi içiş ehli fiğân eyfemeş ofmasf Ksrâr-t sūstn hafİsa beyân eyfemeş ofmasf Gensine-i UÇÇABA SİYÂN eyfemeş ofmasf Ser virmiş ofur strrt iyân eyfemeş OFMAS.*”^{f181}

Somuncu Baba'nın melâmi meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmail Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arzetmektedir. Bursevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahaliden gi2lemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: “*... Uendi habİbatini saİfamaİş için Bursa'ya gefip Ufudag YAMAÇFARTINDA çehir dtçtnda bir İufübeye yerfeçti. ORADA eİşmeİş YAPtP SATARAİŞ İendini İAMUFFE etmeye ÇAFTÇTT.*”^{f182}

Uaynaklarda onun gi2lenme halini u2unca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın istegiyle okuduğu

^{f175} Uludağ, “Melâmetî”, 242.

^{f176} Uaşânî, “Melâmetiyye”, 539.

^{f177} Uludağ, “Melâmetî”, 242.

^{f178} Uuşeyrî, *er-Risâfe*, 3fi2.

^{f179} Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'f-fuâd*, 252.

^{f180} Erünsal, *Abdurrahman ef-Askerî'nin Mir'âtü'f-İçİt*, 204; İsmail Erol Erünsal, *OsmAnfı Üüftür Tarihinin Bifinmeyenferi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 20fi4), 38fi.

^{f181} Erünsal, *Abdurrahman ef-Askerî'nin Mir'âtü'f-İçİt*, 204; Ulu, *SOMUNSU BABA*, 89.

^{f182} İsmail Hakkı Bursevî, *SifsifenÂme-i Cefvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: 1amuk Yayınları, ts.), fi3fi.

hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.^{fi83} Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmış, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Uur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde Imam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûflerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, Zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, Zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâ2et, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneginde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yü2 çevirmiş, Zühd hayatını tercih etmiştir. Uendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hü2ünlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsi hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gi2lenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin le22et ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine a2 karışmayı öncelemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla 2it düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşüncüyü paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

^{fi83} Harîri2âde, *TibyÂNÜ vesâ'ifi'f-habâiis fi beyâni sefâsifi't-tarâiis*, fi72a; Erünsal, *Abdurrahman ef-Asîberî'nin Mür'Atü'f-İçîst*, 202.

Intihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi *This PAPER WAS SHESBED for PFAgiarism*

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. † *It is DESFARED THAT SSİENTİFİS AND ethİSAf prİnSİPİes hAVE been foffowed whİfe SARRYİng out AND wrİtİng thİs stUdy AND thAT AfF the SOURSES used hAVE been properly Sİted.*

Finansman Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. † The authors declared that this study has received no financial support.

Açık Erişim Lisansı Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. † This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Telif Hakkı Copyright

Yazar(lar) † Author(s): Mahmut Ulu

Uaynakça

- Abdurre22ak Uâşânî. *LeTâifu'f-i'FÂm fî İÇARÂtt ehfi'f-İfhÂm* (TASAVVUF SÖSFÜGÜJ. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İ2 Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Uuşeyrî. *er-RİSÂfe* (TASAVVUF İfmine Dair Uuşeyrî RİSÂfesİf. ha2. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 20f4.
- Ahmed b. Hanbel. *ef-Müsned*. thk. Şuayb el-Amavut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, fi995.
- Akgündü2, Ahmed. *Arçiv Befgeferi İçtgtda SOMUNSU BABA ve Neseb-i Âfisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Ueçfu'f-Mahsûb* (HABİŞAT BİFGİSİJ. ha2. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *AnADofu Krenferi MefÂmet HtrBAST*. İstanbul: Uurtuba Uitap, 20fi2. Aynî, Mehmed Ali. *HAST BAYRÂM-t Yefi*. ha2. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 20fi5.
- Aynî, Mehmet Ali. *TASAVVUF TARİHİ*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 20fi9.
- Bagdatlı İsmâil taşu. *Hediyyetü'f-Ârifin KsmÂÜ'f-Müeffifin ve ÂSÂru'f-MUSANNİFİN*. Ankara: Millî Egitim Bakanlığı Yayınları, fi95fi.
- Bayramoğlu, Fuat. *HAST BAYRÂM-t Yefi YAÇAMt SOYU YAŞİt*. Ankara: Türk Tarih Uurumu Basımevi, fi989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 449fi.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. fi63, Gömlek No. 8fi09.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7fi22.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. fi, Gömlek No. 6.
- Cebecioglu, Ethem. *HAST BAYRÂM-t Yefi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülük Üzerine Bir İnceleme". *ANASAY* (20fi7), 2 f fi99-2fi6.
- Çoruh, Şinasi. *Kmir Suftan*. İstanbul: Tercüman Ga2etesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep. *HÂMİD-i Yefi* (Somunsu BABAİ HAST BAYRÂM-t Yefi TASEDDİN-i Yefi ve KVRADFART. İstanbul: Akif Yayınları, 20fi7.
- Ebû Dâvut. *Sünen*. nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamid. 4 Cilt. Mısır, ts.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *ef-LÜMA'* (İSFÂM TASAVVUFUJ. çev. Hasan Uâmil Yılma2. İstanbul: Erkam Yayınları, 20fi6.

- Özköse, Uadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu BABA ve Ültür Çevresi UfusARARAST Sempozyum Bifdiri Uıtabt.* ed. Ali Çavuşoglu. 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 20fi2.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet YABft İsfâm Anisîfopedisi.* 4fiffi8-20. İstanbul: TDV Yayınları, 20fi2.
- Sarı Abdullah Efendi. *SEMERÂTÜ'F-FUÂD.* çev. Yakub Uenan Necef Łade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. fi967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Uelime-i Tevhid Łikri Risâlesi Hakkında", 1. *UfusARARAST AKSARAY Sempozyumu.* ed. M. Sami Yıldız vd. fi-3fi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Ültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 20fi7.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet YABft İsfâm Anisîfopedisi.* 37f377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddîn Sâmi. *Uâmûs-t Türbî.* ha2. Raşit Gündogdu vd. İstanbul: İdeal Ültür ve Yayıncılık, 2. Baskı. 20fi2.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN (KVRAD Hamidüddîn HÂMİD AKSARAYİ).* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fi77b-fi82b.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN.* Ankara: Millet Ütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, fi0-fi4.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *SİFÂHÜ'F-MÜRİDİN.* İstanbul: Süleymaniye Ütüphanesi, İZmirli İsmail Hakkı Uoleksiyonu, fi5fi0, 306-3fi5.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *(erhi HADİS-i KRBAİN.* İstanbul: Süleymaniye Ütüphanesi, Bagdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Lişir Risafesi.* Manisa: Manisa II Halk Ütüphanesi, Łeynel2âde Uıtaplığı, 8fi2.
- Şimşek, Selami. *Somuncu BABA HASRETferinin KvrAdt ve KvrAd-t Safeviyye.* İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülü2âde İsamuddin Ebu'l – Hayr Ahmed. eç-(AŁAİSu'n-nu'MANIYYE fi ufemÂi'd-Devfeti'f-OsmÂniyye (OSMANİf BİGİNferi). çev. Muharrem Tan. İstanbul: İ2 Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Menkıbeler Ekseninde Bir Łâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba". *Fofşfor AĐADEMİ Dergisi* (202fi), 4f3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Łikir Risâlesi" Adlı Eser". *Neçehir HAST BeŁtaç Yefi Üniversitesi SBK Dergisi* fififHacı Bektaş Veli Ö2el Sayısı (202fi), 58-74.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Miffi Ültür ARAÇTRMAFAAT Dergisi* 5ffi (202fi), fi35-fi46.
- Ulu, Mahmut. *TARİH TABAĞAT, Arçiv ve YASMAFAR KİŞeninde (eyh HÂMİD-i Yefi HAYATT Kserferi ve Görüçferi.* Ankara: Berikan Yayınları, 202fi.
- Uludag, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet YABft İsfâm Anisîfopedisi.* 4ffifi-fi7. İstanbul: TDV Yayınları, fi99fi.
- Uludag, Süleyman. "Ualb". *Türkiye Diyanet YABft İsfâm Anisîfopedisi.* 24f229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 200fi.
- Uludag, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet YABft İsfâm Anisîfopedisi.* 4fif2fi-22. İstanbul: TDV Yayınları, 20fi2.
- Uludag, Süleyman. *TASAVVUF Terimferi Sösfüğü.* İstanbul: Uabalıcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba. *(erhi HADİS-i KRBAİN.* İstanbul: Süleymaniye Ütüphanesi, Esat Efendi, fi44fi, fi3a-37a.